

SESTRA AUTSAJDERKA
Eseji i govori

Odri Lord

Prevod sa engleskog Dragana Starčević

Želim da se zahvalim svim onim ženama koje su mi, dok sam pisala ovu knjigu, pružale dragocenu podršku. Posebno se zahvaljujem svom izdavaču, Nensi K. Biriano, koja je svojim strpljenjem i razumevanjem doprinela da se ceo taj proces realizuje.

SADRŽAJ

- 4 Uvod
- 10 Beleške sa puta po Rusiji
- 30 Poezija nije luksuz
- 34 Preobražaj ćutanja u jezik i akciju
- 38 Grebanje po površini: beleške o postavljanju prepreka ženama i ljubavi
- 45 Upotreba erotike: erotika i moć
- 52 Seksizam: američka bolest na crnačkom licu
- 58 Otvoreno pismo Meri Dejli
- 63 Muško dete: odgovor crnopute lezbejke i feministkinje
- 71 Intervju: Odri Lord i Adrijen Rič
- 97 Gospodarev alat nikad neće srušiti gospodarevu kuću
- 101 Starosna dob, rasa, klasa i pol: kako žene redefinišu različitost
- 111 Upotreba gneva: ženski odgovor rasizmu
- 121 Šta smo naučile iz šezdesetih
- 132 Oči u oči: crnopute žene, mržnja i gnev
- 161 Povratak na Grenadu: privremeni izveštaj

Uvod

Kada smo počele da priređujemo za štampu Sestru autsajderku - dakle, mnogo kasnije, pošto je knjiga osmišljena, ugovor potpisan, i napisan novi materijal - Odri Lord me je, jednog popodneva dok smo radile, obavestila da ona ne piše teorijske tekstove. "Ja sam pesnikinja," rekla je.

Nesporan je ugled koji Odri Lord uživa kao pesnikinja. Međutim, nema nikakve sumnje da Sestra autsajderka, zbirka eseja i govora nastalih u proteklih pet godina rada ove crnopute lezbijke i feministkinje, mnogima sasvim jasno stavlja do znanja ono što neki već znaju: glas Odri Lord je od suštinskog značaja za razvoj savremene feminističke teorije. Odri Lord svakako zauzima značajno mesto i u razvoju savremene feminističke svesti.

Petnaest odabranih tekstova u ovoj knjizi, od kojih se neki prvi put objavljuju, predstavljaju nezaobilazno štivo. Bez obzira na to da li je reč o sada već poznatom tekstu "Upotreba erotike: erotika i moć," koji nam ukazuje na potencijalnu moć erotike u svim vidovima života:

Kad govorim o erotici, ja govorim o njoj kao o potvrđivanju životne sile žena; govorim o onoj stvaralačkoj energiji koja postaje moćna, koja postaje znanje i način upotrebe znanja, a na koju mi sada ponovo polažemo pravo u našem jeziku, u našoj istoriji, u našim plesovima, u našoj ljubavi, u našem poslu, u našim životima.¹

ili o nedavno napisanom tekstu "Oči u oči: crnopute žene, mržnja i gnev," u kome se istražuju koreni belackog rasizma i neprijateljstva među crnačkim ženama:

Mi smo žene, crnkinje, rođene u društvu u kome su uvreženi mržnja i prezir prema svemu što je crnačko i žensko. Mi smo snažne i postojane, ali nosimo i duboke ožiljke.²

Delo Odri Lord ide u širinu, u dubinu i obogaćuje naše celokupno saznanje o tome šta feminizam može da bude.

Ali šta biva s "konfliktom" između poezije i teorije, između njihovih posebnih i naizgled nespojivih sfera? Smatra se da poezija izražava ono što osećamo, a teorija ono što znamo; smatra se da pesnik stvara u trenucima uzavrelih emocija dok je teoretičarev način rada, neizbežno, pribran i razložan; veruje se u činjenicu da je poezija umetnost i da se, prema tome, doživljava "subjektivno", a da je teorija nauka koja je odgovorna u "objektivnom" svetu ideja. Smatra se da se poezija obraća duši, a teorija umu i da mi moramo da se opredelimo ili za jedno ili za drugo.

Zapadnjački patrijarhalni belaćki poredak zahteva od nas da verujemo u to kako postoji inherentan konflikt između onog što osećamo i onog što mislimo - dakle, između poezije i teorije. Lakše je vladati ljudima kad je jedan deo njihovog bića odvojen od drugog, kad je od njega odlomljen i s njim stoji u neravnoteži. Međutim, postoje i drugačije konfiguracije i drugačiji načini da se doživi svet iako ih je često teško imenovati. No mi ih možemo osetiti i pokušati da ih artikulišemo. Upravo zato što je zadatak feminizma da povezuje i prevazilazi nepotrebne podele, Sestra autsajderka daje nam razlog za nadu.

Tekstovi Odri Lord predstavljaju korak ka celovitosti. To što ona govori i način na koji to govori obraća se i našim emocijama i našem intelektu. Odri Lord polazi od same sebe: ona je crkinja, lezbejka, feministkinja, majka dvoje dece, ćerka doseljenika sa Grenade, profesorka, bolesnica koja je pobedila rak, aktivistkinja. Ona iz svog svakodnevnog života stvara materijal da bi nam pomogla da oblikujemo sopstvene živote. Iz njene želje za celovitošću, iz njene potrebe da obuhvati i da se pozabavi svim delovima sebe same, proističe njeno učenje o značaju razlike - "te izvorne i moćne veze iz koje izrasta naša lična moć."³

Ja, belkinja, Jevrejka, lezbejka i majka, prvi put sam pročitala tekst "Muško dete: odgovor crnolute lezbejke i feministkinje" pre nekoliko godina dok sam se borila da prihvatim neizbežnu činjenicu da će moj sin, koji je tada bio pred ulaskom u pubertet, konačno postati muškarac. Nije me brinula samo činjenica što će moj sin fizički postati muškarac već što bi mogao da počne da se ponaša kao muškarac. Moja svest o tome prerasla je u veliku ličnu krizu u vreme kad su praktično sve lezbejke koje su bile majke, a koje sam ja poznavala (i koje su sve, kako sam kasnije shvatila, bile belkinje) ili insistirale na činjenici da

će njihova "androgina" muška deca ostati takva kakva jesu, da neće postati muškarci koji mrze žene i zalažu se za mušku dominaciju ili su bile pod pritiskom da biraju između separatističke vizije zajednice i svojih sinova. Osetila sam se kao u klopci zbog tako malog broja mogućnosti.

Odri Lord je, međutim, imala širu viziju. Ona je krenula od realne činjenice da se njen sin približava dobu kad će postati muškarac ("Naši sinovi neće postati žene"⁴) i onda se zapitala kakav će muškarac on biti. Njoj je bilo jasno da može i da mnogo voli svog sina i da mu dozvoli da ode. U stvari, da bi i on i ona mogli da prežive, ona nije ni imala drugog izbora osim da ga pusti da ode, da ga nauči da ona "ne postoji zato da bi osećala umesto njega."⁵

I Odri Lord i ja smo lezbejke i majke koje su morale da nauče svoje sinove da sami obave svoj emotivni posao. Ali njen sin Džonatan je crnac, a moj sin Džoša je belac što nije mala razlika u rasističkom društvu uprkos tome što su obojica muškarci. Odri Lord je napisala:

Neki od tih problema su nam zajednički kao ženama, a neki nisu. Vi se plašite da će vaša deca odrasti, da će prihvatiti patrijarhat i okrenuti se protiv vas. Mi se plašimo da će naša deca biti izvučena iz automobila i ubijena na ulici, a da ćete vi odbiti da razmotrite razloge zbog kojih naša deca tako umiru.⁶

Sećam se da sam pročitala "Muško dete" i da se tada u meni dogodio veliki preobražaj.

Shvatila sam da nije u pitanju samo činjenica što Odri Lord zna mnogo više od mene o odgajanju sinova, iako sam od nje dobila stručan savet. Shvatila sam koliko je njeno znanje neposredno povezano s činjenicom što je ona drugačija - s realnostima koje je stavljaju izvan dominantnog obrasca društva, a očituju se u tome što je crkinja i lezbejka. Ona je imala informaciju koju ja, bela žena koja sam veći deo života provela u heteroseksualnom svetu srednje klase, nisam imala, informaciju koju sam mogla da iskoristim, informaciju koja mi je bila potrebna.

Jer da bismo preživele, mi, za koje je ugnjetavanje isto toliko američko koliko je američka i pita s jabukama, morale smo uvek da budemo posmatračice ...⁷

Stidela sam se svoje arogancije, uplašena da će moje neznanje biti razobličeno i najzad, bila sam uzbuđena zbog mogućnosti koje su mi se ukazale pred očima. Obećala sam sebi da ću zbog svoje budućnosti pokušati da slušam te glasove, u drugima i u sebi, glasove koji znaju

to što znaju upravo zato što su različiti. Želela sam da čujem to što oni mogu da mi kažu.

Naravno, odjeci tih glasova i dalje odzvanjaju.

Kad sam nekoliko godina kasnije ponovo pročitala "Muško dete", a pošto sam u međuvremenu obavila veliki posao na vraćanju svog jevrejskog identiteta, razmišljala sam o složenosti činjenice oličene u tome što je moj sin belac i Jevrejin u belачkom hrišćanskom društvu. Kada sam prvi put čitala taj tekst, nisam to videla kao problem; sada mi je teško da rekonstruišem svoju kratkovidost.

Kad definišem sebe, kad ja definišem sebe, kad govorim o tome u čemu sam ti slična, a u čemu ne, ja te ne isključujem iz grupe - ja proširujem grupu.⁸

Što više postajemo svesni unutrašnjeg procesa koji karakteriše shvatanja Odri Lord sve više se smanjuje razdaljina između osećanja i razmišljanja. Vidimo je kako se kreće od "haosa znanja ... te istinske mračne provalije u svakom od nas iz koje izrasta vizija"⁹ ka "jeretičkim akcijama iz svojih snova."¹⁰ Razumevanje - otkrivanje i povezivanje, kretanje s jednog mesta na drugo, stvara te veze.

Razumevanje nam omogućava da znanje primenimo u praksi, a to je neophodno, to je pregnuće, to je akcija.¹¹

Kretanje je namerno i ono nas održava u životu.

Nigde ta namera nije očiglednija no u tekstu "Preobražaj ćutanja u jezik i akciju." U njemu se Odri Lord hvata u koštac s mogućom dijagnozom da ima rak. "Imala sam osećanje, verovatno neko telesno osećanje, da život više nikad neće biti isti ..."¹² Ona o tome govori javno, na jednom akademskom skupu, pred 700 žena. Saopštava nam da je uplašena ali da ćutanje nije nikakva zaštita.

Taj proces nikad nije lišen straha od vidljivosti, od okrutne svetlosti koja me secira i možda o meni sudi; straha od bola ili od smrti. Ali mi smo sve to već proživeli, ćuteći, osim smrti. I ja sada sve vreme razmišljam o jednom - čak i da sam se rodila nema ili da sam se zavetovala da ću celog života ćutati zbog sopstvene bezbednosti, to me uopšte ne bi sprečilo da patim niti da umrem. Dobro je tu činjenicu imati u vidu zbog stvaranja perspektive.¹³

Odri Lord je nepokolebljiva u stavu da mora da se suprotstavi najgorem kako bi postala slobodna da doživi ono najbolje. Iako tekstovi u zbirci Sestra autsajderka obuhvataju period od skoro deset godina njenog rada, devet od petnaest tekstova u ovoj knjizi napisani su tokom dve godine pošto je Odri Lord otkrila da ima rak. U procesu njenog sazrevanja i njenog prihvatanja i korišćenja onog što je naučila,

ona nam pokazuje kako da se borimo za opstanak bez obzira na to kakvo naše pojedinačno "zlo" može biti.

Čega uopšte više možemo da se plašimo, pošto smo se suočile, licem u lice, sa smrću i nismo joj podlegle? Kad jednom prihvatim postojanje smrti kao životnog procesa, ko ikad više može ponovo da ima moć nada mnom?¹⁴

Odri Lord ne traži od nas ništa više od onog što traži od same sebe, a to je da obratimo pažnju upravo na one glasove kojima su nas učili da ne verujemo; da artikulišemo to čemu nas ti glasovi uče; da postupamo u skladu sa onim što znamo. Kao što ona razvija teme, razrađuje ih i na njima tokom vremena gradi teoriju, tako i mi možemo da u teoriju integrišemo materijal iz sopstvenog života.

Crnkinja, lezbejka, feministkinja, majka dvoje dece, ćerka doseljenika sa Grenade, profesorka, bolesnica koja je pobedila rak, aktivistkinja. Eseji i govori iz Sestre autsajderke daju novu rezonancu onom fundamentalnom, ali mnogo zloupotrebljavanom, feminističkom otkriću da je lično političko. Delo Odri Lord nam je svima proširilo vidike.

Ja sam to što jesam, radim to što radim, delujem na vas, ili kao melem ili kao dleto, da bih vas podsetila na to da sam ja deo vas kao što ste i vi deo mene.¹⁵

Nensi K. Biriano, decembar 1983.

BELEŠKE

1. "Uses of the Erotic: The Erotic as Power," str. 55.
2. "Eye to Eye: Black Women, Hatred, and Anger," str. 151.
3. "The Master's Tools Will Never Dismantle the Master's House," str. 112.

4. "Man Child: A Black Lesbian Feminist Response," str. 73.
5. Ibid., str. 74
6. "Age, Race, Class, and Sex: Women Redefining Difference," str. 119.
7. Ibid., str. 114.
8. Iz intervjua objavljenog u The Feminist Renaissance.
9. "An Interview: Audre Lorde and Adrienne Rich," str. 100, i "An Open Letter to Mary Daly," str. 68.
10. "Poetry Is Not a Luxury," str. 38.
11. "An Interview," str. 109.
12. Ibid., str. 108-109.
13. "The Transformation of Silence into Language and Action," str. 43.
14. The Cancer Journals, Spinsters, Ink., 1980, str. 25
15. "Eye to Eye," str. 147.

BELEŠKE SA PUTA PO RUSIJI*

Od kako sam se pre nekoliko nedelja vratila iz Rusije, mnogo sanjam. Prvo sam svake noći sanjala Moskvu. Ponekad sam sanjala da smo se moja ljubavnica i ja vratile tamo; ponekad sam sanjala da sam na toplijim, poznatim mestima koje sam tamo posetila; ponekad sam sanjala da se nalazim u drugačijim, nepoznatim gradovima, hladnim, belim, čudnim. U jednom snu sam vodila ljubav sa nekom ženom iza gomile odeće u moskovskoj robnoj kući Gum. Ona je bila bolesna pa smo krenule gore gde sam glavnoj medicinskoj sestri rekla: "Moramo da je odvedemo u bolnicu." Medicinska sestra je odgovorila: "U redu, odvedi je ti i reci da je potrebno da joj na skeneru pregledaju bubrege i mozak..." Ja sam rekla: "Ne, oni to neće pristati da urade." Ona me je začuđeno gledala i rekla: "Naravno da hoće." I ja sam shvatila da sam u Rusiji gde su lekovi i lekarske usluge besplatni.

Ti snovi mi se više ne javljaju svake noći, ali mi se čini da su postali još dublji; kad se probudim ne sećam se uopšte njihovog sadržaja osim činjenice da sam ponovo sanjala Rusiju. Tokom izvesnog vremena, Rusija je u mojim snovima postala mitska predstava onog socijalizma koji još uvek ne postoji ni na jednom drugom mestu koje sam posetila. Čini mi se da se uslovi života u Rusiji u nekim aspektima veoma razlikuju od naših, a ipak ljudi izvan Taškenta veoma liče na ljude iz Zapadne Evrope (u stvari, na Amerikance). Popodneva u Moskvi tako su mračna i sumorna.

Let do Moskve trajao je devet sati i, koliko sam mogla da primetim posmatrajući ljude u avionu, Rusi su, uopšte uzev, podjednako neljubazni jedni prema drugima kao i Amerikanci.

Videla sam jednu staru ženu plavih očiju, divno izvajanog lica, u svojim sedamdesetim, s maramom na glavi i ogromnim kaputom smotanim u rolnu. Svi u avionu, osim mene, imali su ovakav ili onakav ogroman kaput smotan u rolnu. Kad sam u Moskvi izašla iz aviona, shvatila sam zašto. Pomenuta žena sedela je na mestu odmah ispred mene. Putovala je sama i bila je suviše niska da bi se lako izborila sa svojim paketom. Pokušala je da ga smesti na policu za prtljag; jednom, pa drugi put bez uspeha; najzad sam ja ustala da joj pomognem. Avion je bio krcat: nikad u životu nisam videla takvu gužvu u avionu. Starica se okrenula i pogledala me. Bilo je očigledno da ne govori engleski jer sam joj ja promrmljala nekoliko reči na koje nisam dobila odgovor. U njenim očima nije bilo apsolutno nikakve mržnje. Pomislila sam, potresena u trenutku, kako se postojanje izvesne tenzije u razmeni pogleda između američkih crnaca i belaca uzima zdravo za gotovo. Nije mi se ni zahvalila, ali je njen stav iskazivao jednostavan ljudski odgovor na to ko sam ja. Zatim se okrenula i sela, a ja sam, na njevoj bluzi, ispod aljkavog džempera, videla bar tri ordena nalik vojnim sa oznakama čina. Kasnije sam saznala da se to ordenje dobija za samopregoran rad. Ona je bila heroj Republike.

Gde god sam bila, primetila sam da veoma stari ljudi u Rusiji poseduju jednu osobinu koju se nadam da ću i ja steći i da je nikad neću izgubiti - tu svakodnevnu žilavost i osećanje za mesto koje im pripada na ovom svetu - što deluje veoma snažno i umirujuće.

U Moskvu sam stigla 10. septembra oko pola četiri popodne po lokalnom vremenu i izašla u sveobuhvatno, poznato sivilo. U vazduhu se osećao skoro nostalgični miris zime. Drveće je izgledalo kao u vreme Praznika zahvalnosti dok je nebo imalo ćureće sivu boju. Videla sam tri krupne žene kako, ruku podruku, marširaju preko piste i smeju se i šale dok nam prilaze. To su očito bile radnice koje su završavale smenu - imale su siva radna odela, jakne, inženjerske kape i nosile su posude za ručak. Stale su pored jednog kamiona koji se zaustavio i počele da lupaju po zatvorenom prozoru kako bi privukle pažnju druge žene, vozača, koja je bila unutra, šaleći se i pozdravljajući je; ona je očigledno bila njihova drugarica jer su međusobno upirale prstom jedna u drugu i zajedno se grohotom smejele, tu na moskovskom aerodromu, u sumornoj svetlosti da bi se zatim, pomenute tri žene, vitlajući svojim posudama za ručak napokon udaljile od svoje drugarice.

Jelena je bila moj vodič iz Inturista. Bila je veoma prijatna i privlačna mlada žena tridesetih godina i krupnih kostiju. Rođena je na istoku, u blizini Japana; njen otac, vojno lice, nije više bio među živima. Jelena je živela s majkom i rekla nam je da sada njih dve moraju da nauče da mnoge stvari rade same pošto muškaraca ima tako malo u današnje vreme, a pomoć je teško naći.

U Rusiji sami nosite svoj prtljag i na aerodromu i u hotelu. To mi se, u početku, učinilo užasnim jer, naravno, nositi tešku torbu na sedmi sprat kad lift ne radi nije nimalo zabavno. Ali što sam duže tamo bila utoliko mi je ta praksa izgledala pravičnija jer izgleda da je u toj zemlji sve povezano s hranom. Drugim rečima, rad nečijih ruku meri se količinom hrane koju može da proizvede, a onda se ta vrednost poredi sa vrednošću drugog posla koji obavljate. Neki muškarci i žene, na primer, provode čitav život učeći sporu tehniku retuširanja persijskih Plavih pločica u Samarkandu da bi obnovili drevne mauzoleje, a to zahteva beskrajno strpljenje. Taj posao se smatra izuzetno značajnim. Antikviteti imaju posebnu vrednost dok nošenje nečije torbe nema visok prioritet jer ne proizvodi ni lepotu ni vrednost. Ako ne možete sami da nosite svoj prtljag, onda je to druga priča. Smatram da je to veoma zanimljiv koncept.

Od aerodroma do Moskve ima oko 48 kilometara, a put, drveće i vozači mogli su da budu i dekor Severnog Vestčestera u poznu zimu, samo da sam mogla da pročitam natpise pored puta. S vremena na vreme prošli bismo pored neverovatno lepih, starih, zapuštenih kuća građenih u rusko-pravoslavnom stilu, ofarbanih u divne šumske boje s kitnjasto naglašenim prozorima. Neke od tih kuća izgledale su kao da se svakog časa mogu srušiti. Ali, čak i po svojoj zimi, čitav taj pejzaž sa arhitekturom na prilazu Moskvi odisao je velikom kitnjastom raskoši koja mi je odmah stavila do znanja da nisam kod kuće.

Odsela sam u hotelu "Junost" koji je bio jedan od hotela za inostrane goste u Moskvi. Moja soba je bila četvrtasti studio sa holivudskim kaučima i ogromnim prozorom, nalik na sliku, sa koga se, preko železničkog mosta, pružao pogled ka Narodnom stadionu i prema imponantnim zgradama Univerziteta na horizontu. Sve me je to toliko podsećalo na Njujork zimi; jer dok sam posle večere, u pola deset uveče, sedela u sobi i pisala, bacajući pogled kroz zavesu, čuo se zvuk voza i videla se svetlost na horizontu, a s vremena na vreme i zadnja svetla automobila koji je skretao između železničkog mosta i hotela. Sve je ličilo na stotine noći koje sam provela na Riversajd

Drajuvu, izuzev činjenice da se na samoj ivici slike nalazila zlatna kupola neke ruske pravoslavne crkve u obliku glavice luka.

Pre večere sam otišla u kratku šetnju. Već je padao mrak, ali nešto niže u istoj ulici nalazila se metro stanica Stadion. Ušla sam u stanicu i neko vreme sam stajala ispred pokretnih stepenica posmatrajući lica ljudi koji su dolazili i odlazili. Sve me je u tom trenutku podsećalo na 14. ulicu iz mog detinjstva, pre no što su crnci i latinoamerikanci obojili Njujork, s izuzetkom činjenice da su svi bili mnogo uredniji i da je bila mnogo manja gužva. Tokom tih desetak minuta koje sam tamo provela najviše me je začudilo to što uopšte nije bilo crnih ljudi kao i činjenica da su sakupljač žetona i šef stanice bile žene. Stanica je bila veoma velika, veoma lepa i veoma čista - zapanjujuće, šokantno, fantastično čista. Čitava stanica je ličila na predvorje nekog pozorišta sa sjajnim mesingom, mozaicima i blistavim lusterima. Čak i kad su žurili, a u Moskvi ljudi uvek nekuda žure, na njihovim licima nije bilo onog očaja prisutnog u Njujorku. Zajedničko obeležje svih tih ljudi bila je ljubaznost koja im se ogledala na licu, spremnost da se nasmeše, bar meni, strankinji. Bio je to čudan kontrast sumornom vremenu.

Videla sam neke crnce u blizini hotela i pitala Jelenu o Univerzitetu Patris Lumumba. To je univerzitet u Moskvi za studente iz afričkih zemalja. Bilo je mnogo Afrikanaca u hotelu i oko njega kad sam se vratila sa stanice metra i mislila sam da su mnogi od njih tu bili zbog Konferencije. Zanimljivo je bilo to što je većina njih govorila ruski za razliku od mene. Kad sam sišla na večeru, skoro da sam izgubila hrabrost pred tim lingvističkim zadatkom jer nisam čak mogla ni da utvrdim gde treba da sednem ili da li treba da sačekam da mi to neko saopšti. Kad god vam je alfabet nepoznat, nemate ni najmanji nagoveštaj značenja u nekom stranom jeziku. Jedan mladi crnac šepurio se u mom vidokrugu želeći da bude primećen i ja sam ga upitala: "Da li govoriš engleski?" "Da," rekao je i počeo brzo da se udaljava od mene. Pošla sam za njim i kad sam pokušala da ga pitam da li treba da sednem ili da sačekam da mi neko pokaže gde, shvatila sam da taj jadni mladić ne razume ni reč od onog što govorim. U tom času sam izvadila dve knjige sa frazama na ruskom i počela da naručujem divnu večeru koja se sastojala od belog vina, pikantne riblje čorbe s limunom, sveže skuše u maslinovom ulju, nežne jesetre sa roštilja u sosu od turšije, hleba, i čak šolje čaja. Sve je ovo bilo moguće zbog moje velike istrajnosti i smelosti, ali i zahvaljujući ljubaznosti str-

pljivog kelnera koji je doveo jednog kuvara iz kuhinje da mu pomogne u dešifrovanju njihovih želja.

II

U Moskvi je veoma hladno. Onog dana kad sam doputovala padao je sneg ujutru, a padao je opet i danas mada je tek 16. septembar. Moj vodič, Jelena, objasnila mi je to veoma precizno. Rekla mi je da živeti u Moskvi znači voditi stalnu bitku sa hladnoćom i da je taj život pobjeda nad smrću od smrzavanja. Ne znam da li zbog hladnoće ili zbog nedostatka hrane za vreme rata, tek ovde svi jedu ogromne količine hrane. Večeras je zbog kelnericine greške Jelena pojela dve večere i nije se uzbudila zbog toga. Niko ovde nije užasno debeo, ali ja mislim da je to umnogome povezano sa klimom. Večeras smo pili vino, a vino se izgleda mnogo koristi da ljudima razveže jezik. Samo što se ne prepisuje na recept. Za večerom na stolu uvek stoje tri čaše: jedna za vodu, jedna za vino i jedna za votku koja teče kao reka i očevidno nema nikakvog efekta na Ruse.

Jedna grupa učesnika konferencije pošla je danas sa vodičem u razgledanje znamenitosti. Teško je poverovati da je danas nedelja jer čitav grad vrvi od ljudi koji idu nekud svojim poslom kao da je radni dan, pa izgleda da je sedmica produžena za jedan dan. Videli smo Muzej novgorodskog manastira i sjajne zlatne kupole nalik na glavice luka koje su me vratile u stvarnost iz mog sanjarenja da se nalazim na Menhetnu. Išli smo da posetimo Univerzitet i videli smo, naravno, mnogo spomen ploča postavljenih u čast mnogih heroja, ali nijedna od njih me nije toliko dirnula kao susret sa staricom iz Aeroflotovog aviona. Videli smo i Boljšoj teatar. Padala je kiša, nebo je bilo sivo i oblačno - tipičan decembarski dan u Njujorku - i sve je bilo impozantno kao što usred decembra velika masa sveta može biti impozantna u 161. ulici u Bronksu ili na Kolumbovom trgu. Zlatne kupole nalik na glavice luka zaista su divne na nekim starim građevinama i sve vreme blistaju, čak i po ovakvom vremenu, kao radosno obećanje pejzaža ili kao čarobne palate dok divna mešavina zelene, bele, žute i narandžaste boje ukrašava i ocrtava prozore, što stvara čudesan kolorit u sveopštem sivilu. Nadam se da ću imati priliku da vidim Puškinov muzej.

Dala sam intervju jednoj ljupko mudroj ženi majčinskog izgleda koja je bila član Saveza sovjetskih pisaca. Ona je rekla da radi studiju o "crnačkoj politici" i bila je, naravno, veoma zainteresovana za

položaj žena u Americi. U razgovoru smo provele dobra dva sata; spomenula sam staru ženu s ordenjem iz aviona i pitala da li zna kakvo je to ordenje. Ona mi je rekla da je ta žena verovatno radila na nekom poljoprivrednom dobru, da je proglašena za "heroja Republike" i da je zbog toga dobila orden. Rekla mi je da se to ordenje uglavnom daje ljudima za samopregoran rad. To je bilo zanimljivo s obzirom na činjenicu da sam nešto ranije, za ručkom, videla jednu stranu karaktera moje prevoditeljke, Jelene, koja me je iznenadila. Ona je bila veoma neraspoložena zbog toga što je kelnerica nije uslužila dovoljno brzo, a činjenica je da zaista treba da se načekate dok vas usluže. Jelena je primetila da je to tako zato što radnici vladaju državom, a njena reakcija na tu činjenicu odavala je gađenje ili bar izgovor za takvo osećanje. Mislim da se Jelena osećala diskriminisanom zato što je "intelektualka" i prevoditeljka koja prevodi i pismeno i usmeno. Učinilo mi se da je to nekakav čudan snobizam jer je Jelena radila bar isto tako naporno kao i svaka kelnerica, trčeći za mnom i živeći moj život kao i svoj. Nije se odvajala od mene ni za trenutak.

Bili smo na Univerzitetu i naša vodilja nam je na engleskom pričala o tim zgradama koje su podignute u doba Staljina. Materijal za njihovu izgradnju bio je donet iz Ukrajine i postavljen u temelje da ne bi potonule jer Moskva, za razliku od Njujorka, ne počiva na stenovitom tlu. Tako mi je čudna ta pomisao da ovaj grad pun ogromnih, impozantnih građevina od kamena ne počiva na stenovitom tlu. Možda počiva na ljudskoj volji. Dok smo stajali pored bare u kojoj su se ogledale zgrade o kojima smo govorili, jedan mali plavokosi dečak, od svojih deset godina, došao je do mene sa strane i bojažljivo ispružio dlan na kome je bila značka - crvena zvezda u čijem je središtu bio vojnik. Ja sam bila iznenađena jer nisam znala šta dete želi pa sam se obratila Jeleni koja ga je tako brzo oterala da nisam stigla da je u tome sprečim. Onda mi je rekla da je dečak želeo da svoju značku menja za američku značku. Dečkić je otišao podalje, ali je sa strane posmatrao sve te čudne crne ljude. Mene je prepoznao kao Amerikanku jer, naravno, jedino Amerikanci idu naokolo i nose velike količine značaka, a on je hteo da svoju crvenu zvezdu menja za neku njihovu. Dirnulo me je to dete kao i činjenica da je danas nedelja i da on sigurno obilazi sva mesta gde dolaze turisti. Sigurna sam da njegovi roditelji nisu znali gde je i baš sam se pitala šta bi uradila njegova majka kad bi znala.

Žena iz Saveza pisaca koja je pisala knjigu o crnačkoj politici bila je, rekla bih, malo starija od mene, verovatno je tek ušla u pedesete, a

muž joj je poginuo u ratu. Nije imala dece. Saopštila mi je te činjenice o sebi čim smo se i govorila otvoreno o svom životu kako to ovde svi izgleda čine. Kažem izgleda jer je to samo donekle tako. I ona, kao i moja vodilja i većina žena ovde, i stare i mlade, izgleda da oplakuju nedostatak muškaraca. U isto vreme one su naizgled odbacile mnoge tradicionalne uloge u odnosu na muškarce. Skoro svako koga sam upoznala izgubio je nekoga u Drugom svetskom ratu koji oni zovu "Veliki domovinski rat."

Večeras je sa mnom razgovarao Oleg, jedan od funkcionera iz Saveza sovjetskih pisaca, organizacije koja me je pozvala u Rusiju i koja je plaćala moj boravak. Iz razgovora sa njim saznala sam da je hotel u kome smo odseli prvobitno bio omladinsko prenoćište pa se Oleg izvinio što, kako je rekao, nije podjednako "civilizovan" kao drugi moskovski hoteli. I ranije sam čula taj izraz civilizovan, i pitala se da li se koristi kad su Amerikanci u pitanju ili znači po američkim standardima. Sve više sam osećala da su američki standardi neko nepisano pravilo, pa bilo da mu se suprotstavljate ili ga prihvatate, ono postoji i treba ga imati u vidu. To me je prilično razočaralo. Vrativši se u hotel, primećujem da su uređaji zaista malo izandali, ali da zaista rade, da kreveti u studiju po dimenzijama pomalo nalikuju krevetima za adolescente, ali da su udobni. Za omladinsko prenoćište, mnogo je bolje no što bih i smela da se nadam. Naravno, ne mogu a da se ne začudim zašto bi učesnici Afro-azijske konferencije trebalo da budu smešteni u omladinskom prenoćištu, posebno u nekom "necivilizovanom," ali sumnjam da ću na to pitanje ikad dobiti odgovor. U Sovjetskom Savezu sve hotelske sobe imaju istu cenu. Dok smo se Jelena i ja vozile podzemnom železnicom na putu ka pošti odakle je trebalo da pošaljem telegram, čujem od nje da su komunalne usluge veoma jeftine. Gas koji se koristi za kuvanje košta 16 kopejki mesečno što je manje od jedne rublje (oko 3 dolara) dok struja koju Jelena potroši kad zimi svakodnevno po ceo dan prevodi košta tri rublje mesečno. To je veoma skupo, kaže ona. Komunalne usluge za dvosoban stan u kome žive ona i njena majka iznose osam rubalja mesečno.

Oleg ne zna engleski ili ga bar ne govori. Poput mnogih drugih ljudi koje ću upoznati tokom svog boravka u Rusiji, i on razume engleski mada to krije. Oleg je, uz Jeleninu pomoć, rekao da želi da znam da je veoma važno da se upoznamo s drugim piscima i da je suština Konferencije upravo u tome da nas okupi. Zahvalila sam mu se na sumi od dvadeset pet rubalja koju sam dobila čim sam stigla u

Moskvu i za koju mi je rečeno da nam je Savez sovjetskih pisaca poklanja za džeparac. Govorila sam o potlačenim ljudima u celom svetu koji se okupljaju da bi podelili svoja osećanja, govorila sam o Južnoafričkoj Republici i borbi koju oni tamo vode. Oleg je rekao nešto veoma čudno. "Da, situacija u Južnoafričkoj Republici je zaista veoma loša. To je rana na telu koja neće da zaraste." Ta izjava mi nije bila jasna. Bila je istovremeno i daleka i lična. Uzbudjuje me pomisao da se moj prijatelj Vili, južnoafrički pesnik, koji sada živi u Tanzaniji možda nalazi ovde, u Moskvi.

III

Konferencija se održavala u Uzbekistanu gde je trebalo da stignemo posle pet sati putovanja, ali nam je zbog kašnjenja trebalo sedam. U Taškent smo stigli kad je već pao mrak, posle dugog i iscrpljujućeg putovanja avionom. Kao što sam već rekla, ruski avioni su neverovatno nakrcani i svaki santimetar je iskorišćen za sedišta. Oni zaista koriste prostor do maksimuma. Čak i kad sam dolazila iz Njujorka sve mi je ličilo na masovni vazdušni tranzit. To je svakako bilo umesno reći za putovanje od Moskve do Taškenta jer je pored mene, jednog posmatrača, prevodilaca i novinara na Konferenciji afroazijskih pisaca bilo 150 delegata. Sve zajedno, bila je to grupa od oko 250 ljudi, a to je velika grupa kad je treba voditi po zemlji čija je teritorija bar četiri ili pet puta veća od teritorije Sjedinjenih Američkih Država (i to u avionu standardnih dimenzija, a ne u široko-trupnom).

Kad smo izašli iz aviona u Taškentu, vreme je bilo divno toplo i mirisalo je na Akru, u Gani. Meni se bar činilo da tako miriše tokom tog kratkog puta od aerodroma do hotela. Na putu do grada bilo je puno drveća, građevina od belog mermera duž širokih avenija dok su gradske ulice bile osvetljene jarkom svetlošću. Čitav Taškent ponovo je izgrađen posle zemljotresa iz 1966. godine. Priređen nam je doček od koga smo prvo zanemeli da bi nam posle srce zaigralo. Možete li da zamislite 250 umornih, ukočenih, gladnih, dezorijentisanih ljudi kojima je vrućina? Izašli smo iz aviona, a pred nama je bilo više od stotinu ljudi, televizijske kamere i svetla dok nam je dve ili tri stotine male dece obučene u narodnu nošnju predavalo bukete cveća dok smo silazili niz stepenice. "Iznenadenje!" Pa, zaista smo bili iznenađeni. Iskreno rečeno, ja sam stvarno ostala bez reči. Iznenadio me je taj gest, bio on iskren ili ne, i mnoštvo ljudi koji su u tome učestvovali. Najviše

od svega iznenadila me je sopstvena reakcija na sve to. Imala sam osećaj sa sam stvarno dobrodošla.

Zatim smo otišli u hotel, i ja sam ovde, prvi put u Rusiji, osetila da sam se sreća sa toplim ljudima; u smislu da niko nije izbegavao kontakt, da su želje i emocije bile moguće, u smislu da postoji nešto što mi je lično blisko i što mi nije izbijalo iz glave - nije to imalo veze sa izgledom samog grada koji nije ličio ni na šta što sam do tada videla, sa minaretima u noći - taj ritam života koji je ovde izgledao brži i vreliji nego u Moskvi; a umesto odlučne ljubaznosti Moskovljana, ljudi su pokazivali toplinu koja je bila veoma privlačna. U Taškentu žive Azijati. Uzbeci. Oni liče na potomke Džingis-kana i sigurna sam da mnogi to i jesu. Oni su Azijati i Rusi. Oni sebe smatraju Rusima, tako razmišljaju i tako govore u svakoj prilici, a ja se zaista pitam kako im to uspeva. S druge strane, što sam duže tu boravila sve sam više shvatala da su neke lične tenzije između Rusa sa severa i Uzbeka nacionalne, a neke rasne prirode.

Među delegatima na ovoj konferenciji ima samo četiri žene. Ja sam tokom leta za Taškent sedela sa ostale tri žene iz Afrike i tokom pet i po sati leta ćaskale smo o našoj deci, o našim bivšim muževima, sve u veoma, veoma heteroseksualnom duhu.

IV

Taškent je podeljen na dva dela. Jedan je stari deo koji je preživeo katastrofalni zemljotres 1966, a drugi deo je nov i nalazi se na periferiji Taškenta. On je veoma nov i veoma moderan, izgrađen je za veoma kratko vreme posle zemljotresa koji je praktično potpuno uništio čitavu tu oblast. Grad je obnovljen radom ljudi iz svih krajeva Sovjetskog Saveza. Ljudi su dolazili iz Ukrajine, Belorusije, odasvud, i tako je grad ponovo izgrađen. U novom delu grada, arhitektonski gledano, ima mnogo različitih stilova jer je svaka grupa radnika gradila u maniru karakterističnom za svoj region. Taj deo grada predstavlja spomenik onome što se može postići kad velika grupa ljudi radi zajedno. Ta činjenica je na mene ostavila snažan utisak tokom boravka u Taškentu. Stari deo grada koji je u stvari centar Taškenta zaista mnogo liči na neki grad iz Gane ili Dahomeja, na primer, na Kumasi ili Kotonu. Po danu ovaj grad mnogo podseća na neke delove zapadne Afrike tako da sam jedva mogla da poverujem da nisam tamo. U stvari, Moskva je Njujork u drugom prostoru, u drugoj boji - jer i Njujork i Moskva imaju malo više od osam miliona stanovnika i

očigledno bi trebalo da imaju iste probleme koje je Moskva izgleda rešila veoma drugačije - ako je Moskva Njujork, onda je Taškent Akra. Taškent je afrički grad po mnogo čemu - po tezgama, mešavini starog i novog, po krovovima od talasastog lima na kućama od ćerpiča. Na trgovima se širi miris kukuruza iako su ovde trgovi moderniji nego u zapadnoj Africi. Čak su i neko cveće i drveće isti, kao kale, na primer. Ali miris crvene zemlje bio je drugačiji.

Ovde, u Taškentu, koji je sasvim blizu granice sa Iranom, ljudi su veoma različiti, a na mene ostavlja snažan utisak njihovo očigledno jedinstvo; činjenica da ruski i azijski narod mogu da žive u multinacionalnoj atmosferi koja od njih zahteva da se slažu bilo da jedni druge vole ili ne. Naravno da ima pojedinaca koji su nacionalisti ili rasisti, ali upravo stav države koja se protivi nacionalizmu i rasizmu omogućava da ovakvo društvo opstaje. Sledeći korak u tom procesu mora, naravno, biti lični element. Ja, međutim, ne vidim da iko pokušava ili da bar nagoveštava tu fazu, što je nezgodno jer bez tog koraka socijalizam ostaje izložen milosti ili nemilosti jedne nedovršene vizije nametnute spolja. Mi imamo unutrašnje želje ali spoljašnju kontrolu. Međutim, ovde bar postoji klima koja izgleda da ohrabruje postavljanje tih pitanja. Pitala sam Jelenu za Jevreje, a ona je, čini mi se, bila prilično neodređena rekavši da ima Jevreja u vladi. Izgleda da je osnovna premissa pretpostavljena jednakost iako ponekad postoji veliki jaz između stvarnosti i očekivanja.

Posetili smo jedan filmski studio i videli nekoliko crtanih filmova za decu u kojima su teme obrađivane divno, duboko, s puno humora, a što je najznačajnije, bez svojevrsnog nasilja koje povezujemo s crtanim filmovima. Ovi koje smo videli bili su zaista izvanredni.

Posle dva naporna dana ispunjena sastancima u Taškentu, krenuli smo oko pola osam ujutru autobusom za Samarkand, u legendarnu prestonicu velikog Tamerlana. Posle kratkog dremeža u autobusu, počela sam bolje da se osećam, da gledam oko sebe i posmatram predele kroz koje smo prolazili. Kretali smo se jugoistočno od Taškenta koji se nalazi jugoistočno od Moskve. Predeli su bili divni. Delovali su mi u isto vreme i poznato i nepoznato. Bila je to zemlja pamuka. Pružala se kilometrima i kilometrima dok su vozovi puni studenata išli na jug na dvonedeljni raspust da se zabave i beru pamuk. Svuda oko nas vladala je praznična atmosfera. Prolazili smo kroz mala mesta gde sam videla male pijace i žene koje su prekrštenih nogu sedele na goloj zemlji, prodajući nekoliko glavica kupusa ili nešto voća na poslužavnicima. Videla sam zidove iza kojih su se videle kuće od

čerpiča. Čak su me i ti zidovi mnogo podsećali na zapadnu Afriku jer su bili napravljeni od ilovače koja je pucala po istom poznatom obrascu koji smo stalno viđali u Kumasi i južno od Akre. Razlika je bila u tome što ilovača ovde nije crvena već žućkasto-siva što me podseća na činjenicu da smo u Sovjetskom Savezu, a ne u Gani ili Dahomeju. Naravno, stanovnici su belci. Ima i drugih razlika koje upadaju u oči. Gradovi i sela su zaista u dobrom stanju, a paralelno s našim putem pruža se i moćna železnička pruga. Duge kompozicije vagona i cisterni govore o efikasnom funkcionisanju železnice dok nas prestižu, prolazeći kroz skretnice, kućice sa plavim i belim keramičkim pločicama i ofarbanim krovovima, kojima isključivo upravljaju žene. U Rusiji sve izgleda veće i masivnije. Putevi su širi, kompozicije vozova duže, zgrade su veće. Tavanice su više. Čini mi se da je sve što nas okružuje većih dimenzija.

Zaustavili smo se da ručamo na jednom kolektivnom poljoprivrednom dobru gde se proslavljala dobra žetva i gde nam je priređen obavezan ali veoma srdačan kulturni program uz potoke votke. Onda smo svi igrali i pevali zajedno za mnoštvom studenata koji su došli da pomognu u berbi pamuka. Nešto kasnije videli smo bukvalno brda pamuka duž puta koja su čekala na utovar u vozove.

Svako mesto kroz koje smo prošli imalo je kafanu u kojoj su se stanovnici uveče okupljali da popričaju, gledaju televiziju ili slušaju propagandu, ko bi znao, u svakom slučaju to je bilo mesto okupljanja. Ali svuda, između sela sa veoma starim kućama, bilo je i novih četvorospratnica u izgradnji, fabrika, stambenih zgrada. Prolazili su vozovi natovareni građevinskim materijalom, ugljem i kamenom, traktorima, pa čak i jedan sa naizgled beskrajnim nizom malih automobila. Postoje tri različita tipa ruskih automobila. Ovaj je najjeftiniji i najpopularniji - stotine i stotine automobila bilo je natovareno u vozove i svi su bili iste limun boje. Očigledno, fabrika je tog meseca proizvodila samo žute.

Posmatrala sam kako prolaze ti industrijski proizvodi dok sam se vozila autobusom u Samarkand i shvatila da ova zemlja nije toliko industrijska koliko je puna vrednih ljudi. Sve je odavalo utisak naroda koji marljivo radi i proizvodi, a ta činjenica je u meni izazivala zadovoljstvo. Povrh svega, saznala sam da je ova oblast između Taškenta i Samarkanda nekad bila poznata pod imenom "gladna pustinja". Pošto kiša uopšte nije padala, plodna zemlja bila je pokrivena naslagama soli. Uz pomoć tehnologije razvijene da ukloni so, brojne radne snage i inženjerstva, čitava ova oblast je procvetala, i zaista, ona i dalje

cveta. Ovde se uglavnom gaji pamuk. Ljudi tu žive, a postoje ogromni irigacioni kanali i cevovodi koji održavaju vegetaciju u naseljima i na kolektivnim poljoprivrednim dobrima. U čitavom Uzbekistanu prisutno je to osećanje da je pustinja osvojena i da daje veliki prinos. Kasnije, dok smo išli na jug, ubrzo posle velike gozbe, zaustavili smo se u jednoj maloj oazi. Ubrala sam nekoliko pustinjačkih cvetova, poljskih cvetova koji su rasli u pesku. I baš zbog toga, htela sam da osetim kakav im je ukus. Kao što orlovi nokti imaju sladunjav ukus tako ovi cvetovi imaju ukus soli. Kao da sama zemlja i dalje proizvodi so ili je ugrađuje u svoje proizvode.

U Uzbekistanu se može videti divan mermer. Ponekad su od njega napravljene stepenice u hotelima, a ponekad su ulice popločane divnim mermerom ružičaste i zelene boje. To je slučaj u Taškentu čije ime znači "kameni grad." Ali na putu od Taškenta ka Samarkandu nisam videla nikakvo kamenje ni stene pored puta. Ne znam zašto, osim ako nije u pitanju ponovo osvojena pustinja. Putevi su veoma dobri i široki jer se, naravno, njima stalno prevoze velike mašine i kamioni neprestano idu gore-dole.

Imali smo još jedan srdačni doček u Gulstanu čije ime znači "gladna pustinja". To je sada selo ružičnjaka. Posetili smo jedno kolektivno poljoprivredno dobro, ušli u jednu kuću i videli obdanište. Kuća u koju smo ušli pripadala je jednoj ženi i bila je veoma impresivna, što sam kasnije nekom ko me je pitao šta mislim i rekla za ručkom. Rekla sam: "Ona živi bolje od mene," i na izvestan način to je bilo tačno. Poljoprivredno dobro u Gulstanu, nazvano Lenjingradski kolhoz, jedno je od najbogatijih u toj oblasti. Nikad neću saznati ime te izuzetno ljubazne mlade žene koja mi je otvorila vrata svog doma, ali je zato nikad neću zaboraviti. Ukazala mi je gostoprimitstvo u svojoj kući i mada nismo govorile istim jezikom, ja sam osetila da je ona žena slična meni, žena koja želi da sva naša deca žive u miru na ovoj zemlji i nekako upotrebe svoju energiju u pozitivnom smislu. Ona je rekla, a Jelena je prevodila, da ima troje dece od kojih je najmlađe beba, a ja sam govorila o svoje dvoje dece. Iako sam ja govorila na engleskom, a ona na ruskom, veoma sam snažno osećala da naša srca govore istim jezikom.

Setila sam je se nekoliko dana kasnije u Samarkandu kad sam sa Fikreom, studentom iz Etiopije na Univerzitetu Patris Lumumba, otišla na pijacu. Sećam se jedne muslimanke koja mi je tada prišla sa svojim malim sinom, pitajući Fikrea da li i ja imam sina. Rekla je da nikad u životu nije videla crnoputu ženu, da je videla crnopute

muškarce, ali nikad crnoputu ženu. Rekla je da joj se dopada kako izgledam i da je samo želela da dovede svog sinčića i sazna da li i ja imam sina. Zatim smo blagosiljale jedna drugu, razmenile nekoliko rečenica i ona je otišla. Sa nama je bila jedna snalažljiva i elokventna žena iz Azije, studentkinja antropologije, kako je rekla, koja nam je bila vodilja u muzejima Samarkanda i delila sa nama svoje bogato poznavanje istorije. Te noći kad smo stigli u Samarkand, ali i sledećeg dana dok smo obilazili muzeje, osetila sam da ima mnogo stvari koje ne vidimo. Na primer, prošli smo pored vitrine u kojoj su bili novčići među kojima sam prepoznala drevne kineske novčiće jer sam ih koristila za bacanje u Ji Đingu. Pitala sam našu vodilju da li su to novčići iz Kine. Ona je reagovala kao da sam opsovala. Rekla je: "Ne, ovi novčići su odavde, iz Samarkanda." Očigledno je bilo da su oni dobijeni u zamenu za neke stvari, i to je bilo sve, ali ja, naravno, nisam umela da pročitam objašnjenje na ruskom koje je stajalo pored njih, a ona je očito moje spominjanje reči Kina doživela kao uvredu. Primitila sam da sve žene koje sam ovde upoznala poseduju osećanje sigurnosti i svesti o sopstvenoj moći kao žena, kao proizvođača i ljudskih bića koja su se potvrdila. Ali isto tako osećam kod njih neku kamenu krutost, neki otpor prema ispitivanju, što me plaši i rastužuje jer potkopava napredak kao proces.

Stigli smo u Samarkand oko pola deset uveče, prilično iscrpljeni zbog mnogobrojnih dnevnih aktivnosti. Došli smo na glavni trg u zadnji čas i videli poslednji lajt-šou na Tamerlanovom grobu. Uostalom, što se manje o tome govori to bolje. Ali sledećeg dana smo Jelena, Fikre i ja pobegli sa predavanja iz jednog mauzoleja, pretrčali ulicu i otišli na pijacu. Pijaca kao i uvek deluje dobro i umirujuće. Tamo ljudi uvek nađu način da govore o suštini - o tome šta imaš i šta želiš i obrnuto.

Grobnice obložene pločicama i medresa koje se nalaze u Samarkandu zaista su divne, komplikovane izrade i tihe. Da bi se restaurirale bilo je potrebno neverovatno brižljivo raditi na njima. Mogla sam da osetim tišinu u svojim kostima dok sam hodala po tim mestima, znajući koliko je istorije tamo zakopano. Pronašla sam dva pera u grobnici Bibe, omiljene Timorove supruge što me je navelo na pomisao da sam morala da dođem da ih pronađem. Bibina grobnica ima divne minarete, ali sama grobnica nikad nije korišćena. Džamija nikad nije bila u upotrebi. Postoji legenda da je Biba bila Tamerlanova omiljena supruga koju je on "voleo svim srcem." Međutim, Biba je umrla slomljenog srca zbog Tamerlanovog čestog i dugog odsustvo-

vanja. Kad se Tamerlan vratio i shvatio da je Biba mrtva, bilo mu je veoma teško jer je i on nju mnogo voleo, pa se zavetovao da će njoj u spomen izgraditi najveći mauzolej na svetu i najkitnjastiju džamiju, što je i učinio. Ali, malo pre no što je izgrađena, džamija se srušila. Priča se da se to dogodilo zbog greške koju je napravio arhitekta, no džamija nikad nije korišćena.

Grobnice obložene pločicama i medresa su zanosne, ali moje srce je ostalo na pijaci. Kasnije istog popodneva išli smo na drugi miting solidarnosti sa nekim potlačenim narodom. Jedino sam bila sigurna da nije reč o potlačenim crncima u Americi, jer sam o tome, naravno, razmišljala proteklih dana ali još uvek nisam nalazila odgovor. Dok smo tako stajali u nekoj fabrici porcelana na vrelom suncu od koga mi se usijao mozak, razmišljala sam o mnogim stvarima. Narodi u Sovjetskom Savezu u mnogim aspektima ostavljaju na mene utisak ljudi koji još ne mogu sebi da dozvole da budu iskreni. Kad to budu uspeli da postanu, oni će se ili pretvoriti u čudo ili će potonuti u propast. U Sjedinjenim Američkim Državama zapanjuje me to što se ljudi pretvaraju da su iskreni i shodno tome imaju malo prostora da se nadaju. Mislim da i u Americi i u Rusiji postoje određeni problemi, ali u osnovi, kad vidite državu koja polazi od stava da se ljudska bića nalaze u suštini svega, nasuprot stavu da je profit u suštini svega, rešenja mogu da budu veoma različita. Pitam se kako će se rešavati slični ljudski problemi. Međutim, ja nisam ubeđena u to da su ljudska bića ovde uvek u suštini svega iako se o toj ideji mnogo više govori ovde nego u Sjedinjenim Državama.

Sledećeg dana imala sam sastanak sa izvesnom gospođom Izbalkan predsednicom Uzbekistanskog društva prijateljstva. Ovaj sastanak je usledio kao rezultat mog zahteva da se razjasni moj status na ovoj Konferenciji. Kad se sve uzme u obzir, zašto nije bilo mitinga za potlačene crnopute ljude Amerike? Dovoljno sam rekla. Gospođa Izbalkan je govorila puna dva sata, a ono što je rekla moglo bi se sažeti u sledeće - mi smo povelili revoluciju i vi možete da vidite njene rezultate. Imala sam utisak da želi da mi kaže sledeće - vi možete da povedete svoju revoluciju kad god poželite, samo izvolite, ali nemojte očekivati da ćemo se mi u nju umešati.

Ona je, međutim, veoma potresno pričala o istoriji žena u Uzbekistanu, a ta istorija zaslužuje da se o njoj piše više no što ja ovde to mogu da učinim. Žene iz ove oblasti borile su se od 1924. godine naovamo da skinu feredžu i da iz izolacije muslimanskog načina života uđu u dvadeseti vek. Mnoge od njih dale su svoj život da bi

druge žene mogle da idu otkrivenog lica i da se opismene. Mnoge od njih su se borile i mnoge su izgubile život u toj borbi od ruke svojih očeva ili braće. To je priča o istinskom ženskom junaštvu i upornosti. Setila sam se žena iz Južnoafričke Republike koje su 1956. godine demonstrirale i ginule ne želeći da nose propusnice.* Za uzbekčke žene, revolucija je značila da mogu da se pojavljuju u javnosti bez feredže i da idu u školu, a za to je vredelo položiti život. Na jednom trgu u Samarkandu nalazi se bronzana figura podignuta u spomen žena koje su pale u toj borbi i u spomen njihove hrabrosti. Gospođa Izbalkan je potom govorila o životu žena u savremenom Uzbekistanu i o tome kako sada postoji potpuna jednakost polova. Zatim o tome koliko se žena danas nalazi na čelu kolhoza i koliko ima žena ministara. Rekla je da žene vrše vlast na mnogo načina i da sada nema nikakve razlike između muškaraca i žena u Savezu Sovjetskih Socijalističkih Republika. Dirnula me je ta statistika, ali sam osećala da tu ima još nečeg osim onog što se vidi golim okom. Sve je zvučalo suviše lako, suviše dobro. Gospođa je govorila o centrima za brigu o deci tokom dana, o obdaništima na kolhozima. Obdaništa su u velikim gradovima poput Moskve ili Taškenta besplatna. Ali u Samarkandu, obdanište mesečno košta dve rublje, što je, po njenim rečima, veoma malo. Pitala sam je da li se "muškarci podstiču da rade u obdaništima da bi deca još od malena imala pored sebe prijatnu osobu muškog pola." Gospođa Izbalkan je za trenutak oklevala. "Ne," odgovorila je. "Mi volimo da verujemo da kad deca dođu u obdanište ona stiču drugu majku."

Gospođa Izbalkan je bila veoma snažna, lepa i iskrena žena koja je odlično baratala činjenicama i ostavljala dubok utisak na sagovornika. Sa sastanka sa njom vratila sam se impresionirana i očarana grožđem.

Grožđe je u Uzbekistanu neverovatno voće. Kao da ima sopstveni život. Zovu ga "mladin mali prst" zbog njegove veličine. Zrna su veoma dugačka i zelena i apsolutno božanstvena.

U mislima su mi bile žene revolucionarke. Ali i sada još uvek osećam koliko smo mi, crnputi Amerikanci, sami u čeljusti zmaja. Kao što sam i mislila, kad se izuzmu retorika i proglasi o solidarnosti, niko nam neće pomoći ako sami sebi ne pomognemo. Kada sam direktno pitala kakav je stav SSSR-a u pogledu američkog rasizma, gospođa Izbalkan mi je prekorno rekla da naravno SSSR ne može da se meša u unutrašnje stvari drugih država. Sad mi je žao što je nisam pitala o ruskim Jevrejima.

U Samarkandu smo Jelena i ja pošle da tražimo pijacu na kojoj se prodaje voće. Jelena je zastala da pita jednog prolaznika sa ćerkićom

ili unučicom, ali ja mislim da je ćerkica u pitanju jer ovde u Uzbekistanu odrasli ljudi izgledaju mnogo stariji no što jesu verovatno zbog suvog vazduha. Pitala ga je kako da stignemo do pijace i tako mu pružila priliku, što je čest slučaj u Rusiji, da započne razgovor o bilo kojoj temi. Pitao je Jelenu da li sam ja iz Afrike, a kad je čuo da sam iz Amerike, onda je zaista hteo da razgovara o američkim crncima. Izgleda da kod naroda u Rusiji postoji veliko interesovanje za crnopute Amerikance, mada se to interesovanje ponekad potcenjuje. Fikre, moj pratilac iz Etiopije koji studira na Univerzitetu, kaže da ga mnogi pitaju o meni na ruskom. Uspela sam dovoljno da izoštrim uho za taj jezik da bih to primetila. Fikre često nije govorio da sam iz Amerike. Većina ljudi koje sam upoznala u Taškentu i Samarkandu mislili su da sam iz Afrike ili sa Kube. Mnogo se interesuju i za Kubu. Ta opčinjenost svim što dolazi iz Amerike stalno mi se vraća u misli.

Prolaznik iz Samarkanda hteo je da zna da li je američkim crncima dozvoljeno da idu u školu. Rekla sam da jeste, a to mu je i Jelena ponovila. On je zatim pitao da li nam je dozvoljeno da podučavamo u školama i ja sam rekla da jeste i da sam ja profesor na Njujorškom gradskom univerzitetu. On je bio iznenađen. Reкао je da je jednom gledao na televiziji neku emisiju o crncima u Americi u kojoj su rekli da crnci ne rade. Onda je Jelena počela da mu odgovara, a on je zaustavio. Onda mi je ona ljutito rekla da on želi da mu ja odgovorim jer hoće da me gleda u lice dok govorim. Rekla sam Jeleni da mu kaže da problem nije u tome da li mi možemo da idemo na fakultet već u tome što kad crnci i završe fakultet često ne mogu da dobiju posao. Da je crncima mnogo teže da nađu posao i na bilo koji način zarađuju za život kao i da je procenat nezaposlenih kod američke crnačke populacije mnogo viši nego kod američke belaačke populacije.

On se zamislio, a potom zapitao da li crnci moraju da plaćaju i lekara. Jer to su rekli u toj televizijskoj emisiji. Nasmešila sam se i odgovorila mu da usluge lekara ne moraju da plaćaju samo crnci nego i belci; da, u stvari, u Americi moraju da ih plaćaju svi. Dobro, rekao je, a šta se dešava ako nemate novca da platite? Pa, odgovorila sam, ako nemate novca da platite, onda, ponekad, umrete. On je, po mojim pokretima, shvatio moj odgovor iako je morao da sačeka da mu prevoditeljka sve prevede. Ostao je potpuno zbunjen, na sred trga, otvorenih usta, s rukom ispod brade, zapanjeno gledajući za mnom, kao da ne može da poveruje u to da ljudska bića mogu da umru zbog nedostatka medicinske nege. Zbog takvih stvari i dalje sanjam o Rusiji iako je prošlo mnogo vremena od kad sam se vratila.

Mislim da ruski narod mnoge stvari prima zdravo za gotovo. Mislim da je to slučaj sa besplatnim smeštajem u bolnici i besplatnom medicinskom negom. Oni primaju zdravo za gotovo besplatno školovanje i besplatno studiranje kao i pretpostavku o zajedničkom hlebu, čak i uz ružu ili dve, iako nema mesa. Svima nam je teže da vidimo ono što imamo nego ono što nemamo.

Jedne noći posle ponoći, Fikre i ja smo šetali jednim parkom u Taškentu kad nam se približio jedan Rus sa kojim je Fikre kratko i oštro razgovarao. Posle toga, čovek se naklonio i otišao. Fikre nije hteo da mi kaže o čemu su razgovarali, ali ja sam imala utisak da je čovek hteo da pokupi jednog od nas dvoje, ili Fikrea ili mene. Taškent je, na neki način, rusko dvorište. Pitala sam Fikrea kakav je stav Sovjeta prema homoseksualnosti, a on je odgovorio da nema javnog protivljenja zato što je to privatna stvar. Ja sam, naravno, naslućivala da to baš i nije tako ali nisam imala načina da saznam istinu. Jelena nije bila nimalo pogodna osoba za raspravu o pitanjima seksualnosti.

V

Tokom nekoliko poslednjih dana pošto smo se vratili u Moskvu, upoznala sam se sa jednom ženom koju sam primetila tokom Konferencije. Bila je to Eskimka po imenu Toni. Ona živi u delu Rusije koji je najbliži Aljasci, u delu koji Rusi nisu prodali, s druge strane Beringovog moreuza i pripada narodu po imenu Čukvo. Toni nije govorila engleski kao što ni ja nisam govorila ruski, ali sam te poslednje večeri dok smo razgovarale uz pomoć prevoditeljki imala utisak da vodimo ljubav. Ni sada nisam sigurna da li je ona znala šta se događa, ali pretpostavljam da jeste.

Bila sam izuzetno dirnuta njenim govorom nešto ranije istog dana. Za večerom nas je bilo oko desetak, a Toni je počela da razgovara sa mnom preko prevoditeljki. Rekla je da je sve vreme tokom svog govora u masi tražila moje oči jer je osećala da se obraća mom srcu. Rekla je i to da je pevajući onu pesmicu koju je tada opevala, pevala u nadi da će svi naši sunarodnici dobiti priliku za novi početak. Ta žena je, zaista, ostavljala veoma dubok utisak. Ostalo je samo četrnaest hiljada pripadnika naroda Čukvo. Ona je u svom govoru na jednom mestu rekla: "Veoma je tužno kad čitav jedan narod prestane da postoji." Tada je opevala pesmicu za koju je rekla da je njen narod peva kad god se dešava nešto novo. Njene tamne okrugle oči i bujna sjajna kosa zablistale bi u ritmu melodije. Hvatala me je jeza jer sam

osećala da smo, iako nas ima 21 milion crnoputih Amerikanaca, i mi ugrožena vrsta i kako bi bilo tužno da naše kulture izumru. Imala sam utisak kao da samo nas dve, Toni i ja, na celoj Konferenciji, delimo to saznanje i osećamo tu opasnost. Toni mi je za večerom stalno govorila kako sam lepa i kako će ona zauvek zapamtiti ne samo moju lepotu već i moje reči; da bi trebalo da podelimo ne samo našu radost već i našu tugu kako bi naša deca jednog dana mogla slobodno da razgovaraju. Nazdravljala je zaredom ženama i njihovoj snazi. Čitav ovaj razgovor vodio se preko prevoditeljki. Dok sam pokušavala da odlučim kako sve to treba da shvatim, Toni je ustala, pomerila se i sela pored mene. Stavila mi je ruku na koleno i poljubila me, i tako smo sedele tokom cele večere. Držale smo se za ruke i razmenjivale poljupce, ali kad god smo se jedna drugoj obraćale činile smo to uz pomoć prevoditeljki, plavih ruskih devojaka koje su se smejuljile dok su prevodile naše reči. Pretpostavljam da smo se Toni i ja spojile negde usred Aleutskih ostrva.

Poljubila je moju sliku na mojoj knjizi pre no što je ustala, zahvalila nam na večeri, i otišla sa letonskim delegatom iz Rige.

VI

Opet smo u Moskvi u kojoj je još uvek hladno i gde pada kiša. Moskva sa svojim krovovima na kiši izgleda podjednako turobno kao i Njujork, osim što je horizont načičkan ogromnim kranovima. Izgleda da se u Moskvi stalno nešto gradi i to u ogromnom broju. I u Njujorku je isti slučaj, samo što ta pojava nije toliko vidljiva na horizontu. Zgrade se ne grade u kompaktnim blokovima kao u Njujorku. Unutar svakog bloka postoje dve velike stambene zgrade, postavljene pod različitim uglovima, s puno zelenila i možda s nekim parkom između njih. Drugim rečima, izgleda da se mnogo razmišlja o gradskom planiranju i o tome kako je ljudima potrebno ili kako vole da žive. I u Njujorku i u Moskvi živi oko osam miliona stanovnika. U Moskvi je moguće, i prijatno je, šetati ulicama bez straha i kad padne mrak. Ulični kriminal u Moskvi izgleda da uopšte ne postoji. Zvanično i stvarno objašnjenje za to mogu se veoma razlikovati, ali to je činjenica. Izenadilo me je koliko se ljudi, pa čak i dece, šeta po parkovima i posle zalaska sunca.

Kad sam prvi put sa aerodroma stigla u Moskvu, primetila sam da je saobraćaj veoma gust, ali imala sam utisak da nije bilo zagušenja niti velikih zakašnjenja iako je bilo doba dana kad se većina ljudi vraća

kući s posla. Činilo mi se da je to veliko dostignuće za grad od osam miliona stanovnika i pomislila sam da je Moskva pronašla neki novi, kreativan način da reši probleme gradskog saobraćaja. Kad sam videla moskovsku podzemnu železnicu, shvatila sam u čemu je stvar. Ne samo da su stanice besprekorno čiste, već su i vozovi brzi i udobni. Tada sam shvatila da vožnja metroom zaista može da predstavlja uživanje.

VII

Trebaće mi mnogo vremena i mnogo snova da sredim sve utiske o onom što sam videla i osetila tokom te dve uzbuđljive nedelje. Nisam spomenula prisnost koju sam osetila sa nekim afričkim piscima niti činjenicu koliko je teško upoznati druge ljude. Nemam razloga da verujem da je Rusija slobodno društvo. Nemam razloga da verujem da je Rusija društvo u kome ne postoje klase. Rusija čak i ne izgleda kao strogo egalitarno društvo. Ali vekna hleba košta samo nekoliko kopejki i čini mi se da ga svi imaju dovoljno. Naravno, nisam videla ni Sibir ni logor, ni duševnu bolnicu. Ali ta činjenica, u svetu u kome većina ljudi - svakako većina crnopusih ljudi - živi pitajući se da li će imati za hleb, izgleda mi od velikog značaja. Ako rešite problem hleba, to vam bar daje priliku da se osvrnete i na druge probleme.

Prema tome, uprkos svim dvostrukim porukama koje sam primila (a bilo ih je mnogo - zbog mesta na kojima sam odsedala, zbog nekakvog poštovanja ali i neprijatnosti koje sam doživljavala kao Amerikanka, i zato što bez obzira na to koliko je učinjeno i rečeno, izgleda da Amerika i dalje ima neki magični uticaj na mnoge zemlje), uprkos njihovim manama, ja osećam oduševljenje prema ljudima koje sam upoznala u Rusiji, a posebno prema ljudima u Uzbekistanu. I jasne su mi neke kontradikcije i neki problemi sa kojima se oni susreću. Duboko sam sumnjičava prema dvostrukoj poruci koja mi je upućivana i činjenici da kad oni završe s tobom (a kad kažem oni, mislim na vladu), kad oni s tobom završe, oni te odbace i onda možeš veoma nisko da padneš. Šta je tu novo? Isto me tako intrigira ideja da postoje pisci koji su plaćeni da budu pisci, da oni opstaju i da vrše veliki uticaj. Isto sam tako veoma dobro svesna činjenice da ako oni pišu nešto što nije prihvatljivo, onda se to nikad ne štampa i ne čita. Dakle, šta je tu novo?

Ali u toj zemlji živi najveća čitalačka publika na svetu; u toj zemlji se knjige poezije štampaju u tiražima od 250 hiljada primeraka koji se

rasprodaju za tri meseca. Gde god pođete, čak i tamo gde se na uzbečkom suncu beru kilometri pamuka, ljudi čitaju, a bez obzira na to šta možete čuti o cenzuri, oni ipak čitaju, i to čitaju mnogo. Neke knjige su piratizovana izdanja knjiga sa Zapada jer Rusija ne poštuje Međunarodnu konvenciju o autorskim pravima. U Samarkandu je najnoviji bestseler bila Autobiografija gospođice Džejn Pitman od Ernesta Gejnza. Kažite mi, koliko ste ruskih romana u prevodu vi pročitali prošle godine?

POEZIJA NIJE LUKSUZ*

Specifičnost svetlosti kojom ispitujemo svoj život ima direktan uticaj na proizvod koji proživljavamo kao i na promene koje se nadamo da ćemo ostvariti tokom tog života. Upravo u toj svetlosti stvaramo ideje pomoću kojih sledimo svoju čaroliju i ostvarujemo je. To je poezija kao iluminacija, jer upravo kroz poeziju dajemo imena onim idejama koje su - dok se pesma ne napiše - bezimene i bezoblične, koje tek treba da se rode ali koje se već osećaju. To preispitivanje iskustva iz kog proističe prava poezija rađa misao, kao što san rađa koncept, kao što osećanje rađa ideju, kao što znanje rađa (ili prethodi) razumevanje.

Dok učimo da podnosimo preispitivanje intime i razvijamo se unutar njega, dok učimo da koristimo proizvode tog preispitivanja da bismo stekle moć u svom životu, strahovi koji vladaju našim životom i primoravaju nas da ćutimo počinju da gube kontrolu nad nama.

Svaka od nas, žena, ima u sebi neki mračni kutak odakle se skriven diže naš istinski duh koji stasava, "divan/ i čvrst kao kesten/ koji nas podupire u košmaru slabosti/"** i nemoći.

Ta mesta na kojima počivaju naši potencijali mračna su zato što su skrivena i drevna; ona su opstala i ojačala u tom mraku. Na tim mestima, duboko u nama, svaka od nas čuva neverovatnu količinu stvaralačke snage i moći kao i neispitane i nepopisane emocije i osećanja. Ženino mesto moći u svakoj od nas nije ni belo niti je na površini; ono je tamno, drevno i duboko.

Kad evropski način života posmatramo samo kao problem koji treba da se reši, mi se jedino oslanjamo na činjenicu da će nas sopstvene ideje osloboditi, s obzirom na to da su nam belachi očevidi rekli da su te ideje od neprocenjivog značaja.

Ali kad dođemo u bliži kontakt sa našom sopstvenom neevropskom svešću o životu kao o problemu koji treba iskusiti i u koji

se treba aktivno uključiti, počinjemo sve više da cenimo sopstvena osećanja i sve više da poštujemo te skrivene izvore naše moći odakle potiče pravo znanje i, shodno tome, trajna akcija.

U ovom trenutku, ja verujem da žene u sebi nose mogućnost za objedinjavanje ova dva pristupa koji su toliko neophodni za opstanak, a tom objedinjavanju najbliže smo u našoj poeziji. Govorim ovde o poeziji kao o otkrivanju suštine iskustva, a ne o poeziji kao o jalovoj igri reči čije su značenje, previše često, belučki očevi lažno predstavljali da bi sakrili očajničku želju za maštom bez saznanja.

Kad smo mi, žene, u pitanju, dakle, poezija nije luksuz. Ona je od suštinskog značaja za naš život. Poezija stvara tu specifičnu svetlost u nama na kojoj zasnivamo svoje nade i snove o opstanku i promenama koje se prvo stvaraju u jeziku, zatim se preobražavaju u ideju, a onda postaju konkretna akcija. Poezija nam pomaže da imenujemo ono što je bezimeno da bismo o tome mogle da razmišljamo. Najdalji horizonti naših strahova i nada popločani su našim pesmama i izvajani u kamenu iskustva svakodnevnog života.

Kad nam te pesme postanu poznate i kad ih prihvatimo, naša osećanja i njihovo iskreno proučavanje postaju nam utočište i plodno tle za rađanje veoma radikalnih i smelih ideja. One postaju pribežište za tu različitost, toliko neophodnu za promene, ali i za konceptualizaciju svake smislene akcije. U ovom času, mogla bih da navedem bar deset ideja koje smatram nepodnošljivim ili neshvatljivim i zastrašujućim, osim ako nisu rezultat snova i poezije. Ovo nije dokona fantazija već pažnja usredsređena na pravo značenje reči "ja osećam da je to tako." Možemo sebe istrenirati da poštujemo svoja osećanja i da ih prenesemo u jezik kako bismo ih podelile sa drugima. Tamo gde taj jezik još uvek ne postoji, naša poezija će doprineti njegovom oblikovanju. Poezija nije samo san i vizija; ona je okosnica arhitekture našeg života. Ona postavlja temelje za buduće promene, za put koji će premostiti naš strah od onog što ranije nije postojalo.

Mogućnost nikad nije pitanje večnosti, ali ni trenutka. Nije lako održati veru u njenu delotvornost. Ponekad možemo dugo i naporno raditi da bismo postavile jedan mostobran za pravu odbranu od smrti koju treba da doživimo, samo da bismo videle kako taj mostobran napadaju i kako mu prete oni proizvođači lažnih vesti kojih smo naučene da se plašimo; ili kako nam prete da će nam uskratiti pristanak koji nam je neophodan da bismo ostvarile bezbednost. Žene se osećaju unižene ili oslabljene prividno dobroćudnim optužbama za detinjas-tost, za ne-univerzalnost, za nestalnost, za senzualnost. Ali ko postav-

lja to pitanje: da li ja menjam tvoju auru, tvoje ideje, tvoje snove ili kod tebe samo izazivam privremenu reakciju? Pa iako ta reakcija nije mala stvar, ona se mora postaviti u kontekst potrebe za stvarnim menjanjem samih temelja naših života.

Belački očevi su nam rekli: mislim, dakle postojim. Crnoputa majka - pesnikinja - u svakoj od nas šapuće nam u snovima: osećam, dakle, mogu biti slobodna. Poezija kuje jezik da bi iskazala i utvrdila ovaj revolucionarni zahtev, to jest, primenu te slobode.

Iskustvo nas, međutim, uči da je uvek neophodno stupiti u akciju odmah. Naša deca ne mogu da sanjaju ako ne žive; ne mogu da žive ako ih ne hranimo, a ko će im drugi obezbediti pravu hranu bez koje se njihovi snovi neće razlikovati od naših? "Ako želite da jednog dana promenimo svet, mi moramo da živimo bar dovoljno dugo da odrastemo!" više dete.

Ponekad se opijamo snovima o novim idejama. Mislimo da će nas glava spasti. Verujemo da će nas samo razum osloboditi. Ali nema novih ideja koje čekaju u nečijem okrilju da bi nas spasle kao žene, kao ljudska bića. Postoje samo stare i zaboravljene ideje, nove kombinacije, ekstrapolacije i priznanja koja potiču iz nas samih zajedno sa ponovo stečenom hrabrošću da ih isprobamo. Zato stalno moramo podsticati i same sebe i jedna drugu u pokušajima da u praksi sprovedemo jeretičke akcije iz svojih snova kao i tolike druge stare ideje koje su doživle neuspeh. U prvom planu naših akcija koje vode ka promenama, samo nam poezija nagoveštava da ono što je danas mogućnost sutra može postati stvarnost. Naše pesme iskazuju našu nesavršenost, ono što osećamo u sebi i što se usuđujemo da učinimo stvarnim (ili da pokrenemo akciju u skladu s tim), naše strahove, naše nade i užase koje smo najviše negovale.

U životnim strukturama koje su definisane profitom, linearnom moći i institucionalnom dehumanizacijom, nije predviđeno da naša osećanja prežive. Od naših osećanja se, kao od neizbežnog dodatka ili prijatne razbibrige, očekivalo da kleknu pred mislima kao što se od žena očekivalo da kleknu pred muškarcima. Ali žene su preživele. Kao pesnikinje. I nema novog bola. Svaki smo već iskusile. Sakrile smo tu činjenicu na istom mestu na kom smo sakrile našu moć. Taj bol izbija na površinu u našim snovima koji nam pokazuju put ka slobodi. Ti snovi se ostvaruju kroz naše pesme, a one nam daju snagu i hrabrost da vidimo, osećamo, govorimo i da se usuđimo da krenemo u akciju.

Ako se naša potreba da sanjamo, dakle da najdublje i najneposrednije pokrenemo naš duh ka obećanom, odbacuje pod

izgovorom da predstavlja luksuz, onda to znači da se mi odričemo samog jezgra - izvora - naše moći, naše ženskosti; odričemo se budućnosti naših svetova.

Jer, nema novih ideja. Ima samo novih načina da se one osete - da se preispita šta te ideje znače u praksi, u 7 sati u nedelju ujutru, posle doručka, dok strasno vodimo ljubav, dok ratujemo, dok se porađamo, dok oplakujemo mrtve - dok patimo zbog starih čežnji, dok vodimo bitke sa starim pretnjama i strahovima što smo same, nemoćne i učutkane, dok iskušavamo nove mogućnosti i nove snage.

PREOBRAŽAJ ĆUTANJA U JEZIK I AKCIJU*

Došla sam do zaključka, po ko zna koji put, da ono što smatram veoma značajnim moram da izgovorim, pretvorim u verbalno i podelim sa drugima, čak i uz rizik da moja poruka bude lažno predstavljena ili pogrešno shvaćena. Činjenica je da mi ono što izgovorim ide u korist više od bilo kog drugog načina izražavanja. Ja se ovde nalazim kao crnoputa lezbejka i pesnikinja, a značenje svega toga počiva na činjenici da sam još uvek živa iako sam mogla da ne budem. Pre nešto manje od dva meseca, dva lekara, jedna žena i jedan muškarac, saopštili su mi da ću morati da se podvrgnem operaciji dojke i da se šanse da je tumor zloćudan kreću od 60 do 80 procenata. Od trenutka kad su mi to rekli pa do početka operacije, preživela sam tronedeljnu agoniju nevoljne reorganizacije čitavog svog života. Kad se operacija završila ispostavilo se da je tumor bio dobroćudan.

Tokom te tri nedelje bila sam primorana da se okrutno, ali jasno, suočim sa sobom i svojim načinom života zbog čega i danas zadržim mada me je to učinilo jačom. U sličnu situaciju dolaze mnoge žene od kojih su neke ovde prisutne. Nešto od onog što sam doživela tokom tog perioda pomoglo mi je da razjasnim sebi veći deo svojih osećanja u pogledu preobražaja ćutanja u jezik i akciju.

Pošto sam prisilno postala suštinski svesna sopstvene smrtnosti i onog što sam želela da učinim od svog života, koliko god kratak on mogao biti, moji prioriteti i sve što sam propustila da uradim ukazali su mi se u nemilosrdnom svetlu, a najviše sam žalila zbog svog ćutanja. Čega sam se to uopšte plašila? Verovala sam da pitati ili govoriti znači nanositi bol ili smrt. Ali svi mi nanosimo drugima bol na toliko različitih načina, sve vreme, tako da bol ili promeni oblik ili nestane. Smrt je, s druge strane, konačno ćutanje. Smrt bi sad mogla da nastupi brzo, bez obzira na to da li sam ikad govorila ono što je trebalo da kažem ili sam samo izdala sebe malim ćutanjima, dok sam

planirala da jednog dana progovorim, ili dok sam očekivala tuđe reči. Tako sam počela da u samoj sebi prepoznajem izvor moći koji potiče iz saznanja da sam ja, iako sam znala da je poželjno da se ne plašim, u procesu učenja da strah postavim u perspektivu stekla veliku snagu.

Umereću, pre ili kasnije, bez obzira na to da li sam ikad i sama nešto rekla. Moje ćutanje me nije zaštitilo. Vaše ćutanje vas neće zaštititi. Ali kad god sam izrekla pravu reč, svaki put kad sam pokušala da saopštim te istine za kojima i dalje tragam, dolazila sam u dodir sa drugim ženama u čijem sam društvu preispitivala reči pogodne za svet u koji smo sve verovalе, reči koje će premostiti našu različitost. Upravo su mi zabrinutost i briga svih tih žena dale snagu i omogućile mi da preispitam suštinu svog načina života.

Žene koje su mi davale podršku tokom tog perioda bile su crnkinje i belkinje, stare i mlade, lezbejke i biseksualke, heteroseksualke, i sve smo učestvovalе u ratu protiv tiranije ćutanja. Sve su mi one dale snagu bez koje ne bih uspela da sve to preživim bez posledica. Tokom tih nedelja užasnog straha shvatila sam - da u ratu u kom sve učestvujemo protiv silа smrti, bile one suptilne ili ne, svesne ili ne - ja nisam samo žrtva, ja sam i borac.

Koje to reči još uvek nemate? Šta želite da kažete? Kakvu tiraniju svakodnevno gutate i pokušavate da joj se prilagodite, dok vam od nje ne pozli i od nje ne umrete, ćuteći i dalje? Možda sam ja, za neke od vas koje ste danas ovde, oličenje nekog vašeg straha. Zato što sam žena, zato što sam crnkinja, zato što sam lezbejka, zato što sam to što jesam - crnkinja, ratnica, pesnikinja koja radi svoj posao i koja je došla da vas pita da li i vi radite svoj?

I, naravno, i ja se plašim, zato što je preobražaj ćutanja u jezik i akciju čin samootkrivanja koji je uvek skopčan s opasnošću. Moja ćerka mi je, kad sam joj rekla o čemu ćemo razgovarati i o problemu koji imam s tim u vezi, rekla: "Kaži im kako nikad nisi celovita ličnost ako ćutiš, jer uvek postoji neki delić tebe koji želi da se iskaže, i ako ga stalno ignorišeš, on postaje sve luđi i sve uzavreliji, i ako ga ne iskažeš on će te jednog dana udariti po zubima iznutra."

Kad je o ćutanju reč, ono kod svake od nas poprima oblik sopstvenog straha - straha od prezira, od osude ili straha od nekog suda, nekog priznanja, nekog izazova ili uništenja. Ali, po mom mišljenju, najviše od svega se plašimo vidljivosti bez koje, opet, ne možemo istinski da živimo. U ovoj zemlji u kojoj rasne razlike stalno, iako prećutno, dovode do izopačenja vida, crnopute žene su, s jedne strane, uvek bile izuzetno vidljive, a s druge strane su kroz proces rasističke

depersonalizacije učinjene nevidljivim. Čak smo i u okviru ženskog pokreta morale da se borimo, kao što i sad to činimo, za tu istu vidljivost koja nas takođe čini veoma ranjivim, ali i za našu crnu boju kože. Jer da bismo preživjele u čeljusti ove nemani koju zovemo Amerikom, moramo prvo da naučimo najvažniju lekciju, a to je da nije bilo predviđeno da preživimo. Ne kao ljudska bića. Kao ni većina vas koje ste ovde, bilo da ste crkinje ili ne. Ali ta vidljivost koja nas čini tako ranjivim, ujedno je i izvor naše najveće snage. Jer ova mašina će ionako pokušati da nas sve samelje u prah, govore mi ili ne. Možemo zauvek sedeti neme, svaka u svom ćošku, dok naše sestre i naša bića propadaju, dok nam decu izopačavaju i uništavaju, dok nam truju zemlju; možemo bezbedno sedeti u našim ćoškovima neme kao ribe, ali naš strah neće biti ništa manji.

U mojoj kući ove godine slavimo praznik Kvanza, afričko-američku svetkovinu žetve koja počinje dan posle Božića i traje sedam dana. Postoji sedam principa Kvanze, po jedan za svaki dan. Prvi princip je Umodža, što znači jedinstvo, odluka da se borimo za održanje jedinstva u sebi i u zajednici. Jučerašnji princip, princip drugog dana, bio je Kudžičagulija - samoopredeljenje - odluka da sebe definišemo, imenujemo i govorimo u svoje ime umesto da dozvolimo da o nama govore drugi i da nas drugi definišu. Danas je treći dan Kvanze i današnji princip je Udžima - kolektivni rad i odgovornost - odluka da izgrađujemo i čuvamo sebe i svoje zajednice kao i da zajedno prepoznamo svoje probleme i zajedno ih rešavamo.

Svaka od nas je danas ovde zato što je, na ovaj ili onaj način, privržen jeziku i njegovoj moći ali i zato što želi da ponovo zatraži pravo na taj jezik koji su drugi usmeravali protiv nas. U preobražaju ćutanja u jezik i akciju, od suštinskog je značaja da svaka od nas uspostavi ili preispita svoju funkciju u tom preobražaju kao i da unutar njega svoju ulogu prepozna kao vitalnu.

Nama koje pišemo, neophodno je da preispitujemo ne samo istinitost onog što pišemo već i istinitost tog jezika kojim govorimo. Što se drugih tiče, to znači da koriste i šire te reči koje za nas imaju značenje. Ali svima nama primarna je neophodnost da podučimo druge kako treba proživljavati te istine i kako o njima treba govoriti jer u njih verujemo i poznajemo ih van svake sumnje. Jedino tako možemo da opstanemo ako se uključimo u životni proces koji je kreativan, koji se nastavlja i koji predstavlja razvitak.

Taj proces nikad nije lišen straha od vidljivosti, od okrutne svetlosti koja me secira i možda o meni sudi; straha od bola ili od smrti. Ali mi

smo sve to već proživjele, čuteći, osim smrti. I ja sada sve vreme razmišljam o jednom - čak i da sam se rodila nema ili da sam se zavetovala da ću celog života ćutati zbog sopstvene bezbednosti, to me uopšte ne bi sprečilo da patim niti da umrem. Dobro je tu činjenicu imati u vidu zbog stvaranja perspektive.

A tamo gde glasovi žena vape da ih neko čuje, svaka od nas mora da preuzme odgovornost da potraži te reči, da ih pročita, upotrebi i ispita njihov značaj za naše živote. Ne smemo se kriti iza navodnih podela koje su nam nametnute i koje tako često prihvatamo kao svoje sopstvene. Neko, na primer, kaže: "Ja nikako ne mogu da podučavam pisanju crnopute žene jer je njihovo iskustvo tako različito od mog." Ali koliko ste godina provele podučavajući đake o Platonu, Šekspiru i Prustu? Ili drugi primer: "Ona je belkinja i šta bi ona uopšte mogla da mi kaže?" Ili: "Ona je lezbejka, šta će da mi kaže muž ili šef?" Ili opet: "Ova žena piše o svojim sinovima, a ja nemam decu." Ne smemo se kriti iza beskrajnih izgovora kojima sebi uskraćujemo sebe i druge. Možemo da naučimo da radimo i da govorimo i onda kad se plašimo na isti način kao što smo naučile da radimo i da govorimo kad smo bile umorne. Vaspitali su nas da više poštujemo strah nego sopstvenu potrebu za jezikom i definicijom. Dok čuteći budemo čekale taj konačni luksuz neustrašivosti, teret tog ćutanja će nam doći glave.

Činjenica da smo se mi ovde okupile i da ja izgovaram ove reči predstavlja pokušaj da se to ćutanje prekine i da se premoste neke od naših različitosti; jer ne koči nas ta različitost, već ćutanje o njoj. Mnogo je ćutanja koja treba prekinuti.

GREBANJE PO POVRŠINI: BELEŠKE O POSTAVLJANJU PREPREKA ŽENAMA I LJUBAVI*

Rasizam: Uverenje u urođenu superiornost jedne rase nad svim ostalim iz kog proizlazi njeno pravo na dominaciju.

Seksizam: Uverenje u urođenu superiornost jednog pola iz kog proizlazi njegovo pravo na dominaciju.

Heteroseksizam: Uverenje u urođenu superiornost jednog obrasca vođenja ljubavi iz kog proizlazi njegovo pravo na dominaciju.

Homofobija: Strah od osećanja ljubavi prema pripadnicima istog pola iz kog proizlazi mržnja prema takvim osećanjima kod drugih.

Gore navedeni oblici ljudskog slepila potiču iz istog korena - iz nesposobnosti da se prepozna pojam različitosti kao dinamične ljudske sile koja obogaćuje više nego što pretil definisanom sopstvu kad postoje zajednički ciljevi.

U velikoj meri, bar na rečima, crnačka zajednica prešla je put od koncepta "dva koraka iza njenog muškarca," koncepta poželjnih polnih odnosa koji se izražavao šezdesetih godina dvadesetog veka. To je bilo vreme kad su rasističke snage širile mit o crnačkom matrijarhatu kao o društvenoj bolesti da bi našu pažnju odvratile od pravih izvora crnačke potlačenosti.

Činjenica je da ako mi, crnopute žene i crnoputi muškarci, ne definišemo sami sebe, onda će nas definisati drugi - radi svojih ciljeva i na našu štetu. Razvoj crnoputih žena koje su sebe same definisale i koje su spremne da istražuju i teže da ostvare svoju moć i svoje interese u našim zajednicama predstavlja komponentu od vitalnog značaja za oslobođenje crnačke populacije. Slika žene iz Angole s bebom preko jednog ramena i puškom preko drugog nije ni romantična ni izmišljena. Kad se mi, crnopute žene u ovoj zemlji, okupimo da bismo preispitale izvore naše snage i podrške, da bismo prepoznale naše zajedničke društvene, kulturne, emotivne i političke

interese to je događaj koji samo može da doprinese moći crnačke zajednice kao celine, a nikako da je umanji. Jer pravi napredak može da se ostvari samo putem okupljanja samopotvrđenih pojedinaca, bili oni žene ili muškarci. Stari odnosi moći koji su vladali među polovima, a koji su bili zasnovani na obrascu nejednakosti između gospodara i potčinjenog, nisu nam služili na čast ni kao narodu ni kao pojedincima.

Mi, crnopute žene, koje sebe i svoje ciljeve definišemo izvan sfere seksualnih odnosa možemo svakoj inicijativi doprineti tako što ćemo u nju uključiti osvešćenu koncentraciju dovršenih i prema tome moćnih pojedinaca. Crnopute žene i crnoputi muškarci koji priznaju da razvoj njihove posebne snage i posebnog interesa ne umanjuje onog drugog ne moraju da rasipaju snagu boreći se za kontrolu nad tim drugim. Mi možemo da koncentrišemo pažnju na prave ekonomske, političke i društvene snage koje operišu u središtu tog društva i koje razdiru nas, našu decu i naš svet.

Crnopute žene se sve više, i uprkos protivljenju na koje nailaze, udružuju da bi istražile i promenile one oblike ponašanja u našem društvu koji crnopute žene ugnjetava drugačije nego crnopute muškarce. To udruživanje žena ne predstavlja nikakvu opasnost za crnopute muškarce. Opasnost po sebe u tome vide samo oni crnoputi muškarci koji u svojoj ličnosti žele da otelotvore iste te oblike ugnjetavanja žena. Na primer, nijedan crnoputi muškarac nikad nije bio primoran da rodi dete koje ne želi ili koje ne može da izdržava. Nametnuta sterilizacija i nedostupnost abortusa instrumenti su tlačnja crnoputih žena baš kao što je to i silovanje. Samo oni crnoputi muškarci kojima nisu jasni putevi koji vode ka definisanju sopstvene ličnosti mogu videti opasnost u samopotvrđivanju i okupljanju crnoputih žena u cilju sopstvene zaštite.

U današnje vreme, napad na lezbejke u crnačkoj zajednici predstavlja diverziju čiji je cilj da prikrije pravo lice rasizma i muške dominacije. Crnopute žene koje su u bliskoj vezi, političkoj ili emotivnoj, nisu neprijatelji crnoputih muškaraca. Suviše često, međutim, crnoputi muškarci pokušavaju da uz pomoć straha vladaju nad onim crnoputim ženama koje su im u većoj meri saveznici nego neprijatelji. Njihova taktika ima oblik pretnje u smislu emotivnog odbacivanja: "Njihova poezija nije bila tako loša, ali nisam mogao da podnesem sve te lezbejke." Crnoputi muškarac koji ovo kaže upozorava svaku crnoputu ženu koja ga sluša i koja je zainteresovana da uspostavi odnos sa muškarcem - a većina crnoputih žena to želi - da prvo, ako želi da on

uvažava njen rad ona mora da se kloni svih drugih lojalnosti i bude lojalna samo njemu; i drugo, da svaka žena koja želi da zadrži bilo njegovo prijateljstvo bilo njegovu podršku ne sme da bude "uprljana" interesima ženskog identiteta.

Ako takve pretnje etiketiranjem, klevetanjem i emotivnom izolacijom nisu dovoljne da crnopute žene privedu u njihov tabor kao pokorne sledbenice ili da ih ubedi da se i politički i emotivno međusobno izbegavaju, onda se vladavina strahom može iskazati fizički, kao što se dogodilo u studentskom gradu Njujorškog državnog Univerziteta krajem sedamdesetih godina dvadesetog veka. Tada su crnopute žene pokušale da se okupe oko rešavanja ženskih pitanja. Crnopute žene koje su se usudile da preispitaju mogućnosti feminističkog povezivanja sa ženama koje nisu crnkinje primale su telefonske pozive u kojima im se pretilo fizičkim nasiljem. Neke od tih žena, zaplašene pretnjama crnoputih muškaraca i povlačenjem njihove podrške, zaista su se okrenule protiv svojih sestara. Međutim, kad pretnje nisu uspele da spreče pokušaj stvaranja feminističke koalicije, u studentskom gradu je došlo do histerične muške reakcije širokih razmera u kojoj su neke crnopute žene pretučene i silovane. Bez obzira na to da li su pretnje crnoputih muškaraca zaista izazvale ovo fizičko nasilje ili su samo podstakle stvaranje klime neprijateljstva u kojoj se to nasilje moglo dogoditi, što se žena tiče - rezultat je bio istovetan.

Rat, odlazak u zatvor i "ulica" desetkovali su broj crnoputih muškaraca zrelih za ženidbu. Gnev mnogih heteroseksualnih crnkinja usmeren na žene bele rase koje se zabavljaju sa crnoputim muškarcima vodi koren iz te nejednake polne jednačine unutar crnačke zajednice; jer kakva god opasnost da zapreti da se ta jednačina proširi, ona crnopute žene duboko pogađa i one je, ogorčene, jasno iskazuju. Ta ogorčenost, međutim, u suštini nije konstruktivna zato što se prostire periferno. Ona nikad ne može da dovede do istinskog napretka po tom pitanju zato što ne ispituje ni vertikalne linije moći ili autoriteta niti seksističke pretpostavke koje diktiraju uslove tog takmičenja. O rasizmu belackih žena moglo bi se bolje raspravljati u onom kontekstu koji nije opterećen činjenicom da su i one same podvrgnute polnom ugnjetavanju. U ovoj situaciji nije crnoputa žena ta koja postavlja bilo kakve uslove, nego naprotiv, crnoputi muškarac koji okreće leđa sebi u svojoj sestri ili koji, u strahu koji je prihvatio od muškarca bele rase, doživljava njenu snagu kao izazov, a ne kao bogatstvo.

Crnopusim ženama isuviše često stiže jasna i glasna poruka od crnopusih muškaraca: "Mi smo jedina nagrada koju vredi imati, a i nema nas previše, zato imajte u vidu da uvek možemo da nađemo druge žene. Prema tome, ako nas želite, bolje bi bilo da se držite svog mesta, što znači dalje jedna od druge, ili ćemo vas nazvati 'lezbejkama' i uništiti." Mi, crnopusite žene, programirane smo da sebe definišemo u okvirima ove pažnje koju nam ukazuju muškarci i da se za tu pažnju međusobno takmičimo, a ne da prepoznamo sopstvene interese i da se njima rukovodimo.

Ova taktika podsticanja horizontalnog neprijateljstva koja treba da potisne u drugi plan hitnija pitanja ženske potlačenosti nije nimalo nova niti je ograničena na odnose među ženama. Ova ista taktika koristi se za sejanje razdora između crnopusih žena i crnopusih muškaraca. U raspravama povodom zapošljavanja i otpuštanja crnačkog nastavnog kadra na univerzitetima, često se čuje optužba da se crnopusite žene lakše zapošljavaju nego crnopusiti muškarci. Iz tog razloga, problemi koje crnopusite žene imaju kad je reč o napredovanju u službi i zadržavanju stalnog posla smatraju se nevažnim jer žene samo "oduzimaju posao crnopusim muškarcima." Ovde se, ponovo, troši energija u međusobnoj borbi oko žalosnih mrvica koje su nam date umesto da se ta energija upotrebi u zajedničkoj borbi za ostvarivanje pravednije proporcije crnačkog kadra na univerzitetima. Ta zajednička borba bila bi vertikalna bitka protiv rasističke politike koju sprovode same akademske strukture i koja bi mogla da donese istinske promene i moć. Upravo te strukture na vrhu opiru se promenama jer imaju koristi od ovih naizgled beskrajnih unutrašnjih ratova.

Umesto da pažnju koncentrišemo na naše stvarne potrebe, danas se u crnačkoj zajednici troši ogromna energija na stvaranje antilezbejske histerije. Međutim, žene koje se identifikuju kao žene - one koje su tragale za sopstvenom sudbinom i pokušavale da je ostvare bez muške podrške - odavno postoje u svim našim zajednicama. Ivona Flauers sa Koledža Jork istakla je u nedavno održanoj diskusiji da je neudata tetka, sa ili bez dece, čiji je dom često bio dobrodošlo pribežište za različite članove porodice, bila uobičajena pojava u detinjstvu mnogih od nas. Nikako, međutim, ne možemo reći da u današnje vreme, u našim domovima unutar crnačke zajednice, crnopusite lezbejke tuku i siluju naše maloletne devojčice zbog sopstvenog gnusnog osećanja osujećenosti.

Crnopusitu lezbejku sve više napadaju i crnopusiti muškarci i crnopusite heteroseksualno orijentisane žene. Na isti način na koji postojanje

crnopute žene koja je sama sebe definisala ne predstavlja nikakvu pretnju crnoputom muškarcu koji je sam sebe definisao, crnoputa lezbejka predstavlja emotivnu pretnju samo za one crnopute žene čija su osećanja srodnosti i ljubavi prema drugim crnoputim ženama na izvestan način problematična. Mi smo toliko dugo podsticane da se uzajamno sumnjičimo kao večne rivalke ili kao vidljivo lice sopstvenog samoodbacivanja.

Međutim, crnopute žene su se uvek povezivale radi međusobnog pružanja podrške koliko god da je to bilo teško i uprkos svim drugim lojalnostima koje su bile protiv takvog povezivanja. Mi smo se udruživale zbog mudrosti, snage i podrške čak i kad je u pitanju bio odnos sa jednim muškarcem. Dovoljno je da bacimo pogled na blizak, iako izuzetno složen i zapetljan, odnos između afričkih supruuga jednog istog muškarca ili na amazonke iz drvnog Dahomeja koje su se zajedno borile kao Kraljeve glavne i najsvirepije telohraniteljke. Dovoljno je samo da pogledamo kako u današnje vreme funkcioniše i koliko je moćno Žensko udruženje za tržište zapadne Afrike i one vlade koje su po njihovoj volji obrazovane ili oborene.

Pričajući o svom životu, jedna devedesetdvostrana žena iz Nigerije priseća se svoje ljubavi prema drugoj ženi:

Imala sam prijateljicu kojoj sam govorila sve svoje tajne. Ona je volela da te tajne čuva samo za sebe. Bile smo kao muž i žena. Uvek smo bile bliske i izlazile zajedno, a naši muževi su znali za naš odnos. Stanovnici u selu zvali su nas sestre blizakinje. Kad bih imala razmirice sa mužem, ona nas je mirila. Često sam slala decu da joj pomažu u poslu zbog njene ljubavnosti prema meni. Moj muž kome se posrećilo da ima više zemlje od njenog muža, ustupao joj je neku zemlju iako ona nije bila jedna od njegovih žena.*

Na zapadnoj obali Afrike, u Dahomeju, još uvek postoji dvanaest različitih vrsta brakova. Jedan od njih poznat je kao "davanje koze jarcu," pri čemu se žena koja ima sopstveni imetak ženi drugom ženom koja zatim može ili ne može da rađa decu koja će sva pripasti lozi prve žene. Neki brakovi ovog tipa stvaraju se kako bi obezbedili naslednike bogatim ženama koje žele da ostanu "slobodne," a neki su zasnovani na lezbejskom odnosu. Ovakvi brakovi sklapaju se širom Afrike, na različitim mestima kod različitih naroda.**

Žene iz ovakvih brakova priznate su članice svojih zajednica, a njihova vrednost ne procenjuje se prema polnoj opredeljenosti već prema mestu koje zauzimaju u društvu.

Dok jedan deo ličnosti crnopute žene pamti stare običaje s nekog drugog mesta - kad smo uživale jedna s drugom u sestinstvu zajedničkog rada, zabave i moći - drugi delovi naše ličnosti koji su manje funkcionalni, odnose se jedni prema drugima sa sumnjom. U interesu razdora, crnačke žene su naučene da jedna drugoj uvek budu sumnjive, bezdušne takmičarke koje treba da ulove retke muškarce, tu najveću nagradu koja može da legitimise naše postojanje. Ovo dehumanizujuće odricanje od sopstva nije ništa manje pogubno od dehumanizujućeg uticaja rasizma s kojim je toliko usko povezano.

Ako je skorašnji napad na lezbejke u crnačkoj zajednici zasnovan samo na odbojnosti prema ideji seksualnog kontakta između pripadnica istog pola (kontakta koji veoma dugo postoji u najvećem broju ženskih zadruga širom afričkog kontinenta), zbog čega je onda ideju o seksualnom kontaktu između crnoputih muškaraca toliko lakše prihvatiti ili zbog čega onda takav kontakt ne upada u oči? Da li umišljenu pretnju predstavlja i samo postojanje crnopute žene koja je sama sebe motivisala i sama sebe definisala i koja se neće plašiti da podnese užasnu odmazdu bogova zato što ona neminovno ne traži odraz svog lika u očima muškarca čak i ako je on otac njene dece? Domaćinstva u crnačkoj zajednici na čijem se čelu nalazi žena nisu uvek rezultat odsustva muškarca.

Lažno predstavljanje odnosa koji kaže: "Ja se s tobom ne slažem pa te zato moram uništiti" vodi nas, kao crnački narod, ka suštinski nimalo stvaralačkim poredama, ka porazu u svakoj zajedničkoj borbi. Ova psihologija vratne žile počiva na zabludi da je tvoje potvrđivanje sopstva napad na moje sopstvo - ili da će činjenica što ja definišem sebe na neki način, sprečiti ili usporiti tebe da definišeš sebe. Ta pretpostavka da je jednom polu potreban pristanak drugog pola da bi postojao sprečava oba pola da zajedno, kao ličnosti koje su same sebe definisale, krenu ka ostvarenju zajedničkog cilja.

Potlačeni narodi često prave ovakvu grešku. Ona se temelji na pogrešnom pojmu da postoji samo ograničena i specifična količina slobode koju među sobom moramo podeliti tako da najveći i najsočniji delovi slobode pripadnu kao plen najjačem ili poredniku. Prema tome, umesto da se udružimo i borimo da dobijemo više, mi se međusobno svađamo ko će dobiti veće parče jedne pite. Mi, crnopute žene, borimo se među sobom za muškarce umesto da nastavimo da se, takve kakve smo, borimo za trajne promene; crnopute žene i crnoputi muškarci bore se između sebe oko toga ko ima više prava na slobodu umesto da

svoju borbu shvate kao deo naših ličnih i vitalnih interesa za ostvarenje zajedničkih ciljeva; mi, žene crne i bele rase, sporimo se među sobom oko toga ko je više potlačen umesto da uočimo ona područja gde su nam interesi zajednički. (Naravno, ovaj poslednji razdor pogoršava se zbog beskompromisnog rasizma kome žene bele rase isuviše često podležu ili s njim ne mogu da se obračunaju u sebi.)

Na jednom književnom skupu, izvesna hetroseksualna crkinja izjavila je da podržavati lezbejstvo znači podržavati smrt naše rase. Ovakav stav odražava akutan strah ili pogrešno rezonovanje jer opet pripisuje lažnu moć različitosti. U očima rasista, crnputi ljudi su toliko moćni da prisustvo jednog od njih može da kontaminira čitavu lozu; u očima heteroseksista, lezbejke su toliko moćne da prisustvo jedne od njih može da kontaminira sve pripadnice ženskog pola. Ovakav stav pretpostavlja da će, ako ne iskorenimo lezbejstvo u crnačkoj zajednici, sve crnpute žene postati lezbejke. On isto tako pretpostavlja da lezbejke nemaju decu. Obe pretpostavke su očigledno pogrešne.

Mi se kao crnpute žene moramo uhvatiti u koštac sa svim realnostima našeg života koje nas kao crnpute žene izlažu riziku bilo da smo homoseksualno ili heteroseksualno opredeljene. U Detroitu je 1977. godine, mlada crnputa glumica, Patriša Kauin, pozvana na audiciju za predstavu pod naslovom Čekić da bi je tamo, upravo čekićem, ubio mladi crnputi pisac pozorišnih komada. Patriša Kauin nije ubijena zbog crne boje svoje kože. Ona je ubijena zato što je bila žena crne kože i njena borba je borba svih nas. Istorija ne beleži da li je ona bila lezbejka ili nije, već samo to da je za sobom ostavila dete od četiri godine.

Od četiri grupe koje čine: žene crne rase, žene bele rase, muškarci crne rase i muškarci bele rase, crnpute žene imaju najnižu prosečnu platu. To pitanje je od životnog značaja za sve nas, bez obzira na to s kim spavamo.

Kao crnpute žene mi imamo pravo i obavezu da definišemo sebe i da tražimo saveznike radi ostvarenja zajedničkih ciljeva; sa crnputim muškarcima borićemo se protiv rasizma; jedna s drugom i sa ženama bele rase borićemo se protiv seksizma. Ali pre svega, kao crnpute žene mi imamo pravo i obavezu da prepoznamo jedna drugu bez straha i da se volimo gde god poželimo. I lezbejkama i heteroseksualnim ženama danas je zajednička istorija povezivanja i jačanja u kojoj nam naši polni identiteti i naša različitost ne smeju stajati na putu.

UPOTREBA EROTIKE: EROTIKA KAO MOĆ*

Ima mnogo vrsta moći, koje se koriste ili ne koriste, priznavali mi to ili ne. U svakoj od nas, erotika je izvor koji počiva na duboko ženskom i duhovnom planu, čvrsto ukorenjen u moći naših neiskazanih ili neprepoznatih osećanja. Da bi se ovekovečilo, svako tlačenje mora da korumpira ili lažno prikaže te raznolike izvore moći unutar kulture potlačenih koji stvaraju energiju za vršenje promena. Što se žena tiče, to znači potiskivanje erotike kao priznatog izvora moći i saznanja u našem životu.

Učili su nas da sumnjamo u taj izvor koji je u zapadnjačkom društvu oklevetan, zloupotrebljen i devalviran. S jedne strane, ono što je erotski površno podstiče se kao znak ženske inferiornosti; s druge strane, zbog samog postojanja erotike žene se dovode u položaj da pate i da se osećaju prezrenim i sumnjivim.

Odatle do lažnog uverenja da žene zaista mogu postati snažne isključivo potiskivanjem erotike u svom životu i svesti, samo je jedan korak. Ali, ta snaga žena je iluzorna jer se oblikuje u kontekstu muških modela moći.

Mi, kao žene, nemamo poverenja u tu moć koja izrasta iz našeg najdubljeg i ne-racionalnog znanja. Zbog te moći čitavog života nam pretili muški svet, koji dovoljno vrednuje dubinu ovog osećanja da bi primorao žene da ostanu tu gde su kako bi svoju moć stavile u službu muškaraca, muški svet koji se istovremeno previše plaši te iste dubine da bi njene mogućnosti preispitao u samom sebi. Tako se žene drže u podređenom položaju da bi muškarci mogli fizički da ih mužu skoro isto onako kao što mravi stvaraju kolonije lisnih vaši koje svojim gospodarima obezbeđuju životodavnu supstancu.

Ali erotika može biti izvor snage koji ženu ojačava i podstiče pod uslovom da se ona ne plaši da tu snagu otkrije niti da podlegne uverenju da joj je čulnost dovoljna.

Muškarci su često pogrešno imenovali tu erotiku i koristili je protiv žena. Pretvorili su je u zbrkanu, trivijalnu, psihotičku i plastificiranu čulnost. Iz tog razloga često smo izbegavale da istražimo i uzmemo u obzir erotiku kao izvor moći i saznanja, zato što smo je brkale s njenom suprotnošću - pornografijom. Međutim, pornografija je direktno poricanje erotike jer predstavlja potiskivanje pravih osećanja. Pornografija stavlja akcenat na čulnost bez osećanja.

Erotika je mera između začetka naše čulnosti i haosa naših najjačih osećanja. Ona je unutrašnji osećaj zadovoljstva kome, pošto smo ga jednom osetili, znamo da možemo težiti. S obzirom na to da smo doživele celovitost tih dubokih osećanja i prepoznale njihovu moć, ne možemo od sebe tražiti ništa manje no iskrenost i samopoštovanje.

Nikad nije lako zahtevati najviše od sebe, od svog života, od svog posla. Podsticati izuzetnost znači prevazići osrednjost koja se u našem društvu ohrabruje. Ali predati se strahu od osećanja i raditi prema mogućnostima predstavlja luksuz koji sebi mogu da priušte samo ljudi koji ne razmišljaju, a to su oni koji ne žele da upravljaju svojom sudbinom.

Ovaj unutrašnji zahtev za postizanjem izuzetnosti kome nas uči erotika ne sme se pogrešno konstruisati kao zahtev koji od nas ili od drugih zahteva nemoguće. Takav zahtev onesposobljava svakog pojedinca zato što se u erotici ne postavlja samo pitanje šta radimo već koliko snažno i potpuno možemo da doživimo to što radimo. Tek kad spoznamo u kojoj smo meri sposobne da doživimo to osećanje zadovoljstva i potpunosti, bićemo u stanju da vidimo koja nas od naših raznolikih životnih težnji najviše približava toj ispunjenosti.

Cilj kojim se u svemu rukovodimo jeste želja da svoj život i život naše dece učinimo bogatijim i raznovrsnijim. U okviru slavljenja erotike u svim našim težnjama, moj rad postaje svesna odluka - postelja za kojom čeznem, u koju ležem zahvalna i iz koje ustajem osnažena.

Tako osnažene, žene, naravno, predstavljaju opasnost. Zbog toga nas uče da erotski zahtev odvojimo od većine vitalnih oblasti našeg života, izuzev od seksa. Nedostatak brige prema tom erotskom korenu i prema zadovoljstvu svojim poslom osećamo u vidu otuđenja od

mnogih stvari koje radimo. Na primer, koliko je česta pojava da zaista volimo svoj posao čak i kad nam najteže pada?

Glavni užas svakog sistema koji definiše dobro u terminima profita, a ne u terminima ljudskih potreba, ili koji definiše ljudske potrebe isključujući psihičke i emotivne komponente te potrebe - dakle, glavni užas takvog sistema počiva u činjenici da naš rad biva lišen svoje erotske vrednosti, svoje erotske moći, dok život biva lišen čari i ispunjenja. Takav sistem svodi život na parodiju potreba, na dužnost da zaradimo novac ili na obaveze prema sebi i onima koje volimo. Ali to je isto kao kad oslepite slikarku, a onda joj kažete da treba da usavrši svoju umetnost i da uživa u činu slikanja. Ne samo što je to nemoguće, već je i izuzetno svirepo.

Mi, kao žene, moramo da pronađemo put kako bi naš svet mogao da postane istinski drugačiji. Kad ovo kažem imam u vidu neophodnost da se ponovo proceni kvalitet svih aspekata našeg života i našeg rada, kao i činjenicu kako se mi krećemo ka njima i kroz njih.

Reč erotika potiče od grčke reči eros, personifikacije ljubavi u svim njenim vidovima - rođena je u Haosu, a personifikuje stvaralačku snagu i harmoniju. Kad govorim o erotici, ja govorim o njoj kao o potvrđivanju životne sile žena; govorim o onoj stvaralačkoj energiji koja postaje moćna, koja postaje znanje i način upotrebe znanja, a na koju mi sada ponovo polažemo pravo u našem jeziku, u našoj istoriji, u našim plesovima, u našoj ljubavi, u našem poslu, u našim životima.

Česti su pokušaji da se pornografija izjednači sa erotikom iako su one dijametralno suprotne. Zbog tih pokušaja, postalo je moderno odvajati duhovno (psihičko i emotivno) od političkog ne bi li se oni prikazali kao kontradiktorni ili antitetični. "Kakva je razlika između poetičnog revolucionara ili krijumčara vatrenog oružja sklonog meditaciji?" Na isti način smo pokušali da odvojimo duhovnost od erotike i tako smo duhovnost sveli na svet otupljenih afekata, na svet asketa kojima je cilj da ne osećaju ništa. Ali ništa nije dalje od istine. Jer asketa se nalazi u položaju najvećeg straha i najveće ukočenosti. Surovo uzdržavanje askete postaje njegova dominantna osobina, a u tom slučaju ne možemo govoriti o samodisciplini već o samoodricanju.

Ova dihotomija između duhovnog i političkog podjednako je lažna i proističe iz nedovoljne pažnje koju posvećujemo svom erotskom znanju. Jer most koji spaja duhovno i političko gradi upravo erotika, čulnost, dakle, fizički, emotivni i psihički iskazi onog što je najdublje,

najjače i najvrednije u svakom od nas, a što delimo s drugima: ljubavna strast u svom najdubljem značenju.

Ako zagrebemo ispod površine, pomenuta fraza "Ja osećam da je to tako" pokazuje snagu erotike koja prerasta u istinsko znanje jer taj iskaz govori da je ona prva i najmoćnija zvezda vodilja ka svakom razumevanju. Razumevanje je samo pomoćno sredstvo u razjašnjavanju tog znanja koje toliko duboko nosimo u sebi. Erotika je hraniteljka ili negovateljica našeg celokupnog najdubljeg znanja.

Erotika kod mene funkcioniše na nekoliko načina, a pre svega tako što obezbeđuje moć koja proističe iz činjenice da sve aktivnosti u potpunosti delim sa drugom osobom. Deljenje radosti, bilo ono fizičko, emotivno, psihičko ili intelektualno gradi most između dve osobe, što može biti osnova za razumevanje i mnogih drugih stvari koje im nisu zajedničke, a to, opet, smanjuje pretnju od njihove različitosti.

Erotska veza u mom slučaju značajno utiče na moju sposobnost radovanja jer naglašava njenu otvorenost i odsustvo straha. Ta činjenica se ogleda u načinu na koji se moje telo izvija uz zvuke muzike i otvara kao reakcija na nju, oslušujući njene najdublje ritmove tako da se i svaki nivo moje čulnosti otvara ka erotski zadovoljavajućem iskustvu bez obzira na to da li je reč o plesu, o pravljenju police za knjige, o pisanju pesme ili preispitivanju neke ideje.

Ta veza koju imam sa svojim bićem predstavlja meru radosti koju znam da mogu da osetim i koja me podseća na moju sposobnost da osećam. To duboko i nezamenljivo znanje o mojoj sposobnosti za radovanje dolazi kao zahtev mog celokupnog života koji želi da bude proživljen u svetlu saznanja da je takvo zadovoljenje moguće i da se ne mora zvati ni brak ni bog ni zagrobni život.

To je jedan od razloga zašto erotika izaziva takav strah i zašto se često ograničava samo na spavaću sobu, ako se njeno postojanje uopšte i prizna. Jer čim počnemo duboko da osećamo sve vidove svog života, počinjemo da zahtevamo da se i u nama i u našim životnim težnjama oseti ta radost za koju se osećamo sposobnim. Naše erotsko znanje obezbeđuje nam moć i stvara optiku iz koje posmatramo sve aspekte sopstvene egzistencije, primoravajući nas da pošteno procenjujemo te aspekte u pogledu relativnog značenja koje imaju u našem životu. Velika je odgovornost koja se projektuje iz svakog od nas jer nas navodi na to da se ne zadovoljimo lakim rešenjima, da ne pristanemo na loš kvalitet, da ne podlegnemo konvencionalnim očekivanjima ili nasednemo na puku sigurnost.

Tokom Drugog svetskog rata, kupovali smo zapečaćena plastična pakovanja belog, bezbojnog margarina sa malom lopticom žute boje umetnutom kao topaz ispod svetle površine kutije. Ostavili bismo margarin napolju neko vreme da omekša, a onda bismo probušili malu lopticu da se otvori u kutiji i oslobodi bogatu žutu boju u meku belu masu margarina. Zatim bismo je nežno uzeli između dva prsta i gnječili napred-nazad sve dok se boja ne bi proširila po celoj kutiji margarina i dok ga ne bi potpuno obojila.

Mislim da i ja imam takvo jezgro erotike u sebi. Kad se oslobodi iz svoje skućene loptice, ona poteče i oboji moj život energijom koja izoštrava, čini osetljivim i pojačava sve moje doživljaje.

Odgajane smo tako da se u sebi plašimo da kažemo da našim najdubljim žudnjama. Ali kad ih jednom prepoznamo, one žudnje koje ne unapređuju našu budućnost gube moć i mogu biti promenjene. Strah od naših želja čini te želje stalno sumnjivim i podjednako moćnim, jer potisnuti bilo koju istinu znači dati joj snagu kojoj se nije moguće odupreti. Taj strah koji ne možemo da prevaziđemo, bez obzira na to kakvo odstupanje možemo otkriti u sebi, čini nas, gledano spolja, krotkim, odanim i poslušnim i prisiljava nas da prihvatimo mnogobrojne vidove naše potlačenosti kao žena.

Kad živimo izvan sebe, a pod tim podrazumevam život po spoljašnjim direktivama, a ne u skladu sa sopstvenim unutrašnjim znanjem i potrebama, kad živimo daleko od tih erotskih smernica u sebi, onda je naš život ograničen spoljašnjim i tuđim oblicima i mi se povinujemo potrebama one strukture koja nije zasnovana na ljudskim potrebama, a kamoli na potrebama pojedinca. Ali kad počnemo da živimo u skladu sa sobom, kad ostvarimo vezu sa snagom erotike koja je u nama i dozvolimo da ta snaga prožme i osvetli sve naše akcije kojima utičemo na svet oko nas, onda ćemo početi da budemo odgovorni sebi u najdubljem smislu reči. Jer kad počnemo da prepoznamo svoja najdublja osećanja, mi se više, iz nužde, nećemo zadovoljiti patnjom, samoodricanjem ili otupelošću koja nam tako često liči na jedinu alternativu tim osećanjima u našem društvu. Naše reakcije protiv tlačenja postaju integralni deo našeg sopstva od koga su dobile motivaciju i moć.

Kad sam u dodiru sa erotikom, manje sam spremna da prihvatim bespomoćnost ili druga stanja postojanja koja mi se nude, a koja ne osećam kao svoja, kao što su mirenje sa sudbinom, očajanje, povlačenje, depresivnost i samoodricanje.

Naravno, postoji određena hijerarhija. Postoji razlika između toga da li bojite ogradu ili pišete pesmu, ali je ona samo pitanje kvantiteta. Što se mene tiče, nema razlike između toga da li pišem dobru pesmu ili izlazim na sunce pripijena uz telo žene koju volim.

Tako stižem do poslednjeg razmatranja erotike. Velika je razlika da li s drugom osobom delimo snagu uzajamnih osećanja ili osećanja drugog koristimo poput papirne maramice. Kad bacimo pogled na tuđe iskustvo, erotsko ili neko drugo, vidimo da ljudi ređe dele, a češće koriste, osećanja drugih ljudi koji su deo njihovog iskustva. A korišćenje tuđih osećanja bez pristanka drugog zove se zloupotreba.

Da bi se upotrebila, erotska osećanja moraju biti priznata. Potreba da sa nekim podelimo duboka osećanja jeste ljudska potreba. Međutim, u evropsko-američkoj tradiciji ta se potreba zadovoljava na izvesnim zabranjenim erotskim okupljanjima. Od takvih okupljanja skoro se uvek istovremeno okreće glava, pod izgovorom da su ona nešto drugo, možda verski ritual, nekakav ispad, nasilje rulje ili čak igra doktora. Pogrešno imenovanje te potrebe i te prakse dovodi do lažnog predstavljanja čija su posledica pornografija i skarednost koje predstavljaju zloupotrebu osećanja.

Kad zanemarimo značaj erotike u razvoju i održanju naše moći ili kad zanemarimo same sebe dok svoje erotske potrebe zadovoljavamo u saglasnosti s drugima, mi jedni druge koristimo kao predmete zadovoljstva i s drugima ne delimo radost tog zadovoljstva niti ostvarujemo vezu s našim sličnostima i razlikama u drugom. Odbijajući da budemo svesni onog što u svakom trenutku osećamo, ma koliko nam to izgledalo komotno, znači da osporavamo veliki deo tog doživljaja i dozvoljavamo sebi da svoj doživljaj svedemo na pornografiju, zloupotrebu i apsurd.

Erotika ne može da se oseti posredno. Ja, kao feministkinja, crnkinja i lezbejka, imam posebno osećanje, znanje i razumevanje za one sestre s kojima sam teško izlazila nakraj, s kojima sam bila u kontaktu ili protiv kojih sam se borila. To duboko saučestvovanje često je prethodilo zajednički usaglašenim akcijama koje ranije nisu bile moguće.

Ovaj erotski naboj, međutim, ne osećaju lako žene koje i dalje rade unutar isključivo evropsko-američke muške tradicije. Znam da mi ta tradicija nije bila dostupna kad sam pokušavala da svoju svest prilagodim tom načinu života i osećajnosti.

Tek sada vidim da ima sve više žena koje se identifikuju kao žene i koje su dovoljno hrabre da će rizikovati da zadovolje svoj erotski

električni naboj bez stida i bez potrebe da lažno predstavljaju izuzetno moćnu i stvaralačku prirodu te razmene. Prepoznavanje erotske moći u našem životu može nam dati energiju da nastavimo da istinski menjamo naš svet, a ne da se zadovoljimo pukim menjanjem uloga u istoj monotonij dramij.

Nije reč samo o tome da mi dolazimo u dodir sa našim najdubljim stvaralačkim izvorištem, već da to činimo na ženski način kroz samopotvrđivanje i uprkos rasističkom, patrijarhalnom i antierotskom društvu.

SEKSIZAM: AMERIČKA BOLEST NA CRNOM LICU*

Crnački feminizam nije belaćki feminizam nagaravljenog lica. Mi, crkinje, imamo posebna i legitimna pitanja kojima se bavimo jer ona ugrožavaju naš život, kao crkinja, a to što se njima bavimo ne čini nas ništa manje crnootim. Pokušaj da se dijalog između crnootih žena i crnootih muškaraca započne napadom na crnačke feministkinje izgleda mi kratkovid i kontraproduktivan. Međutim, upravo je to učinio Robert Stejplz, crnački sociolog, u listu Blek skolar.

Uprkos našem skorašnjem ekonomskom napretku, crkinje su još uvek najlošije plaćena grupa u zemlji gledano po polu i rasi. To govori o nejednakosti od koje smo krenule. Po rečima samog Stejplza, crkinje su 1979. godine samo "zapretile da će preteći crnce" [kurziv je moj] do "sledećeg veka" po obrazovanju, zaposlenosti i prihodu. Drugim rečima, nejednakost je očigledna; ali kako se može opravdati?

Mi, crnačke feministkinje govorimo kao žene zato što smo žene i zato što nam nisu potrebni drugi da govore umesto nas. Neophodno je da crnooti muškarci progovore i saopšte nam zašto je i kako ugrožena njihova muškost i zbog čega crnootu žene treba da budu glavna meta njihovog opravdanog gneva. Koja ispravna analiza ove kapitalističke nemani u kojoj živimo može da ozakoni činjenicu da crnooti muškarci siluju crnootu ženu?

Crnačke feministkinje i druge crnootu žene ipak su započele ovaj toliko neophodan dijalog, ma koliko da su ogorčene. Mi bar ne kosimo našu braću na ulicama iz vatrenog oružja niti ih udaramo čekićem do smrti. Još ne. Mi prepoznajemo zablude separatističkog rešavanja problema.

Stejplz brani svoj stav rečima da je kapitalizam crnootom muškarcu ostavio samo penis za lično ostvarenje kao i "čudnovat gnev." Da li je taj gnev legitimniji od gneva crnootih žena? Zbog čega

bi crnopute žene trebalo da taj muški gnev trpe u tišini? Zašto se taj muški gnev ne okrene ka onim silama koje ograničavaju njegovo ostvarenje, naime, prema kapitalizmu? U komadu Za obojene devojke (For Colored Girls, autora Ntozake Shange) Stejplz vidi "kolektivni apetit prema krvi crnopusog muškarca." Ali ja oko sebe vidim svoju žensku decu i svoje crnopute sestre kako krvare kao žrtve apetita naše braće.

U kakvu teorijsku analizu bi Stejplz uvrstio Patrišu Kauen? Ona se javila na oglas u Detroitu gde su na audiciji tražili crnopusu glumicu za komad pod naslovom Čekić. Dok je ona glumila svađu u jednoj sceni, koju su gledali njen četvorogodišnji sin i brat pisca komada, pisac, koji je i sam crnac, zgrabio je težak kovački čekić i počeo da je udara dok je nije ubio. Da li će Stejplzovo "saosećanje sa zabludelim crnopusim muškarcima" vratiti u život ovu mladu majku ili će njenu besmisleni smrt učiniti prihvatljivijom?

Mora se govoriti o poništavanju osećanja crnopusih muškaraca, o njihovim žalbama i strahu od ranjivosti, ali to ne mogu da čine crnopute žene nauštrb sopstvenog "čudnovatog gneva."

Ako ovo društvo crnopusim muškarcima dodeljuje uloge koje im zatim ne dozvoljava da odigraju, da li se zbog toga mi, crnopute žene moramo savijati i menjati naš život da bismo to kompenzovali ili samo društvo mora da se menja? Zbog čega bi crnopusi muškarci trebalo da prihvate te uloge kao ispravne, a ne neko drugo narkotičko obećanje koje ih podstiče da prihvate i ostale vidove svoje potlačenosti?

Jedan od instrumenata velikoameričkih dvostrukih standarda ogleda se u činjenici da se žrtva okrivljuje za mučenje. Govori se da pripadnici crnačke zajednice izazivaju druge ljude da ih linčuju jer ne znaju gde im je mesto; govori se da crnopute žene izazivaju muškarce da ih siluju i zlostavljaju jer nisu dovoljno pokorne ili su pak previše zavodljive ili su previše ...

"Činjenica" koju iznosi Stejplz da crnopute žene nalaze ispunjenje u rađanju dece predstavlja činjenicu samo kad je iznose crnopusi muškarci; u skladu s tim, svaka žena crne kože u ovoj zemlji koja misli drugačije, čak i "srećno udata" žena lišena "bilo kakvih nagomilanih frustracija koje treba da izbaciti iz sebe" (!), mora biti ili budala ili mentalno bolesna. Ovakve izjave podsećaju na najstarije seksističke gadosti svih vremena, naime na to da je "dobar muškarac" sve što je ženi potrebno da bi "bila mirna." Stavite tu izjavu pored dobro poznate fraze - "Neki od mojih najboljih prijatelja su ..."

Umesto da započne taj toliko potreban dijalog između crnačkih muškaraca i žena, Stejplz se povlači i zauzima odbrambeni stav koji podseća na stav belaačkih liberala iz šezdesetih godina dvadesetog veka od kojih su mnogi smatrali da svaka izjava o crnačkom ponosu i samopotvrđivanju predstavlja pretnju njihovom sopstvenom identitetu i pokušaj da se isti uništi. Sada nam jedan inteligentan crnac saopštava da veruje - ili samo tako kaže - da svaki poziv crnoputim ženama da vole sebe (a pritom niko nije rekao samo sebe) osporava ili predstavlja pretnju njegovom crnačkom muškom identitetu!

Mi, crnolute žene, tradicionalno smo u ovoj zemlji saosećale sa svima osim sa nama samima. Saosećale smo sa belcima jer smo morale da platimo svoj opstanak; saosećale smo sa našom decom, našim očevima, našom braćom i našim ljubavnicima. Istorija i narodna kultura pune su, kao i naš lični život, priča o crnoputim ženama koje su "saosećale sa zabludelim crnim muškarcima." Naše pretučene, slomljene i mrtve ćerke i sestre i njihova tela prepuna ožiljaka predstavljaju nemušto zaveštanje te realnosti. Mi moramo da naučimo da saosećamo i sa nama samima.

U svetlu onog zbog čega se mi, crnolute žene, često dobrovoljno žrtvujemo za našu decu i naše muškarce, saosećanje je onaj toliko potrebni podsticaj bez obzira na to kako će ga belaački mediji pogrešno protumačiti. Ovaj poziv da vrednujemo i volimo sebe u potpunosti se razlikuje od narcizma, što Stejplzu svakako mora da je jasno. Narcizam ne proističe iz ljubavi prema sebi već iz mržnje prema sebi.

Crnolute žene nisu odgovorne zbog toga što crnolute muškarci nisu izgradili razložno i artikulisano gledište u vezi s tim pitanjima. Od nas se isuviše često očekuje da zastupamo sve druge ljude i sva druga mišljenja izuzev svojih sopstvenih. Crnolute muškarci nisu toliko pasivni da u njihovo ime mora da govori crnolute žena. To zna čak i moj sin koji ima četrnaest godina. Crnolute muškarci moraju sami da preispitaju i artikulišu sopstvene želje i stavove i zatim stanu iza donetih zaključaka. Nema nikakve svrhe da jedan visoko obrazovan crnolute muškarac samo kukumavči zbog činjenice što u radu jedne crnolute žene nije zastupljeno njegovo gledište. Eksploatatori uvek očekuju da će im eksploatisani pružiti ono razumevanje koje njima samima nedostaje.

Kad Stejplz, na primer, kaže da crnolute muškarci napuštaju svoju porodicu iz protesta zbog toga što u kući žene odlučuju, to je u direktnoj kontradikciji s njegovim zapažanjem izrečenim u "Mitu o crnačkom matrijarhatu."*

Sigurna sam da se neki crnputi muškarci još uvek žene ženama bele rase zato što osećaju da žena bele rase može bolje da se uklopi u model "ženskosti" koji ovo društvo nudi. Ali to što Stejplz opravdava taj čin, a razlog iz koga se slične stvari događaju koristi da bi očitao lekciju crnputim ženama, nije tek puka greška u rasuđivanju; to je kao kad bi neko opravdavao postupak leminga koji sledi svoje drugove preko ivice provalije u sigurnu smrt. Činjenica što se to događa ne znači da bi i trebalo da se događa niti da doprinosi dobrobiti pojedinca ili grupe.

Sudbina crnačke Amerike ne sastoji se u tome da ponavlja greške belaečke Amerike. Ali mi ćemo ih ponoviti ako obeležja uspeha u bolesnom društvu protumačimo kao oznake života koji ima smisao. Ako crnputi muškarci nastave da se bave definisanjem "ženskosti" umesto sopstvenih želja, i da to čine u arhaičnim evropskim terminima, oni ograničavaju naš pristup energiji onog drugog. Sloboda i budućnost crnačke zajednice ne podrazumevaju prihvatanje seksizma, dominantne bolesti muškarca bele rase.

Mi, crnpute žene i crnputi muškarci, ne možemo započeti dijalog poricanjem ugnjetačke prirode muških privilegija. A ako crnputi muškarci žele da te privilegije iz nekog razloga zadrže - možda da bi mogli da siluju, tuku i ubijaju crnpute žene - onda ignorisanje takvih postupaka koji unutar naše zajednice odražavaju ugnjetavanje koje vrši crnputi muškarac samo ide u prilog onima koji žele da nas unište. Jedno ugnjetavanje ne može da opravda drugo.

Govori se da se crnputom muškarcu ne može uskratiti lični izbor žene koja zadovoljava njegovu potrebu da dominira. U skladu sa istim principom, ni crnputoj ženi se ne može uskratiti pravo na lični izbor, a on sve više ide u prilog samopotvrđivanja i sve je više ženski definisan.

Mi, kao narod, apsolutno moramo raditi zajedno. Bilo bi kratkovično verovati da su crnputi muškarci isključivi krivci za pomenute situacije u društvu u kom dominiraju muškarci bele rase sa svojim privilegijama. Ali svest crnputih muškaraca mora da uznapreduje kako bi shvatili da su seksizam i ženomrštvo krajnje beskorisni za njihovo oslobođenje, kao crnputih muškaraca, zato što proističu iz istog izvora iz kog se rađaju rasizam i homofobija. Sve dok se ta svest ne razvije, crnputi muškarci smatraće da su seksizam i uništenje crnpute žene sporedni za oslobođenje crnaca, a ne da su od suštinskog značaja za tu borbu. Sve dok je tako, mi nikad nećemo moći da započnemo taj dijalog između crnputih žena i crnputih

muškaraca koji je od suštinskog značaja za naš opstanak kao naroda. Ovo produženo slepilo među nama može samo da bude od koristi eksploatatorskom sistemu u kome živimo.

Muškarci izbegavaju da se suoče sa ženskim primedbama i optužuju nas da smo previše "visceralne." Ali nikakvo razumevanje korena mržnje prema crnputim ženama neće vratiti u život Patrišu Kouen niti će ublažiti gubitak njene porodice. Bol je veoma visceralan, posebno sa stanovišta onih ljudi koji ga nanose drugima. Poslužiću se rečima pesnikinje Meri Mekanali koja je rekla: "Bol nas uči da izvučemo prste iz te proklete vatre."*

Ako su problemi crnputih žena samo proizvod šire kontradikcije između rada i kapitala, onda je to slučaj i sa rasizmom, a svi se mi moramo boriti i protiv jednog i protiv drugog. Kapitalizam je čudovište sa mnogo glava. Mogla bih na ovom mestu da dodam da ni u jednoj socijalističkoj zemlji koju sam posetila nisam videla odsustvo rasizma ili seksizma, što znači da iskorenjivanje obeju ovih bolesti zahteva još nešto osim ukidanja kapitalizma kao institucije.

Nijedan razuman crnputi muškarac ne može da prihvati da je činjenica što crnputi muškarci siluju crnpute žene pogodan odgovor na kapitalističku eksploataciju. Uništavanje crnputih žena koje sprovede crnputi muškarci jasno prekoračuje sve klasne granice.

Ma kakva da je "strukturalna pozadina" (Stejplz) seksizma u crnačkoj zajednici, očito je da crnpute žene primaju glavni udar tog seksizma, pa nije u našem interesu da ga ukinemo. Mi pozivamo našu crnputu braću da nam se pridruže, zato što je to ukidanje i u njihovom interesu. Seksizam unižava i crnpute muškarce jer ih lišava značajne veze sa crnputim ženama i sa našom borbom. S obzirom na to da se crnpute žene zlostavljaju i da se proliva naša ženska krv, upravo crnpute žene moraju da odluče da li je seksizam u crnačkoj zajednici patološka pojava ili ne. Tu diskutuju, međutim, nećemo voditi u teoriji. Oni "stvaralački odnosi" unutar crnačke zajednice o kojima govori Stejplz skoro bez razlike funkcionišu u korist crnputih muškaraca, imajući u vidu brojčani odnos između muškaraca i žena i ravnotežu moći koja iz tog proističe u situaciji ponude i potražnje. Poligamija se smatra "stvaralačkom," ali to nije slučaj sa lezbejskim odnosom. Upravo su takvi "stvaralački odnosi" između gospodara i roba uvek bili oni od kojih je gospodar imao korist.

Mržnja prema ženama u crnačkoj zajednici pretvara se u tragediju koja unižava celokupno crnačko stanovništvo. Takvi postupci moraju se sagledati u kontekstu sistematskog degradiranja crnpute žene u

našem društvu. Upravo u tom kontekstu mi postajemo opravdane i prihvatljive mete za iskaljivanje gneva crnputih muškaraca; toliko prihvatljive da čak i crnac koji je sociolog prašta i opravdava ovo depersonalizovano zlostavljanje.

Crnpute žene neće više tolerisati ovo zlostavljanje ni u ime solidarnosti ni u ime Pokreta za oslobođenje crnaca. Svaki dijalog između crnputih žena i crnputih muškaraca mora upravo tu da počne bez obzira na to gde će se završiti.

OTVORENO PISMO MERI DEJLI

Ovo pismo upućeno je Meri Dejli, autorki dela *Gin / Ekologije*,* 6. maja 1979. godine. Četiri meseca kasnije, pošto nisam dobila odgovor, dajem ga na uvid ženskoj zajednici.

Draga Meri,

U ovom trenutku, ovog divljeg i krvavog proleća,** želim da ti saopštim ono što mi je na umu. Nadala sam se da će nam se možda putevi ukrstiti i da ćemo zajedno sestri da porazgovaramo, ali to se nije desilo.

Želim ti da izdržiš i da konačno pobediš sile represije na Univerzitetu u Bostonu. Drago mi je što je toliko mnogo žena prisustvovalo tom skupu i nadam se da će zajednička snaga iskazana na njemu doprineti tvom daljem razvoju.

Hvala ti što si mi poslala primerak *Gin / Ekologije*. Pročitala sam u njemu toliko stvari koje su veoma značajne, korisne, plodotvorne i provokativne. Kao i u knjizi *Dalje od Boga Oca (Beyond God the Father)*, mnoge tvoje analize dale su mi snagu i bile su mi od pomoći. Prema tome, pišem ti ovo pismo zbog svega što si mi pružila u tvojim prethodnim delima, ali i zato što se nadam da s tobom mogu da podelim korisne uvide do kojih sam ja došla baš kao što si ti svoje podelila sa mnom.

Ovo pismo ti šaljem sa zakašnjenjem zbog velikog ustezanja koje osećam zato što pitanje o kome s tobom želim da prodiskutujem nije ni lako ni jednostavno. Istorija žena bele rase koje nisu u stanju da saslušaju reči crnoputih žena niti da sa nama održe dijalog, duga je i obeshrabrujuća. Ali ako ja pretpostavim da me ti nećeš saslušati, to možda nije samo istorija već stari obrazac povezivanja, koji je ponekad zaštitnički, a ponekad suvišan, jer se mi kao žene koje

oblikuju sopstvenu budućnost nalazimo u procesu njegovog podrivanja i prevazilaženja.

Verujem da si dobronamerna prema svim ženama, verujem u tvoju viziju budućnosti u kojoj ćemo svi napredovati kao i u tvoju privrženost činjenici da je težak i često bolan rad neophodan da bi se promene ostvarile. U tom duhu te pozivam da zajednički razjasnimo neke razlike koje stoje između nas dve, kao između žena crne i bele rase.

Kad sam počela da čitam Gin / Ekologiju, zaista me je uzбудila vizija koju su rađale tvoje reči te sam klimala glavom dok si ti u Prvom delu govorila o mitu i mistifikaciji. Tvoja zapažanja o prirodi i funkciji Boginje, kao i o načinima na koji se njeno lice zamračuje potpuno se poklapaju sa onim što sam ja otkrila tragajući kroz afričke mitove, legende i religije za pravom prirodom stare ženske moći.

Stoga sam se zapitala zašto Meri ne uzme za primer Afrekete*? Zašto su njene boginje uvek bele rase, zapadnoevropske i judeo-hrišćanske? Gde su Afrekete, Jemondža**, Oja*** i Mavu-Lisa****? Gde su boginje-ratnice iz Vodana, amazonke iz Dahomeja i žene-ratnice iz Dana? Pomislila sam da je Meri svesno odlučila da suzi polje svog vidokruga i da se pozabavi samo ekologijom zapadnoevropskih žena.

Zatim sam došla do prva tri poglavlja tvog Drugog dela gde mi je postalo jasno da si se pozabavila neevropskim ženama, ali samo kao žrtvama i kao ženama koje su jedna drugu pljačkale. Osetila sam da su moja istorija i moja mitska prošlost lažno predstavljene zbog odsustva svake slike mojih pramajki kao moćnih bića. Tvoj opis genetskog sakaćenja afričkih žena značajan je i neophodan deo svakog razmatranja ženske ekologije jer je o njemu isuviše malo pisano. Ali reći da su sve žene potlačene na isti način samo zato što su žene, znači izgubiti iz vida mnogobrojne i raznovrsne instrumente patrijarhata. To znači ne videti kako žene nesvesno koriste te instrumente jedne protiv drugih.

Odbaciti naše crnopute pramajke možda upravo znači odbaciti pomisao na to od koga su evropske žene naučile da vole. Kao Amerikanka afričkog porekla koja živi u belaćkom patrijarhatu, navikla sam da se moje arhetipsko iskustvo lažno prikazuje i trivijalizuje, ali užasno je bolno kad to čini žena čije znanje ima toliko dodirnih tačaka sa mojim.

Kad govorim o znanju, ja, kao što znaš, govorim o onim tammim dubinama iz kojih se rađa razumevanje, a koje kroz jezik postaju dos-

tupne i nama i drugima. Upravo se iz tih dubina u svakom od nas napaja naša sopstvena vizija.

Ti si iz Gin / Ekologije izbacila moje nasleđe i nasleđe svih neevropskih žena, poričući stvarnu vezu koja postoji među svima nama.

Očigledno je da si morala da obaviš ogroman posao kako bi napisala ovu knjigu. Ali samo zato što u rečima žena bele rase koje zastupaju radikalnu feminističku perspektivu postoji toliko malo građe o ženskoj moći i ženskim simbolima koji se odnose na obojene žene, činjenica što si u svom radu taj aspekt povezanosti ostavila bez ikakvog komentara predstavlja osporavanje izvora ženske snage i moći neevropskog porekla iz koje se napaja svaka naša pojedinačna vizija. To znači staviti akcenat po izboru.

Pošto sam shvatila da je jedini citat neke crnopute žene onaj koji si upotrebila u uvodu poglavlja o genitalnom sakaćenju afričkih žena, to me je navelo da se zapitam zašto je te reči uopšte bilo potrebno citirati. Što se mene tiče, ja mislim da si ti u stvari zloupotrebila moje reči, da si ih upotrebila samo kao dokaz protiv mene kao obojene žene. Jer moje reči koje si upotrebila nisu bile, ni više ni manje, karakteristične za to poglavlje od eseja "Poezija nije luksuz" ili od bilo koje moje pesme koja je mogla da se nađe u drugim delovima Gin / Ekologije.

Zbog toga mi se u mislima javlja pitanje da li ti, Meri, ikad stvarno pročitao neko delo crnopute žene? Da li si ikad stvarno pročitala reči koje sam napisala ili si ih samo preletela pogledom tražeći citate za koje si mislila da će potvrditi već stvorenu ideju o nekoj staroj i iskrivljenoj vezi između nas? Ovo nije retoričko pitanje.

Meni se čini da je ovo još jedan primer kako žene bele rase sateruju u geto znanje, hronologiju i dela obojenih žena jer se same isključivo kreću u referentnom okviru zapadnoevropskog patrijarhata. Čak i tvoje reči na 49. strani Gin / Ekologije: "Snaga koju mi, žene usredsređene na sebe stičemo, otkrivajući našu prošlost, jeste naša sopstvena snaga koju vraćamo svom sopstvu," imaju drugačiji prizvuk kad se prisetimo starih tradicija moći i snage otkrivenih u ženskom okupljanju afričkih žena. Upravo tamo treba da ga pronađu sve žene koje se ne plaše da otkriju sopstvenu povezanost sa tim tradicijama.

Da li si pročitala moja dela, i dela drugih crnoputih žena, da bi nešto saznala? Ili si išla u lov da u njima pronađeš samo one reči koje će legitimisati tvoje poglavlje o genitalnom sakaćenju afričkih žena u očima drugih crnoputih žena? Ako je to slučaj, zašto onda nisi koristila naše reči da legitimiseš ili ilustruješ druga mesta gde se mi

povezujemo kao bića i gde nam to priliči? Ako, s druge strane, nisi želela da se obratiš crnputim ženama, kako bi naše reči mogle da ilustruju tvoju poentu ženama bele rase?

Tražim od tebe, Meri, da budeš svesna činjenice u kojoj meri ovo ide u prilog silama rasizma i međusobnog odvajanja žena i pretpostavke da su istorija i mit žene bele rase jedina i legitimna istorija svih žena na koju se možemo pozvati kad govorimo o moći i tradiciji, a da smo mi, obojene žene i naše istorije, vredne pomena samo kao dekoracija ili kao primer tlačenja žena. Tražim od tebe da budeš svesna posledice koju to odbacivanje ima na zajednicu crnačkih žena i na druge obojene žene, ali i kako to odbacivanje devalvira tvoje sopstvene reči. Ovo odbacivanje se u suštini ne razlikuje od specifične degradacije zbog koje crnpute žene postaju, na primer, žrtve ubica koji čak i sada haraju tvojim gradom. Kad nas patrijarhat odbaci, on ohrabruje naše ubice. Kad nas odbaci radikalna lezbejska feministička teorija, ona na taj način podstiče sopstvenu smrt.

Ovo odbacivanje predstavlja stvarnu prepreku za našu međusobnu komunikaciju. Zbog te prepreke mnogo nam je lakše da vam u potpunosti okrenemo leđa nego da pokušamo da shvatimo razmišljanje koje stoji u pozadini vaših izbora. Da li će sledeći korak označiti početak rata između nas ili razdvajanje? Ne možemo prihvatiti činjenicu po kojoj treba da budemo asimilovane isključivo u okviru istorije žena Zapadne Evrope.

Meri, tražim od tebe da se prisetiš onog što je u tebi tamno, drevno i božansko, a što će ti pomoći da govoriš. Nama je, kao autsajderkama, potrebna uzajamna podrška i povezanost ali i sve druge neophodne stvari za život na margini. No, da bismo se okupile, potrebno je da se prepoznamo. Međutim, ja osećam da pošto me ti tako potpuno ne-prepoznaješ, možda sam u tvom slučaju pogrešila i, stoga, ni ja tebe više ne prepoznajem.

Osećam da ti zaista veličaš različitost koja postoji između žena bele rase kao stvaralačku snagu koja vodi ka promenama, a ne kao uzrok nesporazuma i odvajanja. Ti, međutim, ne shvataš da te različitosti izlažu sve žene u različitom stepenu i u različitim oblicima patrijarhalnoj tiraniji. Nekim od tih oblika tiranije izložene smo i mi, a nekima nismo. Ti, primera radi, sigurno znaš da smrtnost kod obojenih žena od raka dojke iznosi 80 procenata; to znači tri puta više nepotrebnih eventracija, histerektomija i sterilizacija u odnosu na žene bele rase; crnpute žene imaju tri puta veće šanse da budu silovane, ubijene

ili napadnute nego žene bele rase. Ovo su statistički podaci, a ne slučajnosti ili paranoične fantazije.

Unutar ženske zajednice, rasizam je u mom životu realna sila baš kao što u tvom to nije slučaj. Ženama bele rase koje u odori s kapuljačom na glavi dele pamflete Kju-kluks-klana* po ulicama Ohaja možda se ne bi dopalo to što ti govoriš, ali mene bi zbog toga ubile na licu mesta. (Kad bismo ti i ja ušle u učionicu punu žena u Dizmal Galču, u Alabami, gde bi one jedino znale da smo i ti i ja lezbejke i radikalne feministkinje, bilo bi ti jasno šta hoću da kažem.)

Istina je da tlačenje žena ne poznaje ni etničke ni rasne granice, ali to ne znači da je ono unutar tih granica identično; niti da rezervoari naše drevne moći poznaju te granice. Baviti se jednim, a čak i ne spomenuti drugo znači lažno predstaviti ono što nam je zajedničko kao i ono po čemu se razlikujemo.

Jer iza sestrinstva još uvek živi rasizam.

Prvi put smo se srele na tribini organizovanoj u Društvu za savremene jezike kad sam čitala svoj rad pod naslovom "Preobražaj ćutanja u jezik i akciju." Ovo pismo je pokušaj da prekinem ćutanje koje sam sebi nametnula nešto pre tog datuma. Odlučila sam da o rasizmu nikad više ne razgovaram sa ženama bele rase. Smatrala sam da je to gubljenje energije zbog destruktivnog osećanja krivice i odbrambenog stava žena bele rase, a i zbog toga jer što god sam ja morala da im kažem, one su to još bolje mogle reći jedna drugoj i to po daleko manjoj emotivnoj ceni po ženu koja govori zato što bi te reči verovatno bile bolje primljene. Ali ja ne bih želela da te uništim u svojoj svesti, ne bih želela da na to budem primorana. Zato ja, kao tvoja ružna sestra, tražim od tebe da odgovoriš na moja zapažanja.

Bez obzira na činjenicu da li ćeš to učiniti ili ne, Meri, ja ti se još jednom zahvaljujem za ono što sam od tebe naučila.

Ovim pismom vraćam ti taj dug.

U rukama Afrekete,

Odri Lord

MUŠKO DETE: ODGOVOR CRNOPUTE LEZBEJKE I FEMINISTKINJE*

Ovaj članak nije teorijska rasprava o majkama lezbejkama i njihovim sinovima niti uputstvo za njihov odnos. Ovo je pokušaj da se ispituju i podele neki delovi zajedničke istorije koja pripada mom sinu i meni. Ja imam dvoje dece: ćerku Bet koja ima petnaest i po godina i sina Džonatana koji ima četrnaest. Evo kakav je bio i kakav je odnos između mene i Džonatana, a teoriju ostavljam drugom vremenu i drugoj osobi. Moja priča je samo priča jedne žene.

Ne mogu da uputim nikakvu specijalnu poruku drugim majkama lezbejkama o vaspitavanju sinova, nemam nikakvu tajnu koju bih mogla da im otkrijem. Ja samo mogu njihova pitanja da formulišem na svoj način i da se nadam da ćemo sve početi da govorimo o tim pitanjima i o onim delovima našeg života koje želimo da podelimo s drugima. Mi smo žene koje ostvaruju kontakt sa samima sobom, i jedna s drugom, prevazilazeći ograničenja štampane stranice i sklone smo da se poslužimo sopstvenim znanjem ili znanjem one druge.

Najistinitije usmerenje dolazi iznutra. Ja svojoj deci dajem najveću snagu time što želim da istražim sebe i što im pošteno kažem šta u sebi nalazim, ne očekujući od njih reakciju koja nije primerena njihovom uzrastu. Tako oni počinju da uče da tragaju za korenima svog straha.

Sva naša deca su konjanici koji još nisu osvojili svoje kraljevstvo.

Razvoj seksualnosti mog sina je svesna dinamika između njega i mene. Bilo bi drsko s moje strane da ovde govorim o Džonatanovoj seksualnosti, ali ja želim samo da izrazim svoje uverenje da će njegov izbor, bez obzira na to s kim on poželi da istraži to područje, biti lišen represije, da će biti ispunjen radošću i da će ga Džonatan doživeti iz dubine svog bića.

Jedna teškoća u pisanju ovog rada vremenski je uslovljena; ovog leta, Džonatan će fizički gledano postati muškarac. Svi naši sinovi moraju da postanu muškarci - onakvi, nadamo se, među kojima će naše ćerke, rođene ili nerođene, voleti da žive. Naši sinovi neće postati žene. Njihov put će biti mnogo teži od puta naših ćerki jer će morati da se odsele od nas i žive bez nas. Nadajmo se da će naši sinovi sačuvati ono što su naučili od nas i da će to ugraditi u sopstvenu ličnost.

Naše ćerke imaju nas, bilo da žele s nama da se mere ili da se bune protiv nas; bilo da prihvataju naš životni okvir ili žele da sanjare. Sinovi lezbejki, međutim, moraju da stvore sopstvenu definiciju sebe kao muškaraca. To ih čini moćnim, ali i ranjivim. Sinovi lezbejki su u prednosti jer poznaju naš način života što im pomaže da prežive, ali oni to znanje koje su stekli od nas moraju transponovati u sopstvenu muškost. Neka boginja bude milostiva prema mom sinu, Džonatanu.

Nedavno sam upoznala mlade crnce za koje sa zadovoljstvom mogu da kažem kako se njihove vizije budućnosti kao i njihova zabrinutost za današnji trenutak više ukrštaju sa Džonatanovom nego sa mojom vizijom. Razgovarala sam sa tim muškarcima o svojoj viziji kao i o privremenim strategijama za naš opstanak i drago mi je što sam imala priliku da sa njima zajedno posedim i popričam. Neke od njih upoznala sam na Prvoj godišnjoj konferenciji lezbejki i homoseksualaca održanoj u gradu Vašingtonu, oktobra 1979. godine. Druge sam upoznala na različitim mestima i ne znam kako su seksualno orijentisani. Neki od tih muškaraca sami podižu svoju decu. Neki su usvojili sinove. To su crnci koji sanjaju i koji deluju u skladu sa svojim osećanjima. Dobro je znati da naši sinovi nisu sami.

Kad me Džonatan veoma naljuti, ja uvek kažem da on u meni probudi testosteron. Hoću da kažem da moj sin predstavlja neki deo mene, kao žene, čije postojanje nisam voljna ni da priznam ni da istražim. Na primer, šta znači "ponašati se kao muškarac"? Šta ja, u mom slučaju, odbacujem? Šta Džonatan pokušava da redefiniše?

Podizati crnačku decu - i žensku i mušku - u čeljusti rasistički i seksistički raspoložene, samoubistvu sklone aždaje opasan je i riskantan posao. Ako naša deca ne mogu u isto vreme i da je vole i da joj se odupru, verovatno neće preživeti. Međutim, da bi preživeli moraju da budu slobodni. Upravo ih to majke i uče - ljubavi i preživljavanju - to jest, da sami sebe definišu i da postanu slobodni. Za svako crnačko dete suštinski je važno da bude sposobno za duboka osećanja i da ta

osećanja ume da prepozna: kako da oseti ljubav, kako da je ne odbaci, ali i kako da ga ona ne pokori, i kako da uživa u dubokim osećanjima.

Želim da vaspitam crnoputog muškarca koji neće pristati da bude uništen i koga neće uništiti korupcija zvana moć belaćkih otaca koji podjednako žele i njegovu i moje uništenje. Želim da vaspitam crnoputog muškarca koji će uvideti da žene nisu legitimni predmet njegovog neprijateljstva, već da su to delovi jedne strukture koja ga programira da se plaši i da prezire žene baš kao što se plaši i prezire svoje crnačko biće.

U mom slučaju, taj zadatak započinjem tako što učim svog sina da ja ne postojim zato da bih osećala umesto njega.

Muškarci koji se plaše da osećaju moraju oko sebe imati žene koje će osećati umesto njih, ali oni zatim te žene odbacuju zbog te iste navodno "inferiorne" sposobnosti za duboka osećanja. Međutim i na taj način, muškarcu sami osporavaju svoju suštinsku humanost i upadaju u klopku zavisnosti i straha.

Kao crnoputa žena predana ostvarenju budućnosti u kojoj će život biti mogući i kao majka koja voli i podiže dečaka koji će postati muškarac, moram da ispitam sve mogućnosti svog postojanja u tako destruktivnom sistemu.

Džonatan je imao tri i po godine kad smo se Fransis, moja ljubavnica, i ja upoznale. Imao je sedam kad smo svi počeli da živimo zajedno. Fransis i ja smo od samog početka insistirale na tome da u našem domu ne bude nikakve tajne u pogledu činjenice da smo nas dve lezbejke, a to je podjednako bio izvor i problema i snage za oba moja deteta. U početku je to insistiranje bilo plod zajedničkog saznanja da ono što je skriveno iz straha, uvek može biti upotrebljeno ili protiv dece ili protiv nas dve što je nesavršen ali koristan argument u prilog poštenju. Poznavanje straha može nas osloboditi od njega.

Za one koji se bore

Nema mesta

Koje ne može biti

Dom

*Niti koje može.**

Da bi preživela, crnačka deca u Americi moraju se odgajati u duhu ratnika. Da bi preživela, ona se moraju vaspitati tako da prepoznaju mnogobrojna lica neprijatelja. Deca lezbejskih parova su u tom smislu u prednosti jer veoma rano nauče da tlačenje poprima mnogobrojne

raznovrsne oblike od kojih nijedan nema nikakve veze s njihovom sopstvenom vrednošću.

Ako se osvrnem unazad, sećam se da su godinama, kad su decu prozivali u školi, dečaci vikali Džonatanu "tvoja majka je crnčuga," a ne "tvoja majka je lezbejka."

Kad je Džonatan imao osam godina i bio u trećem razredu, preselili smo se, a on je prešao u novu školu gde mu je život zagorčavala činjenica što je bio novajlija. On nije voleo grube igre. Nije voleo ni da se bije. Nije voleo ni da gađa pse kamenjem. Sve ga je to odmah označilo kao laku metu.

Kad se Džonatan jednog popodneva vratio kući plačući, čula sam od Bet kako grubijani sa čoška teraju Džonatana da im čisti cipele na putu kući svaki put kad Bet nije tu da ih otera. Kad sam još čula da je kolovođa jedan mali iz Džonatanovog razreda koji je istog rasta kao i moj sin, desilo mi se nešto veoma zanimljivo što me je uznemirilo.

Moj bes zbog sopstvene nemoći iz prošlosti i moj tadašnji bol zbog patnje mog sina, prisilili su me da zaboravim sve što znam o nasilju i strahu i okrivljavanju žrtve, pa sam počela da sikćem na uplakano dete. "Sledeći put kad budeš ušao ovamo plačući ...," a onda sam iznenada začutala, užasnuta.

Upravo tako počinje proces uništavanja naših sinova, kad mi dozvolimo da pod izgovorom da želimo da ih zaštitimo u stvari ublažavamo sopstveni bol. Zar je moj sin dobio batine? Bila sam spremna da zahtevam od njega da nauči prvu lekciju o korupciji moći - da sila kola lomi, a pravdu ne pita. U mislima sam čula sebe kako počinjem da prihvatam staro i pogrešno gledište o tome šta su zaista snaga i hrabrost.

Jer Džonatan zaista ne mora da se tuče ako to ne želi, ali na neki način mora da se oseća bolje zato što se ne tuče. Uhvatio me je neki stari užas na pomisao da sam nekad bila debela devojčica koja je bežala, prestravljena da će joj neko slomiti naočare.

Negde u to vreme, jedna veoma mudra žena mi je rekla: "Da li si ikad rekla Džonatanu da si se i ti plašila kad si bila dete?"

Ta pomisao mi je tada bila čudna, ali sledeći put kad je moj sin došao kući u suzama i zadihan jer je opet bežao od siledžija, videla sam da se stidi što je izneverio mene ili neku predstavu o meni, koju smo on i ja stvorili u njegovoj glavi, kao majci i ženi. Tu predstavu o ženi koja sve može da reši pojačavala je činjenica što je živio u porodici sa tri jake žene - sa svojim lezbejskim roditeljima i svojom

iskrenom starijom sestrom. U kući je, što se Džonatana tiče, moć sasvim jasno bila u rukama žena.

Zbog toga što nas društvo uči da razmišljamo po obrascu ili-ili, to jest, ubij ili ćeš biti ubijen, potčini ili ćeš biti potčinjen, to je značilo da Džonatana mora ili da pobeđi ili da izgubi. Videla sam kuda vodi takav način razmišljanja. Setite se dva klasična mita i obrasca ponašanja u odnosu između majke i sina iz zapadnjačke kulture: Jokaste i Edipa, sina koji polno opšti sa svojom majkom, i Klitemnestre i Oresta, sina koji ubija svoju majku.

Osetila sam kako sve to ima veze sa mnom.

Sela sam na stepenice u hodniku, stavila Džonatana u krilo i obrisala mu suze. "Da li sam ti ikad pričala o tome kako sam se plašila kad sam bila mala kao ti?"

Nikad neću zaboraviti pogled na njegovom dečaćkom licu dok sam mu pričala priču o tučama posle škole i mom strahu da ne pololim naočare. Bio je to pogled olakšanja i potpune neverice koji mi se urezao u pamćenje.

Našoj deci je teško da poveruju u to da mi nismo svemoguće kao što je i nama teško da u to poverujemo kao roditeljke. To saznanje je, međutim, neophodno kao prvi korak u preispitivanju moći kao nečeg što se razlikuje od sile, uzrasta, privilegije ili odsustva straha. To je značajan korak za dečaka jer njegovo socijalno uništenje počinje u onom času kad biva primoran da poveruje kako je jedini način da bude snažan ako ne oseća ili ako pobeđuje.

Setila sam se svega ovoga godinu dana kasnije kad je jedan novinar pitao Bet i Džonatana, koji su imali deset i devet godina, kako misle da na njih utiče činjenica što im je majka feministkinja.

Džonatan je rekao da smatra da feminizam nije mnogo zanimljiv za dečake, iako je svakako dobro što može da plače ako mu se plače i što ne mora da igra fudbal ako ne želi. Ponekad se setim toga danas kad ga vidim kako vežba tekvondo da bi dobio braon pojas.

Najvažnija lekcija koju mogu da prenesem svom sinu ista je ona koju mogu da prenesem i svojoj ćerki - kako da budu ono što žele da budu. Najbolji način na koji im to mogu preneti jeste da ja budem ono što želim da budem i da se nadam da će oni naučiti ne da budu ja, jer je to nemoguće, već da budu to što jesu. To znači kako da se približe onom glasu koji im stiže iz dubine njihovog bića, a ne onom bučnom, ubedljivom, pretećem glasu koji dolazi spolja i na njih vrši pritisak da budu ono što svet želi da budu.

A to je dovoljno teško.

Džonatan uči da u sebi pronalazi različita lica hrabrosti i snage ma kako odlučio da ih nazove. Pre dve godine Džonatan je imao dvanaest godina i išao je u sedmi razred kad je jedan od njegovih drugova iz škole koji je dolazio kod nas kući insistirao na tome da Frensis zove "služavkom." Kad ga je Džonatan ispravio, dečak je tada pominjao Frensis kao "spremačicu." Najzad mu je Džonatan jednostavno rekao: "Frensis nije spremačica; ona je ljubavnica moje majke." Što je najčudnije, nastavnici u njegovoj školi još uvek se nisu oporavili od njegove iskrenosti.

Frensis i ja smo planirale da ovog leta prisustvujemo jednoj lezbejsko-feminističkoj konferenciji kad su nas obavestili da ne primaju dečake starije od deset godina. Ta činjenica nam je predstavljala i logistički i filozofski problem, pa smo organizatorkama posle pismo sledećeg sadržaja:

Sestre,

Deset godina zajedničkog života kao rasno mešovito lezbejskog para naučilo nas je kakva nam opasnost preti od preterano uprošćenog pristupa prirodi ugnjetavanja i raznoraznih rešenja s tim u vezi, kao i o opasnosti koja je nerazdvojno vezana za svaku nepotpunu viziju.

Naš trinaestogodišnji sin predstavlja za nas isti onoliki povod za nadu u budući svet kao i naša petnaestogodišnja ćerka i mi ne želimo da ga ostavimo na zločinačkim ulicama Njujorka dok mi putujemo na zapad da bismo pomogle da se stvori lezbejsko-feministička vizija budućeg sveta u kome ćemo svi moći da preživimo i da napredujemo. Nadam se da ćemo ovaj dijalog moći da nastavimo u bliskoj budućnosti jer osećam da je on značajan za našu viziju i naš opstanak.

Pitanje separatizma nije ni najmanje jednostavno. Drago mi je što je jedno od moje dece muškog pola jer mi to pomaže da ostanem poštena. Svaki redak koji napišem odiše krikom da nema lakih rešenja.

Odrasla sam u preovlađujuće ženskim sredinama i znam koliko je to bilo presudno za moj lični razvoj. Često osećam želju i potrebu za isključivo ženskim društvom. Priznajem da su naši sopstveni prostori od suštinskog značaja za razvoj i obnovu snage.

Kao crnkinja, ponekad mi je neophodno da se povučem u isključivo crnačke grupe iz apsolutno istog razloga - zbog razlike u fazama razvoja i razlike u nivou interakcije. Kad razgovaram sa muškarcima i belkinjama, često se setim koliko mi je potrebno energije i vremena da ponovo izmislim olovku svaki put kad želim da pošaljem poruku.

To, međutim, ne znači da kad moj sin napuni deset godina, ja prestajem da budem odgovorna za njegovo obrazovanje kao i za obrazovanje moje ćerke. Ali, i u pogledu jednog i u pogledu drugog deteta, ta odgovornost se sve više smanjuje što oni više postaju žena i muškarac.

I Bet i Džonatan moraju da znaju šta im je zajedničko, a šta nije; na koji način su povezani, a na koji nisu. Frensis i ja, kao odrasle žene i lezbejke sve svesnije svoje moći, moramo ponovo da steknemo to iskustvo u čijem svetlu različitost ne mora da bude pretnja.

Kad zamišljam budućnost, mislim o svetu u kome će živeti moje ćerke i moji sinovi. To je razmišljanje o opstanku vrste - razmišljanje radi života.

Najverovatnije je da će uvek biti žena koje će živeti sa ženama, žena koje će živeti sa muškarcima i muškaraca koji će živeti s muškarcima. Ja radim za vreme kada će svi - žene sa ženama, žene sa muškarcima i muškarci sa muškarcima - raditi u svetu u kome se hleb ili sopstvo ne trampi za poslušnost, lepotu ili ljubav. U takvom svetu vaspitavaćemo našu decu da budu slobodna da izaberu na koji će se način najbolje ostvariti. Mi smo zajednički odgovorni za vaspitavanje mladih i staranje o njima jer je, najzad, činjenica da se deca gaje u funkciji očuvanja vrste.

Unutar pomenutog trojnog obrasca uzajamnog vezivanja i načina života, vaspitavanje mladih će biti zajednička obaveza svih odraslih koji žele da učestvuju u tome. Očito je da će deca vaspitana u svakom od ova tri obrasca odnosa biti drugačija, a to će dati poseban pečat večnom traganju koji je najbolji način da proživimo svoj život.

Džonatan je imao tri i po godine kad smo se Frensis i ja upoznale. On sada ima četrnaest godina. Osećam da je život sa lezbejskim roditeljima dodatno doprineo da Džonatan razvije vredno iskustvo u okviru svoje ljudske osećajnosti.

Džonatan je imao privilegiju što je odrastao u porodici u kojoj nije bilo seksističkih odnosa, u porodici koja je uputila izazov navodno prirodnim pretpostavkama o neophodnosti postojanja obrasca ugnjetača i ugnjetenog. Razlog za to ne počiva u činjenici da smo Frensis i ja lezbejke jer, na žalost, ima lezbejki koje još uvek robuju patrijarhalnim obrascima nejednakih odnosa moći.

Te pretpostavke o odnosima moći sada se dovode u pitanje zato što Frensis i ja, često bolno i u različitoj meri uspešno, pokušavamo da procenimo i svaki put iznova izmerimo naša osećanja koja se tiču moći, naše sopstvene i tuđe. Mi pažljivo ispitujemo one oblasti u

kojima se ona ispoljava između nas dve i između nas i dece, bilo otvoreno bilo skriveno. Veliki deo naših dvonedeljnih porodičnih okupljanja posvećen je ovom istraživanju.

Kao roditeljke, Frensis i ja smo Džonatanu dale našu ljubav, našu iskrenost i naše snove kako bismo mu pomogle u stvaranju sopstvenih vizija. Što je najvažnije, on je kao sin dve lezbejke imao model od neprocenjivog značaja, ne samo kao model odnosa između dve osobe već kao način povezivanja.

Džonatan sada ima četrnaest godina. Kada sam razgovarala sa njim o ovom radu i tražila od njega dozvolu da neke delove njegovog života podelim sa drugima, pitala sam ga koji su, po njegovom mišljenju, bili najnegativniji i najpozitivniji aspekti njegovog odrastanja sa lezbejskim roditeljicama.

On je rekao da je najveća korist koju je stekao to što zna više o ljudima nego većina dece njegovih godina koju poznaje i što nije imao mnogo inhibicija koje su drugi dečaci imali u pogledu muškaraca i žena.

Džonatan je rekao da je najnegativniji aspekt koji je osetio bio podsmev neke dece čiji su roditelji heteroseksualci.

"Misliš na tvoje drugove?" upitala sam.

"O, ne," brzo je odgovorio. "Moji drugovi su pametniji. Mislim na drugu decu."

INTERVJU: ODRI LORD I ADRIJEN RIČ*

Adrijen: Šta u stvari misliš kad kažeš da su tvoja dva eseja "Poezija nije luksuz" i "Upotreba erotike" progresije?

Odri: Oni su deo nečeg što još nije završeno. Ne znam kakav će biti njihov nastavak ali ti eseji su jasan napredak u istraživanju nečeg što je povezano s prvim proznim tekstom koji sam ikad napisala. Jednu nit u mom životu predstavlja bitka za očuvanje mojih zapažanja - ma koliko ona bila prijatna ili neprijatna, bolna ili kakva god ...

Adrijen: I ma koliko ona bila poricana.

Odri: I bez obzira na to koliko su neka od tih zapažanja bila bolna. Kad samo pomislim kako sam se izlagala opasnosti da budem kažnjena i kako sam se jednostavno prepuštala toj kazni: "Ako je ovo jedini način na koji imaš nameru da se ophodiš prema meni, onda ćeš tako i morati da se ophodiš."

Adrijen: Da li govoriš o vremenu kad si bila dete?

Odri: Govorim o celom svom životu. Održala sam se zahvaljujući osećanjima. Živela sam uz pomoć osećanja. I to na tako dubokom, nesvesnom, nivou da nisam umela o njima da govorim. Bila sam zauzeta ispitivanjem drugih načina davanja i dobijanja informacija i svega drugog što je bilo u mojoj moći jer te informacije nisam mogla dobiti u razgovoru s drugim ljudima. Oni su sve vreme govorili oko mene, a pritom nisu ni davali ni dobijali mnogo informacija koje bi bile korisne njima ili meni.

Adrijen: A nisu ni slušali to što si govorila, ako si i pokušala da nešto kažeš.

Odri: Kad si me pitala kako sam počela da pišem, rekla sam ti kako je u mom slučaju poezija imala specifičnu funkciju još od vremena kad sam bila veoma mlada. Kad bi me neko upitao: "Kako se osećaš?" ili "O čemu razmišljaš?" ili kad bi mi postavio neko drugo direktno pitanje, ja bih odrecitovala neku pesmu, i negde u toj pesmi nalazilo bi se to osećanje, ta vitalna informacija. To je mogao biti neki stih. Mogla je biti neka slika. Pesma je bila moj odgovor.

Adrijen: Kao da si u tu već postojeću pesmu prenela neko svoje preverbalno znanje. Pesma je, dakle, postala tvoj jezik.

Odri: Da. Sećam se da sam čitala jednu knjigu u dečjoj sobi biblioteke kad sam verovatno bila u drugom ili trećem razredu. To je bila zbirka pesama koju je ilustrovao Artur Rakam. Sve su to bile stare knjige jer je biblioteka u Harlemu dobijala samo stare knjige koje su se raspadale. Nikad neću zaboraviti pesmu Voltera de la Mara "Slušaoci."

Adrijen: U kojoj putnik na konju dolazi do vrata prazne kuće?

Odri: Tako je. On kuca na vrata i niko ne odgovara. " 'Ima li nekog ovde?' pita on." Ta pesma mi se urezala u pamćenje. Najzad, on počinje da lupa na vrata i niko ne odgovara, a on ima osećaj da nekog ipak ima u kući. Onda okrene konja i kaže: " 'Kažite im da sam dolazio i da mi niko nije otvorio. Kažite im da sam održao reč.' " Jedno vreme sam sebi stalno recitovala tu pesmu. Bila mi je jedna od najomiljenijih. Ali da ste me pitali: "O čemu ta pesma govori?" mislim da ne bih bila u stanju da vam odgovorim. To je bio glavni razlog zašto sam i sama počela da pišem, ta moja potreba da iskažem ono što nisam mogla da saopštim drugačije u trenucima kad mi pri ruci nisu bile tuđe pesme koje bi mi u tome pomogle.

Adrijen: Morala si da napišeš svoje sopstvene.

Odri: Postojalo je toliko mnogo složenih emocija o kojima nisu postojale pesme. Morala sam da pronađem tajni put da izrazim svoja osećanja. Učila sam svoje pesme napamet. Govorila sam ih glasno; nisam ih zapisivala. U glavi sam imala veliki fond poezije. Sećam se da sam u srednjoj školi pokušavala da ne mislim kroz pesme. Videla sam, na svoje zaprepašćenje, da drugi ljudi razmišljaju korak po korak, a ne u mehurićima koji dolaze iz haosa i koje morate da zauzdate rečima ... Zaista verujem da sam to naučila od svoje majke.

Adrijen: Šta si naučila od svoje majke?

Odri: Kakav je značaj neverbalne komunikacije koja počiva ispod površine jezika. Moj život je zavisio od nje. U isto vreme, iako sam živela u tom svetu ja nisam ni na koji način želela da koristim jezik

onako kako ga je ona koristila. Moja majka se čudnovato odnosila prema rečima: ako joj neka ne bi odgovarala ili nije bila dovoljno jaka, ona bi jednostavno izmislila drugu reč koja bi tada zauvek ušla u naš porodični rečnik i jao onom ko bi je zaboravio. Međutim, mislim da sam od nje dobila drugu poruku ... da između ljudi postoji moćan svet neverbalne komunikacije i dodira koji je za njih bez ikakve sumnje od suštinskog značaja i da je neophodno naučiti kako da se on dešifruje i koristi. Jedan od razloga koji mi je otežavao odrastanje bila je činjenica da su moji roditelji, a posebno moja majka, uvek očekivali od mene da znam šta oni osećaju i šta žele da uradim iako mi to ne kažu. Ja sam mislila da je to prirodno. Moja majka je od mene očekivala da neke stvari znam bez obzira na to da li ih je ona izgovorila ili nije ...

Adrijen: Nepoznavanje pravila nije bilo opravdanje.

Odri: Upravo tako. Bila sam zbunjena. Konačno sam, međutim, naučila kako da dođem do suštinski važnih informacija bez reči. Majka mi je govorila: "Nemoj samo kao budala da slušaš šta ljudi govore." Zatim bi produžila da govori nešto što sam osećala da nije tako. Kad posmatraš ljude uvek nešto naučiš. Ljudi ti nikad neće reći ono što bi trebalo da znaš i zato moraš da naučiš jezik neverbalnih poruka. Moraš uvek sama da se izboriš za ono što ti je potrebno da bi preživela. Ako pogrešiš, bićeš kažnjena i to nije ništa strašno. I sama postaješ snažna kad radiš stvari za koje je potrebna snaga. Tako se odvija istinski proces učenja. Veoma je teško živeti na taj način, ali meni je bilo i korisno. To mi je bilo preimućstvo ali i prepreka. U srednjoj školi sam otkrila da ljudi zaista razmišljaju na različite načine - da opažaju, da odgonetaju, da informacije pribavljaju verbalno. Bilo mi je tako teško. Ja nikad nisam učila. Bukvalno sam naslućivala sve svoje profesore. Zbog toga mi je bilo toliko važno da dobijem profesora koji mi se dopada jer nikad nisam učila, nikad nisam čitala ono što smo dobijali za domaći, a ipak sam saznavala sve to - šta osećaju, šta znaju - ali sam i propustila mnogo drugih stvari, mnogo svojih ličnih originalnih načina funkcionisanja.

Adrijen: Kad kažeš da nikad nisi čitala, da li hoćeš da kažeš da nikad nisi čitala ono što vam je bilo zadato, ali da si čitala druge stvari?

Odri: Kad bih čitala ono što nam je bilo zadato da pročitamo, ja to nisam čitala onako kako je trebalo da se čita. Sve mi je bilo kao pesma, s drugačijim zavojima i drugačijim nivoima. Tako da sam uvek osećala da se način na koji ja razumem stvari razlikuje od načina na koji ih drugi ljudi razumeju. Vežbala sam se da razmišljam.

Adrijen: Verovatno su to i drugi radili. Da li se sećaš kako je to izgledalo?

Odri: Da. Imala sam utisak kako pokušavam da doznam nešto iza ugla što mi je neprestano izmicalo. Ta slika je stalno iščezavala. Kad sam se preselila u Kuernavaku, u Meksiku, doživela sam ...

Adrijen: Koliko si tada imala godina?

Odri: Devetnaest. Putovala sam u grad Meksiko jer sam išla na časove. Da bih stigla na prvi čas morala sam da uhvatim autobus koji je sa trga iz mog mesta polazio u šest ujutru. Iz kuće sam izlazila pre zore. Tamo se nalaze dva vulkana: Popokatepetl i Iktakuatl. Kad sam ih prvi put videla kroz prozore naše kuće pomislila sam da su oblaci. Pre svanuća je vladao mrak i mogla sam da vidim sneg na vrhovima planina i sunce kako izlazi. Kad bi u određenom času sunce dostiglo najviši položaj, ptice bi počinjale da pevaju. Ali kako smo mi bili u dolini, kod nas je i dalje bila noć, a samo nam je sneg slao neku svetlost. Zatim bi usledila neverovatna vriska ptica. Jednog jutra sam prešla preko brda odakle su se širili mokri mirisi zelenila. A onda sam začula ptice, tu njihovu graju na koju nikad pre nisam stvarno obratila pažnju. Silazila sam niz brdo zadivljena. Bilo je čarobno. Dok sam bila u Meksiku nisam sve vreme pisala. Poezija mi je bila zamena za reči, i to veoma važna ... Na tom brdu osetila sam prvi nagoveštaj mogućnosti njihovog spajanja. Mogla sam neposredno da zaodnem reči u ono što sam osećala. Nisam morala da stvaram svet o kome sam pisala. Shvatila sam da reči govore. Da postoji emocionalna rečenica. Do tada sam pravila konstrukte u kojima je postojao neki grumen, nešto nalik na kinesku zemičku, neki hranljivi sastojak, nešto što mi je zaista bilo potrebno i što sam morala da stvorim. Tamo na tom brdu, bila sam ispunjena mirisima i osećanjem lepote zbog prizora koji mi se ukazao i nisam mogla da verujem ... Oduvek sam maštala o tome. Maštala sam o drveću i sanjala šume. Dok u četvrtoj godini nisam dobila naočare mislila sam da su krošnje drveća zeleni oblaci. Kad sam čitala Šekspira u srednjoj školi, sanjala sam da se šetam u njegovim baštama obraslim mahovinom i ružama, da se odmaram sa lepim ženama u senici ili da se sunčam na crvenoj cigli. U Meksiku sam otkrila da taj san može da postane stvarnost. Tog dana u planini shvatila sam da reči mogu da se usklade sa snovima i da ih ponovo stvore.

Adrijen: Da li si u Meksiku videla tu izuzetnu, živopisnu i čulnu realnost o kakvoj si sanjala?

Odri: Mislim da jesam. Oduvek sam verovala da taj proces moram da obavim u svojoj glavi, da tu realnost moram da izmislim. U Meksiku sam naučila da uopšte i ne možeš da izmisliš neku realnost ako ona ne postoji ili ako ne može da postoji. Ne bih znala da kažem gde je ona prvi put postojala u mom slučaju; sećam se da mi je majka pričala priče o Grenadi, ostrvu u Antilima, gde je ona rođena ... Ali tog jutra u Meksiku shvatila sam da ne moram da stvaram lepotu do kraja života. Sećam se da sam Judori pokušavala da opišem taj događaj, ali da su mi nedostajale reči. Sećam se i da mi je ona rekla: "Napiši pesmu." Kad sam pokušala da napišem pesmu o tome kako sam se osećala tog jutra, nisam to mogla da učinim, a sve što sam imala bilo je sećanje da za to mora postojati način. To je bilo neverovatno značajno. Znam da sam se iz Meksika vratila veoma, veoma drugačija, a to je u velikoj meri bila posledica onog što sam naučila od Judore. Štaviše, bilo je to nekakvo oslobađanje mog dela, oslobađanje mene same.

Adrijen: Onda si se vratila u Louer Ist Sajd, zar ne?

Odri: Da, vratila sam se i živela sam sa svojom prijateljicom Rut. Pokušavala sam da nađem posao. Završila sam prvu godinu fakulteta, ali nisam mogla da opstanem u svetu tih ljudi. Pomislila sam da bih mogla da postanem medicinska sestra. Bilo mi je teško da dobijem bilo kakav posao. Nosila sam se mišlju da dobijem dozvolu da radim kao medicinska sestra* i da se onda vratim u Meksiko ...

Adrijen: Sa svojim zanatom.

Odri: Ali ni to nije bilo moguće. Nisam imala nikakav novac, a crnkinjama nisu davali stipendije za medicinske sestre. U to vreme nisam shvatala tu činjenicu jer su mi govorili da je razlog moj loš vid. Ali prvo što sam uradila kad sam se vratila bilo je da napišem jedan prozni rad o Meksiku, pod nazivom "Ljorona." Reč je o legendi iz tog dela Meksika, oko Kuernavake. Da li si čula za Kuernavaku? Za velike "barrancas?" Kad u planinama počnu kiše, kamenje počne da se kotrlja kroz velike jaruge. Zvuk tog prvog obrušavanja začuo bi se dan ili dva pre no što bi počele kiše. Sve to kamenje koje se kotrljalo niz planine stvaralo je glas čiji bi odjeci odzvanjali i pretvarali se u plač sa šumom vode u pozadini. Modesta, žena koja je živela u kući, ispričala mi je legendu o Ljoroni. Ljorona je imala tri sina, a pošto je zatekla svog muža u postelji druge žene - priča je slična Medejinoj - bacila je svoje sinove u provaliju. Svake godine, negde u ovo vreme, ona se vraća i oplakuje njihovu smrt. Od ove priče i mojih osećanja nastala je priča pod naslovom "Ljorona." U suštini, to je priča o mojoj majci i

meni. Kao da sam podigla svoju majku i prenela je na to mesto: ovo je žena koja ubija, koja nešto želi, žena koja uništava svoju decu, koja želi previše, ali ne zato što je zla već zato što želi svoj sopstveni život koji je sada tako izvitoperen ... To je bila veoma čudna, nezavršena, ali dinamična priča ...

Adrijen: Čini mi se kao da si pokušala da sastaviš ta dva dela tvog života: tvoju majku i ono što si naučila u Meksiku.

Odri: Da. Vidiš, ja se uopšte nisam pozabavila činjenicom koliko je u meni snažno prisustvo moje majke, a ono jeste bilo snažno, niti činjenicom koliko sam vezana za nju. Ali ova priča je divna. Neki njeni delovi su mi u glavi, u onom delu gde počinjavaju poezija i reči. Nikad do tada nisam pisala prozu i nikad posle toga do danas. Objavila sam je pod imenom Rey Domini u jednom časopisu ...

Adrijen: Zašto si upotrebila pseudonim?

Odri: Zato što ... ja ne pišem priče. Ja pišem poeziju. Zato sam morala da je objavim pod drugim imenom.

Adrijen: Zato što je ona bila nešto različito od onog što ti pišeš?

Odri: Tako je. Ja pišem samo poeziju, a sad se pojavljuje ta priča. Uzela sam ime Rey Domini što na latinskom znači Odri Lord.

Adrijen: Da li zaista nisi pisala prozu od vremena te priče pa sve do pre nekoliko godina kad si napisala esej "Poezija nije luksuz"?

Odri: Nisam mogla. Iz nekog razloga, što sam više pisala poeziju to sam manje mogla da pišem prozu. Nekad bi neko zatražio od mene da napišem prikaz neke knjige, ili, kad sam radila u biblioteci, da napišem rezime nekih knjiga. Problem nije bio u tome što to nisam umela da uradim. Tada sam već znala kako da rečenice povežem u paragraf. Ali pomisao na činjenicu da duboka osećanja treba da iskažem linearno, u neprekinutom nizu štampanih slova bila mi je zagonetna; to je bio metod koji je prevazilazio moje moći.

Adrijen: Ali pisala si veliki broj pisama, zar ne?

Odri: Nisu to bila prava pisma. Zapisivala sam tok svoje svesti, a to je bilo dovoljno ljudima koji su mi bili bliski. Prijatelji su mi vratili pisma koja sam im poslala iz Meksika - bila su čudna i imaju najčvršću formu. Sećam se da nisam mogla dovoljno dugo da se usredsredim na neku misao da bih se na njoj zadržala od početka do kraja; ali o pesmi sam mogla da razmišljam danima kao da sam izvan ovog sveta.

Adrijen: Da li zbog toga što si još uvek verovala da je razmišljanje zagonetan proces koji drugi ljudi upražnjavaju i što si, na neki način, morala da se izvežbaš u njemu? Razmišljanje za tebe nije bilo nešto što se podrazumeva?

Odri: Za mene je to bio veoma zagonetan proces. Sumnjala sam u njega zato što sam bila svedokinja mnogih grešaka počinjenih u njegovu ime i zato ga nisam poštovala. S druge strane sam ga se plašila jer sam stvorila neke neizbežne zaključke ili ubeđenja o svom životu i o svojim osećanjima o kojima je bilo teško razmišljati. A ja nisam htela da ih izgubim. Nisam htela da ih se odreknem. Oni su za mene bili previše dragoceni. Oni su bili moj život. Međutim, ja nisam mogla ni da ih analiziram ni da ih razumem jer oni nisu imali onakav smisao kakav su me učili da očekujem da će imati kroz proces razumevanja. Bilo je stvari koje sam znala, ali nisam mogla da kažem. A nisam mogla ni da ih razumem.

Adrijen: Hoćeš da kažeš da nisi mogla da ih izraziš, da ih analiziraš, da ih braniš?

Odri: ... nisam mogla da pišem o njima u prozi. Tačno. Napisala sam mnogo tih pesama po kojima si me ti prvo upoznala, onih iz zbirke Prvi gradovi*, napisanih još u srednjoj školi. Da si tražila od mene da govorim o jednoj od tih pesama, učinila bih to na najobičniji način. Bila sam svesna samo činjenice da moram da se držim tih osećanja i da ih na neki način iskažem.

Adrijen: Ali ona su isto tako bila preobražena u jezik?

Odri: Tako je. Kad bih konačno napisala neku pesmu u kojoj su ta osećanja bila prisutna, govorila bih je glasno i ona bi oživela, postala bi stvarna. Počela bi da mi se ponavlja u mislima i onda sam znala da je uspela, da je prava. Nešto je zazvučalo istinito. Kao zvono. I stvorile bi se reči.

Adrijen: Kako je tvoj spisateljski rad povezan sa tvojim profesorskim poslom?

Odri: Znam da je podučavanje jedna od tehnika preživljavanja. To važi za mene, a mislim da važi i uopšte; podučavanje je jedini način da čovek zaista nešto nauči. Ja sam lično učila nešto što mi je trebalo da bih preživela. To što sam učila istovremeno sam i preispitivala, ali sam podučavala i druge. Podučavala sam sebe naglas. Sve je počelo u poetskoj radionici u Tugaluu.

Adrijen: Zar nisi bila bolesna kad su te pozvali da odeš u Tugaluu?

Odri: Da. Skoro da sam mislila sam da ću umreti.

Adrijen: Šta je bilo posredi?

Odri: Dajen di Prima - to je bilo 1967. godine - osnovala je Poets Pres i rekla mi: "Znaš, vreme je da objaviš knjigu." Upitala sam: "A ko će da je štampa?" Htela sam da sklonim negde te pesme jer sam ih previše prepravljala umesto da pišem nove; tako sam saznala, opet kroz

iskustvo, da poezija nije plastelin. Ne možeš da uzmeš pesmu i da je stalno menjaš. Ona je to što jeste i ti moraš da znaš da je skrojiš; ako uz to još nešto želiš i da kažeš, utoliko bolje. Ali ja sam ih stalno doterivala pa je Dajen je rekla: "Moraš da ih štampaš. Da ih pustiš u prodaju." Tako je izdavačka kuća Poets Pres objavila Prve gradove. Radila sam na toj knjizi, sakupljala pesme i to je otišlo u štampu ... Kad sam dobila kopije za korekturu počela sam ponovo da glancam svoje pesme i shvatila da će one postati knjiga! Shvatila sam da ću izaći u javnost i da će ljudi koje i ne poznajem čitati te pesme. Pitala sam se šta će se dogoditi.

Situacija je bila veoma kritična, a ja sam radila bez predaha jer je moja finansijska situacija kod kuće bila izuzetno nezavidna. Zato sam se zaposlila. Preko dana sam bila sa decom, a noću sam radila u biblioteci. Džonatan je plakao svake noći kad sam odlazila na posao, a njegova vriska je odzvanjala dugim hodnikom koji je vodio do lifta. Radila sam noću i sama sam naučila da pravim bojeno staklo za prozore, radila sam u kancelariji moje majke, organizovala Božić za svoje prijatelje, a onda sam pala u krevet jer sam preterala. Bila sam toliko bolesna da nisam mogla da ustanem iz kreveta, tako da je Ed podigao slušalicu kad je telefon zazvonio. Bio je to Gejlin Viliijams iz Poetskog centra koji je pitao da li bih želela da kao gostujuća pesnikinja idem u Tugal, koledž za crnce, u državi Misisipi. Preporučili su me za stipendiju. Ed je rekao: "Moraš to da prihvatiš." Bila sam toliko iscrpljena da nisam verovala da ću moći. Veoma me je plašila pomisao da će mi se ljudi obraćati kao pesnikinji. Moja knjiga, uzgred rečeno, još nije ni bila izašla iz štampe.

Adrijen: A ljudi koji te nikad nisu videli već su te ozbiljno shvatili.

Odri: Baš tako. Naročito me je plašilo to što se od mene tražilo da budem javna ličnost; da govorim kao pesnikinja, a ne da jednostavno govorim. Ali u tom času sam osetila kao da se vraćam iz mrtvih i da sve još nije izgubljeno. Pomislila sam, hej, pa to je odlično, hajde da vidimo - ali ne zato što sam smatrala da to mogu da uradim već zato što sam znala da je to nešto novo i drugačije. Užasavala me je pomisao da idem na jug. Bili su tu, međutim, i odjeci starog sna: odavno sam želela da odem u Tugal. Moja prijateljica Ilejn i ja htele smo da se 1961. godine priključimo Slobodnim putnicima* u Džeksonu, na putu od Kalifornije do Njujorka. Ilejnina majka je u San Francisku pred nama pala na kolena i preklinjala nas da to ne činimo, plašeći se da će nas ubiti, pa smo odustale. Tako je odlazak u Tugal, u Džeksonu, bio deo mita ...

Adrijen: Izgleda da si ranije imala romantičniji stav o tome šta će ti značiti odlazak na jug dok si šest godina kasnije imala dvoje dece, a u međuvremenu su se na jugu dogodile mnoge stvari...

Odri: Bila sam uplašena. Pomislila sam: "Otići ću." Zaista, to je bila prva emocija suprotna gnevu i bolu koji sam osećala što svake noći ostavljam svog malog dečaka u suzama. Razmišljala sam - ako svake večeri kad odlazim na posao u biblioteku čujem kako moje dete vrišti, onda ću, ako odem, bar moći da saznam nešto što želim. Tako sam i otišla.

Adrijen: Da li si bila uplašena u Tugaluu, kad je trebalo da počneš sa radom u radionici?

Odri: Jesam, ali ambijent je bio veoma podsticajan. Boravila sam tamo dve nedelje pre nego što sam zaista počela da okupljam ljude, a bilo je osam studenata koji su već pisali poeziju. Počela sam da učim šta je hrabrost, počela sam da govorim. Bila je to mala grupa tako da smo se veoma zblížili. Naučila sam izuzetno mnogo slušajući ljude. Jedino što sam mogla da im pružim bila je iskrenost i otvorenost. Osećala sam, uprkos svojoj prestravljenosti, da je apsolutno neophodno da im priznam, pošto smo jedni drugima otvorili svoja srca, da je otac moje dece belac. Šta god da je ta činjenica tada značila tim mladim crncima u Tugaluu, meni je to što sam otvoreno govorila o sebi i suočavala se sa njihovim neprijateljstvom i njihovim osećanjem razočaranja, bilo veoma teško da prevaziđem.

Adrijen: Mora da ti je bilo posebno teško s obzirom na to da si tada već znala da je tvoj brak dospeo u ćorsokak. Morala si da braniš nešto što samo po sebi nije moglo da se brani.

Odri: Branila sam nešto što je trebalo da se brani. Prvo sam pošla od toga da "branim Eda jer želim da živim s njim." Zatim sam "brani-la taj odnos zato što imamo pravo da ga preispitujemo i isprobavamo." Tu su, dakle, bili crnoputa pesnikinja sa severa koja dolazi u dodir sa ovim mladim crncima sa juga koji ne kažu: "Potrebna si nam zbog toga," već koji mi time što jesu govore šta im je potrebno od mene. U pesmi "Black studies"* prisutno je mnogo sličnih stvari. Moj boravak u Tugaluu podstakao je nastanak te pesme koja je sazrela pet godina kasnije. Mojim studentima je bilo potrebno moje viđenje, ali je moje viđenje njihovih potreba bilo različito od onog što su oni govorili. Oni su glasno govorili: "Potrebni su nam snažni crnci," ali isto tako su govorili da njihova ideja o tome šta je snaga potiče od naših tlačitelja i da se uopšte ne podudara sa njihovim osećanjima.

Tek smo kroz poeziju formalno počeli da se bavimo tim stvarima. Ja nisam znala ništa, Adrijen, ja nikad nisam pročitala nikakvu knjigu o poeziji! Jednog dana sam uzela tanku belu knjigu koju je napisao Karl Šapiro. Otvorila sam je i u njoj pročitala nešto što je imalo smisla. "Poezija ne prodaje kadilake." Tada sam prvi put razgovarala o pisanju; pre toga sam uvek slušala i to je bio deo mog neartikulisano, nedokučivog bića; ranije nisam razumevala te razgovore u smislu verbalizacije, a i kad jesam, bila sam ionako isuviše prestrašena da bih išta rekla. Ali u Tugaluu smo razgovarali o poeziji. Upravo sam tokom boravka u Tugaluu dobila prve primerke svoje knjige.

Nikad ranije nisam imala takav odnos sa crncima. Nikad. Između Udruženja harlemskih pisaca i mene odvijao se veoma neprijatan dijalog, pri čemu sam ja osećala da me oni podnose ali da me nikada zaista nisu prihvatili. Smatrali su da sam luda i nastrana, ali da će me to proći. Džoni Klark me je usvojio zato što me je zaista voleo i zato što je dobar čovek. On me je naučio divnim stvarima vezanim za Afriku. Rekao mi je: "Ti si pesnik. Ne razumem tvoju poeziju, ali ti si pesnik, stvarno jesi." Onda bi mi govorio: "Ne radiš ono što bi trebalo, ali, činjenica je da možeš, i da mi to u potpunosti očekujemo od tebe. Ti si jarko svetlo koje zaslepljuje. Grešiš u mnogim stvarima: u pogledu žena, Grinič Vilidža, belaca, svega toga, ali još si mlada. Naći ćeš ti svoj put." Tako sam dobijala dvostruke poruke, i podršku i kritiku u isto vreme. To je bilo ponavljanje situacije iz moje porodice. U mojoj porodici se znalo: "Ti si jedna od Lordovih, što te čini posebnom i uzdiže iznad svih drugih na svetu. Ali ti nisi od naše sorte Lordovih. Dakle, kad ćeš da se prizoveš pameti i počneš da se ponašaš normalno?"

Adrijen: Da li si osetila da u tom Društvu harlemskih pisaca važe isti oni nepisani zakoni koje moraš da shvatiš da bi bila prihvaćena?

Odri: Da. Donosila sam pesme da ih pročitam na sastancima. Nadala sam se da će mi oni reći šta žele, ali oni to nikad nisu mogli niti su učinili.

Adrijen: Da li je bilo žena u toj grupi, starijih žena?

Odri: Rosa Gaj je bila starija od mene, ali je još uvek bila mlada. Sećam se samo još jedne žene, Gertrude Mekbrajd. Ali ona bi ušla i izašla iz radionice tako brzo da se s njom nikad nisam upoznala. Jezgro su u većini činili muškarci. Moja drugarica Džini i ja bile smo članice, ali nešto drugačijeg statusa s obzirom na to da smo išle u srednju školu.

Adrijen: Znači Tugaluu je predstavljao potpuno drugačije iskustvo kad je reč o saradnji sa drugim crnačkim piscima?

Odri: Kad sam otišla u Tugaluu, nisam znala ni šta mogu da im pružim niti odakle će to doći. Znala sam da ne mogu da im dam ono što mogu pravi profesori književnosti, a to nisam ni želela jer ti profesori ni meni nisu bili ni od kakve koristi. Nisam mogla da im pružim ono što bi im pružio profesor engleske književnosti. Mogla sam jedino da im dam samu sebe. Zaista sam bila vezana za te mlade ljude, stvarno sam ih volela. Poznavala sam emotivni život svakog od tih studenata jer je on bio neodvojiv deo njihove poezije. U grupi bih svakom od njih ponaosob govorila o poeziji koju piše i to vezano za njegov ili njen privatni život; bez obzira na to što su ih u školi učili da to nije istina, činjenice govore da između te dve stvari postoji stvarna veza.

U trenutku kad sam odlazila iz Tugalua shvatila sam da je podučavanje posao kojim treba da se bavim, kao i da mi posao u biblioteci - do tada sam bila šef biblioteke u mesnoj školi - nije više dovoljan. Boravak u Tugaluu pružio mi je veliko zadovoljstvo. Pored toga, dobila sam status koji pre toga nisam imala kad je reč o poslu. Kasnije sam povremeno odlazila u Tugaluu da održim poneku radionicu. Shvatila sam ne samo to da sam pesnikinja već i da je to posao kojim ću se baviti i ubuduće.

Sve pesme u zbirci *Cables to Rage** napisala sam u Tugaluu gde sam provela šest nedelja. Vratila sam se kući, znajući da mi odnos sa Edom više nije dovoljan - ili ćemo ga promeniti ili ćemo ga završiti. Nisam znala kako da ga završim jer do tada u mom životu nije bilo završetaka. Ali u Tugaluu sam upoznala Frensis i znala sam da će ona ostati stalno prisutna u mom životu. Nisam, međutim, znala kako ćemo to da izvedemo. Deo mog srca ostao je u Tugaluu ne samo zbog Frensis već zbog onog što su me moji studenti tamo naučili.

Kad sam se vratila u Njujork, moji studenti su me zvali i saopštili mi da će, pošto svi pevaju u horu, 4. aprila doći da pevaju u Karnegi Holu sa Djukom Elingtonom. Ja sam napisala članak o njihovom gostovanju koji je potom objavljen u listu *Klerion-Ledžer*, u *Džeksonu*. Bila sam na koncertu, a dok smo mi tamo sedeli ubijen je Martin Luter King.

Adrijen: Baš te večeri?

Odri: Bila sam u Karnegi Holu sa horom iz Tugalua kad je on ubijen. Oni su pevali "Svetu je sad potrebna ljubav." Prekinuli su pesmu da bi nam saopštili da je Martin Luter King ubijen.

Adrijen: Kako su se ljudi ponašali?

Odri: Djuk Elington je počeo da plače. Hanivel, vođa hora, rekao je: "Jedino što možemo da učinimo ovde jeste da koncert završimo kao pomen." Ponovo su pevali "Svetu je sad potrebna ljubav." Deca su plakala. Publika je plakala. Zatim je hor prestao da peva. Koncert je bio završen. Ali ta pesma je i dalje odzvanjala u svima nama. Bilo je to više od bola. Obuzeo nas je užas, grozota zbog toga što se desilo. Ne samo zbog Kingove smrti, već zbog onog što je ona značila. Oduvek sam strepela od apokalipse i ta strepnja je tih dana bila mnogo jača jer sam osećala da živim na ivici haosa. Ne samo kao jedinka, već na globalnom nivou. Oduvek me je prožimalo osećanje da umiremo i da uništavamo svet u kome živimo. Osećala sam da kakav god umesan i stvaralački posao radim, ili radimo, njegova funkcija je da nas spreči da pređemo tu granicu uništenja; da je to najviše što možemo da uradimo dok ne izgradimo neku duhovno zdraviju budućnost. Ali nisam verovala da se nalazimo u takvoj opasnosti. Sada je to postala surova stvarnost. Neke moje pesme, na primer "Equinox"*, potiču iz tog perioda. Tada sam shvatila da moram da napustim posao u biblioteci. Negde u to vreme Jolanda je moju knjigu, Prvi gradovi, odnela Mini Šonesi**, svojoj bivšoj profesorki, i mislim da joj je rekla: "Zašto je ne uzmete da predaje kod vas?" Jolanda je takva, to znaš.

Adrijen: Ali i Mina ju je poslušala.

Odri: Tako je Jolanda došla kući i rekla mi: "Slušaj, direktorka nastave programa engleske književnosti u okviru SEEK***-a želi da se upozna s tobom. Možda ćeš moći da dobiješ posao kod njih." Pomislila sam kako moram da napravim iskorak. To ipak nije tako strašno kao odlazak na jug gde mogu da me ubiju; ali kad mi je Mina rekla: "Idi u učionicu," to mi je zazvučalo podjednako opasno. U to vreme nisam znala kako ću da radim taj posao, ali to je za mene bila linija fronta. Razgovarala sam o tome sa Frensis jer smo imale zajedničko iskustvo iz Tugalua. Rekla sam joj: "Kad bi trebalo da idem u rat, kad bi trebalo da uzmem pušku i branim ono u šta verujem, pošla bih! Ali šta da radim u učionici? Frensis mi je rekla: "Radićeš isto ono što si radila u Tugaluu." Prvo što sam rekla svojim studentima kad sam ušla u učionicu bilo je: "I ja se plašim."

Adrijen: Znam da sam ja išla na te časove veoma uplašena. Ali moj strah je bio strah belkinje; ti si bila u prvom planu i mislila sam kako ćeš iskoristiti priliku da pokažeš sav svoj rasizam ...

Odri: Ja sam išla s Odrinim strahom, sa crnačkim strahom. Osećala sam odgovornost prema tim studentima. Pitala sam se kako treba da im se obratim? Kako da im kažem šta tražim od njih? Bukvalno sam

bila u panici. Nisam znala kako da bilo šta kažem, a da me svi razumeju. Moja komšinica Jolanda, koja je takođe kao polaznica učestvovala u ovom SEEK programu, rekla mi je: "Pretpostavljam da ćeš sa đacima morati da razgovaraš isto onako kao što razgovaraš sa mnom; jer ja sam jedna od njih, a meni si sve uspela da objasniš." U svakoj učionici sam naučila sve što sam mogla. U svakom razredu u koji bih ušla morala sam da počinjem iz početka. Svakog dana, svake nedelje. Ali upravo mi je to bilo uzbudljivo.

Adrijen: Da li si predavala engleski 1 - onaj kurs na kome si mogla da budeš pesnikinja i spisateljica-profesorka, a ne da predaješ gramatiku jer bi oni za gramatiku angažovali nekog drugog? To je bio jedini način na koji sam ja mogla da radim.

Odri: Naučila sam da predajem gramatiku, a onda sam shvatila da te dve stvari ne treba da razdvajamo. Moramo da ih radimo istovremeno zato što su međusobno povezane. Tada sam shvatila koliko je važna gramatika, to jest, da je gramatika deo procesa razumevanja. Tako sam sama sebe naučila da pišem prozu. Stalno sam učila. Ušla bih u razred i rekla: "Pogodite šta sam sinoć otkrila? Gramatička vremena su način da se zavede red u vremenskom haosu." Naučila sam da gramatika nije proizvoljna, da služi određenoj svrsi, da nam pomaže da oblikujemo misli, da može da nas oslobodi ili ograniči. I onda sam shvatila da smo mi to kao deca razumeli. To ti je kao kad imaš auto; kad naučiš da voziš, možeš da odlučiš da li ćeš taj auto da koristiti ili nećeš. Ali sve dok ne naučiš da ga voziš, ti ne znaš da li je auto koristan ili destruktivan. Isto je i sa strahom: kad utvrdiš čega se plašiš, možeš se tim saznanjem poslužiti ili ga odbaciti. Govorila sam o tome u razredu i suočavala se s onim što se događalo Frensis i meni, sa onim što nam se dešavalo s tim bezumnim muškarcem s kojim sam živela i koji je hteo da nastavimo da se pretvaramo da se život može posmatrati na jedan, a živeti na drugi način. Sve to, svaki detalj mog razmišljanja iskazivala sam u razredu. Moja deca su u školi tek počinjala da uče da čitaju i to je takođe bilo značajno jer sam mogla da ih posmatram u tom procesu. Još mi je bilo teže kad sam išla u Koledž Lemana da govorim o rasizmu u obrazovanju i gde sam te studente, belce, učila kako to izgleda u praksi i kakva veza postoji između njihovog života i gneva...

Adrijen: Držala si kurs o rasizmu studentima bele rase u Lemanu?

Odri: Odsek za obrazovanje započeo je program za te studente bele rase koji će se baviti nastavničkim poslom u školama grada Njujorka. Lemana je tada imao 99 procenata studenata bele rase i upravo su ti stu-

denti bili na putu da postanu nastavnici crnačkoj deci u njujorškim školama. Zato se kurs zvao "Rasa i gradski problemi." Svi ti studenti, belci, hteli su da znaju šta da rade i zašto ih naša deca u učionici mrze. Nije mi išla u glavu činjenica da oni ne poznaju ni najelementarniji nivo interakcije. Govorila sam im: "Kad belaćko dete kaže $2 + 2 = 4$, vi kažete 'tačno.' U istom razredu, kad crnačko dete kaže $2 + 2 = 4$, vi ga potapšete po ramenu i kažete: 'Hej, to je divno.' Kakvu vi poruku, u stvari, šaljete? Ili šta se dešava kad idete ulicom na putu ka školi? Šta se dešava kad uđete u razred? Hajde da to malo odglumimo." I sav taj strah i sva ta mržnja tih studenata bele rase provalili bi iz njih; niko sa njima o tome nikad nije razgovarao.

Adrijen: U Odseku za obrazovanje većinu su verovatno činile žene, zar ne?

Odri: Da, uglavnom su bile žene, i osećale su se kao nevoljne žrtve. Pred kraj drugog semestra, i ja sam počela da osećam kako bi bilo bolje da neka osoba bele rase radi moj posao. Taj zaključak me je, emotivno gledano, mnogo koštao. U razredu sam imala samo dva ili tri crnačka studenta. Jedan od njih je odustao, rekavši da to nije pravi izbor za njega i ja sam pomislila, pa čekaj malo, rasizam ne izopačava samo bele ljude - šta je sa nama? Kakve su posledice belaćkog rasizma na međusobni odnos crnaca? Da li su oni internalizovali rasizam? Šta je sa crnačkim profesorima koji idu u crnačka geta? I shvatila sam da postoje drugačiji i podjednako ozbiljni problemi kad crnački profesor, koji je dobio rasističko i seksističko obrazovanje, dođe da predaje u nekoj školi u Njujorku.

Adrijen: Misliš zbog njegovih očekivanja?

Odri: Ne samo zbog očekivanja, već zbog predstave o sebi, zbog konfuzije oko lojalnosti. Zbog identifikacije sa ugnjetaćem. Pitala sam se ko će početi time da se bavi i šta se u tom smislu može učiniti. U to sam želela da uložim svoju energiju. To se sve odvijalo 1969. godine i ja sam se pitala gde je moje mesto u svemu tome. U razredu su bile dve crkinje pa sam pokušala s njima da razgovaram o nama, kao o crkinjama, o tome da treba da se okupljamo. Crnačke organizacije na kampusu pripremale su se za prolećne akcije. Te žene su mi rekle: "Ti nisi pri zdravoj pameti, potrebne smo našim muškarcima." Bio je to izraz potpunog odbacivanja. "Ne, mi se ne možemo okupljati kao žene. Mi smo crkinje." Ali ja sam morala da i dalje pokušavam da istrajem na tom frontu jer sam znala da će me, onog časa kad to prestanem da činim, progutati mrak. Jedina nada koju sam imala bila je da

pokušavam da vodim borbu na svim frontovima. U ljubavi sa Frensis, sa Edom, sa decom, u učionici sa crnačkim studentima, sa ženama.

Godine 1969, crnci i Portorikanci okupirali su Siti Koledž. Crnački studenti bili su napolju, na barikadama. Jolanda i ja smo im donosile čebad i supu; videle smo kako seksualno opšte sa crnkinjama na stolu ili ispod klupa. Kad smo s tim ženama pokušavale da razgovaramo, kao žene sa ženama, sve što smo od njih čule bilo je: "Ovo je revolucija, zar ne?" Pričinjavalo mi je bol da gledam kako se te crnačke žene iskorišćavaju i zloupotrebljavaju. Rekla sam sebi: "Hoću ponovo da podučavam crnačke studente." Otišla sam u Koledž Džon Džej i razgovarala sa dekanom povodom održavanja kursa o rasizmu i gradskim problemima; on je rekao: "Dođite i podučavajte ih." Održala sam dva kursa, taj koji sam spomenula i novi kurs koji sam ja uvela na Odseku za engleski jezik i književnost, a čiji je cilj bio da popravi veštinu pisanja kroz kreativno pisanje. To je bilo podučavanje kroz suočavanje.

Adrijen: Džon Džej je uglavnom bio policijski koledž, zar ne?

Odri: Bio je ranije, ali ja sam došla 1970. godine kad je već bio otvoren i za ostale. Tada je Džon Džej bio četvorogodišnja viša škola u koju su mogli da se upišu svi koji su želeli, kao i uniformisani gradski policajci. Za engleski i istoriju nije bilo predavača crnaca. Najveći broj studenata prve godine bili su crnci ili Portorikanci. Moje ponašanje zaista nikom nije ulivalo strah.

Adrijen: Videla sam kako si se ponašala na Džon Džejju i ne bih rekla da nikom nisi ulivala strah, ali to je bilo malo kasnije...

Odri: ... a takođe sam bila i crnkinja. Tako sam ušla u razred i počela taj kurs veoma ozbiljno. On je bio izuzetno dobro posećen. Za njega se prijavilo mnogo policajaca, i belaca i crnaca. Ja sam, doslovno, bila užasnuta zbog njihovih pištolja.

Adrijen: Nosili su pištolje?

Odri: Da. A kako je upis bio dozvoljen svima koji su završili srednju školu, u istom razredu su bili policajci i deca iz tog kraja. U Čikagu su 1970. godine ubijali pripadnike Crnih pantera. U razredu su bili policajci, crnci i belci, kao i crnačka i belaćka deca iz susedstva. Žene su uglavnom bile mlade crnkinje kao i žene koje su tek sada došle u koledž jer im to ranije nije bilo moguće. Neke od njih bile su studentkinje sa SEEK-a, ali ne sve, i ovo im je bila jedina šansa. Mnoge od njih su bile starije. Dobro su poznavale ulični život Njujorka, ali su o sebi kao o crnkinjama znale veoma malo. Ako su nešto i znale o sebi to je bilo samo o svom odnosu, ili tačnije, o svojoj suprotstavljenosti

belcima. Neprijatelj je uvek bio izvan njih. Vodila sam taj kurs na isti način kao i sve ostale, što znači da sam učila tokom rada, da sam postavljala teška pitanja i da nisam znala šta dolazi posle. Volela bih da sam snimila nešto od toga. Na primer, jednog policajca, belca, koji je na času rekao: "Da, ali svakom je potreban neko koga može da prezire, zar ne?" Ali, do tada sam već bila naučila kako treba da razgovaram. Nisu sve teme mogle da se sažmu i prečiste, ali do studenata je stizalo dovoljno informacija koje su mogle da podstaknu njihov proces razmišljanja. Shvatila sam da je to najviše što mogu da uradim u toku jednog semestra. Postoje ljudi koji vam, možda, mogu dati obilje podataka, ali ja nisam od tih. Proces učenja se može podstaći, bukvalno podstaći, kao pobuna. A onda je možda moguće da se taj proces ukoreni ili nastavi.

U međuvremenu je otpočela borba da se na Koledžu Džon Džej osnuje Odsek za proučavanje istorije i kulture američkih crnaca. I ponovo sam videla kako se crkinje i crnci iskorišćavaju i zloupotrebljavaju i kako Univerzitet veoma cinično koristi pomenutu borbu za osnivanje Odseka. Godinu dana kasnije, vratila sam se u Odsek za engleski jezik i književnost. Prethodno sam već stekla neke neprijatelje. Jedan od pokušaja da me diskredituju kod crnačkih studenata bio je da im kažu da sam lezbejka. Tada sam sebe već smatrala deklarisanom lezbejkom ali na Džon Džēju nikada nisam govorila o svojoj poeziji niti o svojoj seksualnosti. Oduvek sam znala da se jedini način da ljude sprečite da protiv vas upotrebe to što vi jeste, sastoji u tome da vi, pre svega, budete poštenu i otvoreni i da sebe definišete pre nego što to oni učine. To čak nije iziskivalo nikakvu hrabrost. Za mene je govor bio odbrambeni mehanizam. Čin odbrambenog mehanizma bio je i to što sam 1971. godine kad je moja pesma "Love Poem" objavljena u časopisu Ms, zakačila tu pesmu na zid u Odseku za engleski jezik i književnost.

Adrijen: Sećam se da sam te slušala kako čitaš "Ljubavnu pesmu" u kafeteriji u 72. ulici, na Aper Vest Sajdu. Tada sam te prvi put čula da je čitaš. I mislim da je bilo baš u to vreme, početkom sedamdesetih. Ti si je čitala. Bilo je neverovatno. Kao prkos. Bilo je fantastično.

Odri: Tako sam se i osećala, kao priterana uza zid, jer ma koliko da se i danas smatra lošom, ideja o otvorenom ispoljavanju lezbejskog ponašanja u crnačkoj zajednici bila je - hoću da kažem, prošle smo ogroman put za veoma kratko vreme - apsolutno užasna. Moj izdavač je zvao i doslovno rekao da nije razumeo reči "Ljubavne pesme." Rekao je: "Čekaj, o čemu se ovde uopšte radi? Da li se pretpostavlja

da si ti ovde muškarac?" I on je bio neki pesnik! Rekla sam mu: "Ne, ja sam žena koja voli ženu."

Adrijen: Nemoj mi reći da tvoj izdavač nikad nije čuo za lezbejke.

Odri: Sigurna sam da jeste, ali ideja da ću ja napisati pesmu ...

Adrijen: ... da će jedan od njegovih pesnika čije su pesme objavljene u biblioteci Brodsajd ...

Odri: Tačno. On je bio osetljiv čovek. Pesnik.

Adrijen: Ali on je ipak štampao tvoj rad.

Odri: Jeste. Ali nije štampao tu pesmu kad sam je napisala. "Ljubavna pesma" je trebalo da bude u zbirci From Land Where Other People Live (Iz zemlje gde drugi ljudi žive).

Adrijen: I ona nije objavljena u toj zbirci? Da li si je ti izbacila?

Odri: Da. Ali kad si me ti čula kako recitujem "Ljubavnu pesmu," ja sam već bila odlučila da više ne brinem o tome ko zna, a ko ne zna da sam ja oduvek volela žene. Činjenica koja mi je uvek pomagala da izdržim - a nije u pitanju ni hrabrost ni odvažnost, osim ako ta činjenica nije njihov sastavni deo - predstavlja osećanje da ima toliko načina na koji me drugi mogu povrediti, a da ja to ne mogu da izbegnem. Ako je tako, onda neću dozvoliti da budem još ranjivija i da svoje ćutanje stavim u ruke svojih neprijatelja kao oružje koje će oni upotrebiti protiv mene. Nije lako biti deklarirana lezbejka u crnačkoj zajednici, mada je biti prikrivena lezbejka još teže.

Kad muškarci i žene unutar jednog naroda žive u uslovima opšte represije, oni razvijaju određene veštine i zajedničku odbranu. Ako preživite, preživeli ste zato što su se te veštine pokazale korisnim, a ta odbrana funkcionalnom. Kad dođete u sukob oko drugih postojećih razlika, i muškarci i žene mogu jedni druge da povrede mnogo dublje i mogu da izazovu veći očaj nego kad to ne bi bio slučaj. Upravo se to događa u odnosima između crnaca i crkinja, jer smo mi zajedno usavršili neka oružja koja muškarci i žene bele rase ne poznaju. Ispričala sam ovo jednoj osobi koja mi je sasvim tačno rekla da ista situacija postoji između muškaraca i žena u jevrejskoj zajednici. Mislim da je u njihovom slučaju represija drugačija ali da postoji isti mehanizam uzajamne ranjivosti. Kad ste izloženi opštoj represiji vi imate neko dodatno oružje jedni protiv drugih zato što ste ga u tajnosti zajedno stvorili protiv zajedničkog neprijatelja. To je strah koga se još uvek nisam oslobodila i koji stalno osećam kad sam u kontaktu sa drugim crkinjama - strah od nekadašnje drugarice.

Adrijen: U eseju "Poezija nije luksuz" napisala si: "Belački očevi su nam rekli: 'Mislim, dakle postojim.' crnputa majka - pesnikinja - u

svakoj od nas šapuće nam u snovima: 'Osećam, dakle mogu biti slobodna.' " Čula sam neke primedbe povodom ove izjave, a one se svode na to da si ti samo preformulisala stari stereotip o racionalnom muškarcu bele rase i emotivnoj crnoputoj ženi. Ja mislim da si ti rekla nešto sasvim drugo, ali možeš li još nešto da kažeš o tome?

Odri: Čula sam tu optužbu da doprinosim održanju tog stereotipa i da tvrdim da područje racionalnosti i inteligencije pripada muškarcu bele rase. Ali ako idete putem koji nigde ne počinje i nigde se ne završava, besmisleno je govoriti o tome ko je vlasnik tog puta. Ako, geografski gledano, ne postoji zemlja odakle taj put dolazi niti cilj, mesto ka kome taj put ide, onda je postojanje tog puta potpuno besmisleno. Ostaviti muškarcu bele rase racionalnost značilo bi ostaviti mu deo tog puta koji nigde ne počinje i nigde se ne završava. Kad govorim o crnoputoj majci, o pesnikinji, u svakoj od nas, ja ne mislim na crnopute majke u svakoj od nas koje sebe nazivamo pesnikinjama, već mislim na crnoputu majku...

Adrijen: Koja je pesnikinja?

Odri: Na crnoputu majku koja je pesnikinja i postoji u svakoj od nas. Kad muškarci ili patrijarhalni mislioci (bez obzira na to da li su muškarci ili žene) odbace tu kombinaciju, onda smo svi zakinuti. Racionalnost je neophodna. Ona ima svoju ulogu u haosu znanja. Ona ima ulogu u osećanjima. Ona nam pomaže da s jednog mesta stignemo na drugo. Ali ako ta mesta ne uvažavate, onda je taj put besmislen. Previše često se upravo to i događa kad se racionalnost i taj cirkularni, naučni i analitički, način razmišljanja uzdignu na pijedestal. Ali, konačno, ja to ne vidim ili ne osećam kao dihotomiju ili, ako više volite, ja o tome ne razmišljam kao o dihotomiji. Smatram da je to mogućnost izbora puteva i kombinacija.

Adrijen: Koje mi stalno pravimo. Ne biramo jednom i zauvek. Stalno i iznova moramo da donosimo odluke u zavisnosti od toga gde se nalazimo.

Odri: Ali ja zaista mislim da su nas naučili da mislimo, da kodifikujemo informacije na neki stari način, da učimo i shvatamo na određeni način. Mogućni oblici onog što ranije nije postojalo nalaze se samo u tom zabačenom kutku gde čuvamo one neimenovane i nepripitomljene žudnje za nečim što je drugačije i što prevazilazi ono što se danas smatra mogućnim, a čemu može da nas odvede samo razumevanje. Nas su, međutim, naučili da poričemo te plodonosne prostore u sebi. Ja lično verujem da je crnoputa majka prisutnija u ženama; a ipak, ona je sinonim za čovekoljublje koja muškarci nisu

lišeni. Muškarci su, međutim, zauzeli negativan stav prema tom delu sebe i učinili ga globalnim stavom, stavom za sva vremena. Rekla sam ti to i ranije, Adrijen, osećam da evoluiramo. Kao vrsta...

Adrijen: Da žene evoluiraju...

Odri: Da ljudska vrsta evoluira kroz žene. Da nije slučajno što ima sve više i više žena - ovo zvuči suludo, zar ne - koje se rađaju, žena koje opstaju... i mi moramo ozbiljno da shvatimo taj novi potencijal kako ponovo ne bismo napravile iste greške. Ako ne naučimo lekciju crnolute majke u svakoj od nas, bez obzira na to da li smo crnkinje ili ne... Verujem da ta moć postoji i u muškarcima samo što oni odbijaju da se s njom suoče; a to je, kako sam shvatila, njihovo pravo. Možda se na takav izbor može uticati, ali ja ne znam kako. Ja ne verujem da se taj prelaz od rešavanja problema do iskušavanja života može smestiti u okvire jedne generacije i jedne jedine investicije. Ja verujem da je reč o čitavom mehanizmu koji puštate u pogon i u koji ulažete. Ali ja ne kažem da žene ne razmišljaju ili da ne analiziraju. Ne kažem ni to da muškarci bele rase ne osećaju. Ja kažem da nikad ne smemo zatvoriti oči pred užasom, pred haosom koji je crnački, koji je stvaralački, koji je ženski, koji je mračan, koji je odbačen, koji je konfuzan, koji je...

Adrijen: Zlokoban...

Odri: Zlokoban, smrdljiv, erotičan, zbunjen, uznemirujući...

Adrijen: Ja mislim da moramo nastaviti da upotrebljavamo i potvrđujemo onaj rečnik koji je korišćen u negativnom i pogrđnom smislu. Pretpostavljam da si upravo to želela da naglasiš u prethodnoj rečenici, a što uvek iznova i činiš u svojoj poeziji. To nije ni nalik uproščavanju iskazanom u paroli "Lepo je biti crnac" (Black is beautiful).

Odri: Nema ničeg lepog u crnačkoj mašini. Znaš, Adrijen, kad sam bila u srednjoj školi, urednica školskog lista rekla mi je, u težnji da ublaži činjenicu što odbija da objavi moju pesmu: "Odri, ti sigurno ne želiš da budeš pesnikinja senzualistkinja."

Adrijen: Meni su rekli da, kao pesnikinja, ne treba da budeš ljuta i ne treba da budeš lična.

Odri: Pošto sam objavila zbirku pesama "Upotreba erotike" (Uses of the Erotic) neke žene su mi, pročitavši je, saopštile da je ona antifeministička, da je upotreba erotike kao vodilje...

Adrijen: Antifeministička?

Odri: Da nas erotika ponovo svodi na žene koje se ne vide i koje su beskorisne. Da nas ja svojim pisanjem o njoj vraćam na mesto totalne intuicije lišene razumevanja.

Adrijen: A ipak, u tom eseju ti govoriš o radu i moći, o dve stvari koje su u najvećoj meri povezane sa politikom.

Odri: Da, ali one vide... i ja o tome govorim na samom početku: ja pokušavam da kažem da se erotika koristila protiv nas, veoma često i sama ta reč, da su nas učili da sumnjamo u ono što je najdublje u nama, kako bismo na taj način svedočile protiv sebe i protiv svojih osećanja. Kad o svom životu i o svom opstanku govorimo kao žene, mi svoje poznavanje erotike možemo iskazati kreativno. Vi nećete navesti ljude da svedoče protiv sebe upotrebom policijske taktike i tehnika represije. Potrebno je da te tehnike usadite u ljude kako bi oni naučili da sumnjaju u sve što postoji u njima, a što nije odobreno, kako bi prvo odbacili ono što je u njima najkreativnije tako da to neće ni biti potrebno suzbijati. Upravo se to događa kad crnkinja degradira delo druge crnkinje; ili kad crnkinje kupe ukradeni češalj i stave ga u moj orman u biblioteci. To čak nisu radili ni crnputi muškarci; upravo su crnpute žene svedočile protiv nas. Činjenica što neke žene, kojima se dičimo kao našim najkreativnijim i najanalitičnijim umovima, okreću glavu od erotike predstavlja uznemirujuću i destruktivnu činjenicu. Zbog toga što se protiv starih struktura moći ne možemo boriti samo unutar starih odnosa moći, jedini način da se uspešno nosimo sa njima sastoji se u tome da tokom borbe stvorimo drugu, potpuno celovitu, strukturu koja dotiče svaki vid našeg postojanja.

Adrijen: To je ono što si govorila o kursevima, o ženskim studijama i proučavanju istorije i kulture američkih crnaca, naime, da to nije samo pitanje da nam je "dozvoljeno" da imamo našu istoriju ili književnost ili teoriju unutar starog okvira moći. Reč je o svakom trenutku našeg života, od kako se probudimo iz snova do ustajanja i pranja zuba pa do odlaska na posao...

Odri: Žene bele i crne rase suočavaju se u životu sa različitim izborima od kojih su neki specifične zamke koje nam se postavljaju zbog našeg iskustva i naše boje kože. Ne samo da su neki od problema sa kojima se suočavamo različiti, već su različiti i podsticaji i oružja koji se koriste da bi nas neutralisali.

Adrijen: Volela bih kad bismo ovu temu mogle detaljnije da analiziramo, i u tvom i u mom slučaju, ali i generalno. Mislim da o njoj treba govoriti i pisati: o razlikama u mogućnostima ili izborima koji nam se pružaju kao ženama crne i bele rase. Postoji opasnost da se ova

tema prikaže u optici - sve ili ništa. Mislim da je ovo pitanje veoma složeno. Ženama bele rase stalno se nude izbori ili privid izbora. Ali i pravi izbori koji se ne mogu poreći. Mi uvek ne opažamo razliku između te dve mogućnosti.

Odri: Adrijen, imam u svojim dnevnicima mnogo delova razgovora koje u mislima vodim s tobom. Razgovaraću s tobom i zapisaću to u svom dnevniku, zato što se ti razgovori, stereotipno i simbolički, odvijaju u prostoru prožimanja žene crne rase i žene bele rase, nadras-taju Adrijen i Odri, i pretvaraju se u dva glasa.

Adrijen: Da li misliš na razgovore koji se odvijaju u tvojim mislima i u tvom dnevniku ili na razgovore koje vodimo ovde na zemlji?

Odri: Mislim na razgovore koji se odigravaju u mojim mislima i koje zapisujem u dnevniku. Čini mi se da je ovaj deo jedan od tih - o različitim zamkama. Nikad neću zaboraviti nestrpljenje u tvom glasu kad smo razgovarale telefonom i kad si rekla: "Nije dovoljno da mi kažeš da to naslućuješ." Da li se sećaš? Nikad to neću zaboraviti. Iako sam u isto vreme razumela šta hoćeš da kažeš, osetila sam kako nestaje celokupna moja perspektiva, moj način opažanja pojava i njihovog formulisanja.

Adrijen: Da, ali to nije nestajanje tvoje celokupne perspektive. Zato što ja mislim da je i moja perspektiva intuitivna. A jedan od krstova koje sam nosila celog života upravo je taj što su mi govorili da sam racionalna, da logički razmišljam, da sam staložena: ali ja nisam ni staložena niti razmišljam logički i racionalno u onom ledenom smislu. Međutim, postoji neki način, u pokušaju da prevedem tvoje iskustvo u moje, na koji mi je zaista potrebno da čujem poglavlje i stihove s vremena na vreme. Plašim se da to ne preraste u frazu: "Ah, da, razumem te." Sećaš se da se taj telefonski razgovor ticao eseja koji sam pisala o feminizmu i rasizmu. Pokušavala sam da ti kažem da ne smemo da dozvolimo da se ta diskusija svede na fraze: "Ti me ne razumeš" ili "Ja te ne razumem" ili "Da, naravno da mi jedna drugu razumemo zato što se volimo." To je sranje. Prema tome, ako tražim dokumentaciju, to činim zato što ozbiljno shvatam tu udaljenost koju su između nas stvorile različitost i rasizam. Postoje trenuci kad jednostavno ne mogu da pretpostavim da znam ono što ti znaš, osim ako mi ne pokažeš šta zaista misliš.

Odri: Ja sam navikla da zahtev za pružanjem dokumentacije povezujem sa činjenicom da se moje opažanje dovodi u sumnju kao i sa pokušajem da se devalvira ono što pokušavam da otkrijem.

Adrijen: Nije to u pitanju. Pomozi mi da vidim to što ti vidiš. To pokušavam da ti kažem.

Odri: Ali dokumentacija ne može da ti pomogne u opažanju. U najboljem slučaju u njoj se samo analizira to opažanje. U najgorem, ona je paravan pomoću kog se izbegava koncentrisanje na suštinu onog što smo otkrili, paravan koji opažanje svodi na to kako nešto doživljavaš. Dakle, ponovo na znanje i razumevanje. Oni mogu skladno da funkcionišu, ali ne mogu da zamene jedno drugo. Međutim, ja ne odbacujem tvoju potrebu za dokumentacijom.

Adrijen: U stvari, ja osećam da mi je ti u svojim pesmama uvek i daješ; kao što je daješ i u nedavno objavljenom, dugačkom proznom tekstu*, ali i u razgovorima koje vodimo. Sada više ne osećam nedostatak dokumentacije.

Odri: Ne zaboravi da sam ja bibliotekarka. Postala sam bibliotekarka jer sam iskreno verovala da ću tako dobiti instrumente koji će mi pomoći da dovedem u red informacije i da ih analiziram. Nisam mogla da saznam sve na svetu, ali sam mislila da ću steći instrumente za učenje. No oni su bili ograničene vrednosti. Ja mogu da ti dam neophodne informacije za put u Aboumi i, istini za volju, ti tamo ne bi ni stigla bez tih informacija. Dakle, poštujem to što govoriš. Ali kad stigneš tamo, ti jedina znaš zašto si došla, a došla si jer nešto tražiš i jer ćeš ga možda naći.

Prema tome, u izvesnim fazama zahtev za dokumentacijom predstavlja ograničenje, sumnju u moja opažanja. Jednom mi je neko rekao da nisam dokumentovala afričke boginje, tu žensku povezanost koja prožima Crnog jednoroga.* Morala sam da se nasmejem. Ja sam pesnikinja, a ne istoričarka. Ja sam, nadam se, s drugima podelila svoje znanje. A vi, ako želite, možete to da dokumentujete.

Ne znam da li i ti imaš taj problem, Adrijen, ali meni je već dovoljno teško da verbalno izrazim svoje percepcije, da oslušujem te dubine u sebi, da kanališem ono što iz njih stiže tako da je u tom času dokumentacija često izlišna. Opažanja prethode analizi baš kao što vizije prethode akciji ili dostignućima. Tako se stvara pesma...

To je jedina stvar s kojom sam morala da se borim čitavog života, da očuvam svoja opažanja stvari i pojava i da kasnije naučim da ih u isto vreme prihvatim i ispravim. Sve to, uprkos ogromnom protivljenju i surovoj osudi. Provela sam mnogo vremena u preispitivanju svojih percepcija i unutrašnjeg znanja, ali saplićući se o njim i ne uspevajući da s njima izađem na kraj.

Adrijen: Ja mislim da u celoj ovoj priči između nas postoji još jedan element. On je prisutan u pomenutom telefonskom razgovoru kad sam ti rekla da moraš da mi kažeš poglavlje i stih. Osećala sam odbojnost prema nekim tvojim opažanjima. Neka od njih su za mene veoma bolna. Opažanja o tome šta se događa između nas, šta se događa između ljudi crne i bele rase, šta se događa između žena crne i bele rase. Nije, dakle, reč o tome da mogu da prihvatim tvoja opažanja i da ne trepnem. Neka od njih mi veoma teško padaju. Ali ne želim da ih poreknem. Znam da to sebi ne mogu da dozvolim. Možda ću morati da dobro razmislim i kažem: "Da li ovo mogu da upotrebim? Šta da radim s tim? Moram da pokušam da ostanem u pozadini i ne utopim se u to što ti tako snažno zagovaraš. Postoji, dakle, deo mene koji želi da to u celosti odbaci, deo koji želi da to u celosti prihvati, a postoji i mesto između ta dva ekstrema gde moram da pronađem sopstveno tle. Međutim, ne mogu sebi da dozvolim ni da odbacim tvoja opažanja niti da tvrdim kako te razumem kad te ne razumem. A zatim, ako je rasizam u pitanju - i pritom ne mislim samo na otvoreno nasilje tamo negde, već isto tako i na sve naše razlike u načinu sagledavanja stvari - uvek se postavlja pitanje: "Kako to mogu da upotrebim? Šta da uradim u vezi s tim?"

Odri: "Koliko ove istine mogu podneti da vidim/ a da i dalje živim nezaslepljena? Koliko bola/ mogu da upotrebim?"* Svi smo uzdržani zbog toga što nismo u stanju da postavimo to suštinsko pitanje, da napravimo taj suštinski iskorak. Sećaš li se onog teksta koji sam napisala za Blek Skolar?*** Taj tekst je bio koristan, ali ograničenog dometa jer u njemu nisam postavila jedno suštinsko pitanje. I upravo zato što nisam postavila sebi to pitanje, što nisam shvatila da to pitanje postoji kao takvo, u velikoj meri sam umanjila snagu tog teksta. Čitala sam ga iznova više puta, pitajući se zašto nije onakav kakav bi trebalo da bude. Tada sam mislila da sam uzdržana zato što bi drugačiji stav bio potpuno neprihvatljiv za Blek Skolar. U stvari, nije to bio razlog. Bila sam uzdržana zato što sebi nisam postavila sledeće pitanje: "Da li su žene koje vole žene toliko opasne za muškarce crne rase zato što oni žele da zauzmu položaj muškarca bele rase?" To je bilo pitanje o tome koliko mogu da podnesem, a da pritom nisam svesna da mogu da podnesem i više nego što sam u to vreme mislila da mogu. To je takođe bilo pitanje na koji drugi način mogu da upotrebim to opažanje, osim da ga ispoljim kroz gnev ili destrukciju.

Adrijen: Kad već govorimo o gnevu i razaranju, šta si stvarno htela da kažeš u prvih pet stihova "Moći"?***

Odri: "Razlika između poezije/ i retorike/ je u tome/ da budeš spremna da ubiješ sebe/ umesto svoje dece." Šta sam osećala? Bila sam veoma zaokupljena jednim slučajem...

Adrijen: Kad je jedan policajac, belac, ustrelio crnačko dete, a zatim bio oslobođen. Mi smo ručali u to vreme kad si ti pisala tu pesmu i kad si njom bila potpuno zaokupljena.

Odri: Vozila sam se kolima kad sam na radiju čula vest da je taj policajac oslobođen. Pozlilo mi je od besa, pa sam odlučila da stanem i bacim na papir neke reči kako bih skupila snagu da stignem na drugi kraj grada, a da pritom ne izazovem neku nesreću jer sam bila tako gnevna i zgađena. I zapisala sam te stihove; samo sam pisala i ta pesma se rodila bez upotrebe zanata. Zbog toga sam ti verovatno govorila o njoj, jer nisam osećala da je to stvarno pesma. Palo mi je na pamet da je ubica možda bio student na Džon Džeju i da sam ga možda viđala u holu, da ću ga možda ponovo videti. Šta je odmazda? Šta je moglo biti učinjeno? U poroti je bila jedna crnkinja. Mogla sam da budem ja. Ja sada predajem na Koledžu Džon Džej. Da li da ga ubijem? Kakva je stvarno moja uloga? Da li bih ja ubila nju na isti način - tu crnkinju u poroti? Kakvu je snagu imala ona, kakvu bih snagu imala ja, u trenutku odluke, u trenutku kad treba da se zauzme stav...

Adrijen: Protiv jedanaest muškaraca bele rase...

Odri: ... taj atavistički strah od jasno izražene moći kojoj nismo dorasle. Kako se možete usprotiviti poroti, tom oličenju moći muškarca bele rase i njegovih struktura? Kako možete da zađete u dubinu opasnih razlika, a da ne ubijete ili ne budete ubijeni? Kako izlazite na kraj sa svojim uverenjima? Da li ih proživljavate, ali ne kao teoriju, čak ni kao emociju, već direktno u praksi kao akciju i reakciju i promenu? Sve ovo je bilo prisutno u toj pesmi. Ali ja u tom času nisam osećala, nisam razumela da postoji povezanost, da sam ja ta žena. I da je moja odluka da uradim ono što mora biti urađeno u svako vreme i na svakom mestu veoma teška, ali apsolutno presudna, jer u suprotnom dovodi do najužasnije smrti. A kad doneseš odluku da kreneš u akciju to znači da ubijaš deo sebe, u smislu da moraš da ubiješ, da okončaš, da uništiš nešto što ti je poznato i u šta si mogla da se pouzdaš, da bi moglo da se stvori nešto novo u nama, u našem svetu. A iz tog osećanja da moraš da pišeš jer si na ivici, jer te obuzima osećanje ugroženosti, i ne zato što to želiš već zato što moraš, iz tog osećanja preživljavanja rađa se pesma kao i bol zbog toga što moj duhovni sin opet i iznova umire. Kad jednom proživiš neki deo svoje vizije ona se

pred tobom otvara kao stalni nalet nužnosti i užasa, ali i mogućnosti i čuda.

Adrijen: Upravo sam o tome htela da govorimo, o drugoj strani te vizije.

Odri: Ta vizija je nalet čuda, apsolutnih čuda, mogućnosti koje sve vreme pljušte oko mene kao kiša meteora, kao kiša bombi, kao neprekidna veza. Potom sledi pokušaj da se ono što je korisno za preživljavanje odvoji od onog što je izvitopereno i štetno za naše sopstvo.

Adrijen: Pred nama je veliki posao - da odbacimo ono što je iskrivljeno i zadržimo ono što nam može biti korisno. Čak i kad je reč o delima ljudi kojima se izuzetno divimo.

Odri: Da, moramo se obavezati da ćemo biti selektivno otvorene. Ja sam morala tako da postupam da bih fizički preživela. Pitala sam se kako da i dalje živim s rakom, a da mu ne podlegnem na toliko načina na koje bih mogla? Šta da radim? I kad se suočiš s tom činjenicom, vidiš da nema nikog ko bi mogao da ti kaže kakve su mogućnosti. U bolnici sam stalno razmišljala o tome da negde mora da postoji neka crnkinja, feministkinja i lezbejka, koja ima rak i pitala sam se šta bi ona uradila na mom mestu. Onda sam shvatila, i rekla sebi: "Pa sad si to ti, dušo." Pročitala sam sve te knjige i shvatila da mi niko ne može reći kako da se ponašam. Moram sama da odlučim i procenim šta je najbolje. Odlučnost, poezija - sve je to bilo u igri.

Adrijen: Sećam se kad su ti radili prvu biopsiju, 1977. godine, a obe smo bile pozvane da govorimo na tribini u Čikagu. Tema je bila "Preobražaj ćutanja u jezik i akciju". Rekla si mi da nema šanse da ćeš ići u Društvo za savremene jezike, sećaš li se? Rekla si da ne možeš, da ne moraš da ideš, da ti odlazak tamo nije važan. Ali, ipak si otišla i rekla si to što si rekla, a rekla si to zbog sebe mada ne samo zbog sebe.

Odri: Ti si mi rekla: "Zašto im ne ispričaš o tome kroz šta upravo prolaziš?" Počela sam da govorim: "Ali to nema nikakve veze sa tribinom." I kad sam to rekla, osetila sam reči "ćutanje" i "preobražaj." Ja nisam govorila o ovom iskustvu... To je ćutanje... Mogu li ja da izvršim taj preobražaj? Ima li tu neka veza? Najviše od svega me je brinula činjenica na koji način bih to mogla da podelim sa ostalima. Stavila sam misli na papir i onda mi je ta veza postala jasnija. Taj rad* i "Litanija za opstanak"* nastali su skoro u isto vreme. Imala sam osećaj, verovatno telesni osećaj, da život više nikad neće biti isti. Ako ne sada, s tim ću, kad tad, morati da se suočim. Ako ne sa rakom, onda ću, nekako drugačije, morati da preispitam ne samo uslove i način već

i uzrok svog opstanka - uprkos promenama. Veliki deo posla koji sam obavila, obavila sam pre nego što sam svesno saznala da imam rak. Pitanja o smrti i umiranju kao i razmišljanje o moći i snazi, o tome šta to sada plaćam, o čemu sam pisala u tom radu, bili su za mene od presudnog značaja godinu dana kasnije. "Upotrebu erotike" napisala sam 1978. godine, četiri nedelje pre nego što sam saznala da imam rak dojke.

Adrijen: To je ono o čemu si prethodno govorila, o stvaranju pesme koja ne postoji, a tebi je bilo potrebno da postoji.

Odri: Postojanje tog rada omogućilo mi je da se trgnem i odem u Hjuston i Kaliforniju. Taj rad mi je omogućio da počnem ponovo da radim. Ne znam kad bih opet bila u stanju da pišem da nisam imala te reči. Da li shvataš da smo opisale pun krug, jer se upravo tu stiču znanje i razumevanje. Razumevanje nam omogućava da znanje primenimo u praksi, a to je neophodno, to je pregnuće, to je akcija. Ne znam kako sam napisala onaj prozni tekst koji sam upravo završila, ali znam da sam to morala da uradim.

Adrijen: Da si morala da shvatiš to što znaš, ali i da ga učiniš dostupnim drugima.

Odri: Tako je. To je sada jedinstven proces. Ali što se mene tiče, da bih mogla da znam morala sam prvo da osećam.

GOSPODAREV ALAT NIKAD NEĆE SRUŠITI GOSPODAREVU KUĆU*

Pre godinu dana pristala sam da učestvujem na konferenciji koju je organizovao Njujorški institut za društvene nauke s tim da dam svoj komentar o radovima koji razmatraju kakvu ulogu u životu američke žene ima različitost koja se ogleda u rasi, polnosti, klasi i starosnom dobu. Ako se te različitosti ne uzmu u obzir, to umanjuje vrednost svake feminističke rasprave o ličnom i političkom.

Voditi bilo kakvu diskusiju o feminističkoj teoriji, a pritom ne ispitati mnogobrojne različitosti koje postoje među nama niti doprinos koji toj teoriji daju crkinje, žene iz Trećeg sveta i lezbejke, predstavlja svojevrstu teorijsku aroganciju. A ipak, ja stojim ovde kao crkinja, feministkinja i lezbejka koja je pozvana da izrazi svoje mišljenje na jedinoj tribini na kojoj se prikazuje doprinos crnačkih feministkinja i lezbejki. To je tužna činjenica koja govori o prirodi ove konferencije u zemlji u kojoj su rasizam, seksizam i homofobija neraskidivo povezani. Ako pročitate program ove konferencije pretpostavićete da lezbejke i crkinje nemaju ništa da kažu o egzistencijalizmu, o erotici, o ženskoj kulturi i ženskom ćutanju, o razvoju feminističke teorije ili o heteroseksualnosti i moći. I šta to znači na ličnom i političkom planu kad se dve crkinje koje su ovde prisutne pozovu u poslednji čas? Šta znači kad se instrumenti rasističkog patrijarhata koriste da bi se ispitati plodovi istog tog patrijarhata? To znači da su dozvoljene i moguće samo minimalne promene.

Činjenica da na ovoj konferenciji nije bilo ni pomena o lezbejskoj svesti niti o svesti žena iz Trećeg sveta govori o tome da se na ovoj konferenciji ogleda dubok jaz koji je uočljiv i u radovima koji su na njoj pročitani. Na primer, u radu o materijalnom odnosu između žena, uočila sam da u pogledu vaspitanja postoji samo model "ili jedno ili drugo" koji u potpunosti odbacuje moje iskustvo kao crnolute lezbejke. U tom radu nije ispitan nikakav uzajamni odnos između žena, nikakav sistem zajedničkog izdržavanja, nikakva uzajamna zavisnost koja postoji među lezbejkama i ženama koje se identifikuju kao žene.

U istom radu se kaže da samo u okviru patrijarhalnog modela izdržavanja žene "koje pokušaju da se emancipuju plaćaju možda previsoku cenu s obzirom na rezultate koje ostvare."

Što se žena tiče, naša potreba i želja da se uzajamno pomažemo nije patološka već spasonosna jer u granicama tog znanja iznova otkrivamo svoju stvarnu moć. Patrijarhalni svet se plaši upravo te naše konkretne povezanosti. Samo je unutar patrijarhalne strukture materinstvo jedina društvena moć koja ženama stoji na raspolaganju.

Međusobna zavisnost između žena predstavlja put ka slobodi koja dozvoljava sopstvu da bude, ne zato da bi bilo iskorišćeno već da bi razvilo stvaralačke sposobnosti. U tome je razlika između pasivnog i aktivnog bitisanja.

Zalaganje za puku toleranciju različitosti među ženama predstavlja najgrublji revizionizam. Takvo zalaganje predstavlja totalno poricanje stvaralačke funkcije koju različitost ima u našem životu. Različitost se ne sme samo tolerisati, već se mora sagledati kao izvor neizbežnih polariteta između kojih naša kreativnost može da zaikri kao dijalektika. Samo u tom slučaju neophodnost međusobne zavisnosti može prestati da bude pretnja. Samo u takvoj međusobnoj zavisnosti različitih snaga, koje su priznate i jednake, može da se stvori moć koja će tragati za novim oblicima postojanja u svetu kao i za novim oblicima hrabrosti i izdržavanja kako bi se delovalo u novim, još neistraženim prostorima.

Unutar te međusobne zavisnosti zajedničkih (nedominantnih) različitosti počiva ona sigurnost koja nam omogućava da siđemo u kaos znanja i vratimo se s pravim vizijama naše budućnosti ali i sa snagom da sprovedemo promene koje će tu budućnost pretvoriti u stvarnost. Upravo je različitost ta izvorna i moćna veza iz koje izrasta naša lična moć.

Zato što smo žene, učili su nas da zanemarimo međusobnu različitost ili da je doživljavamo kao povod za razdvajanje i uzajamno sumnjičenje, umesto kao snagu koja vodi ka promenama. Ako ne postoji zajednica, ne postoji ni oslobođenje već se samo sklapa veoma krhko i privremeno primirje između jedinke i represije koja se nad njom vrši. Ali postojanje zajednice ne sme da podrazumeva brisanje svih različitosti koje postoje među nama niti patetično zavaravanje da tih različitosti nema.

Mi koje stojimo na margini ovog društva i koje po njegovoj definiciji nismo prihvatljive žene, mi koje smo se u borbi iskalile da budemo različite, mi koje smo siromašne, mi koje smo lezbejke, mi koje smo

crnkinje, mi koje smo starije - mi znamo da preživljavanje nije apstraktna veština. Preživljavanje podrazumeva da si naučila da stojiš sama, da budeš neomiljena i da te ponekad grde, ali i da se boriš zajedno sa drugima koji takođe nisu deo društvene strukture kako biste definisali i stvorili svet u kome svi možemo da budemo uspešni. Preživljavanje znači da treba da naučiš kako da prihvatiš našu različitost i pretvoriš je u našu snagu. Jer gospodarev alat nikad neće srušiti gospodarevu kuću. Taj alat će nam možda omogućiti da gospodara privremeno pobedimo u njegovoj igri, ali nam nikad neće omogućiti da ostvarimo istinske promene. Ova činjenica predstavlja opasnost samo za one žene koje gospodarevu kuću još uvek definišu kao svoj jedini izvor podrške.

Siromašne žene i obojene žene znaju da postoji razlika između svakodnevnog ispoljavanja bračnog ropstva i prostitucije, jer naše ćerke stoje na trotoarima 42. ulice. Ako vi, američke feminističke teoretičarke bele rase, ne morate da se suočavate s razlikama koje postoje između nas i shodno tome sa različitim posledicama koje proističu iz naše potlačenosti, onda vas pitam kako se suočavate s činjenicom da su žene koje čiste vašu kuću i čuvaju vašu decu, dok vi učestvujete na konferencijama o feminističkoj teoriji, uglavnom siromašne žene i obojene žene? Kakva to teorija stoji iza rasističkog feminizma?

U mnoštvu mogućnosti koje nam se svima ukazuju, naše lične vizije pomažu nam da postavimo osnovu za političku akciju. Nesposobnost feminističkih teoretičarki da prepoznaju različitost kao presudnu snagu oličava njihovu nesposobnost da krenu dalje od prve lekcije iz patrijarhata. U našem svetu, parola "Zavadi pa vladaj" mora da postane parola "Definiši i osposobi."

Zašto druge obojene žene nisu pozvane da učestvuju na ovoj konferenciji? Zašto se dva telefonska poziva upućena meni smatraju konsultacijom? Da li sam ja jedini mogući izvor imena crnačkih feministkinja? I mada se rad prve crnačke učesnice na tribini završava značajnom i snažnom poentom o ljubavi među ženama, ja se pitam šta je sa međurasnom saradnjom feministkinja koje se ne vole?

Odgovor koji na ovo pitanje daju pripadnice iz krugova feminističkih teoretičarki glasi: "Nismo znale koga da pitamo." Ali upravo je to isto izbegavanje odgovornosti i to isto odustajanje razlog što umetnost crnačkih žena nije zastupljena na ženskim izložbama osim kad se štampa "Specijalni broj o ženskim pitanjima u zemljama Trećeg sveta" i tekstovi crnkinja koji nisu deo vaše lektire. Jer, kao što

je Adrijen Rič nedavno istakla, kako je moguće da vi, feministkinje bele rase, koje ste naučile toliko stvari u proteklih deset godina, kako je moguće da ništa niste naučile o crkinjama i o razlici između vas i nas - belkinja i crkinja - kad je to ključ našeg opstanka kao pokreta?

Od nas, današnjih žena, još uvek se zahteva da mi premostimo ponor muškog neznanja i da mi pomognemo muškarcima da shvate naše potrebe i naše postojanje. To je stari, primarni instrument svih tlačitelja - da potlačene angažuje radi ostvarenja gospodarevih interesa. Sad čujemo kako obojene žene treba da pomognu ženama bele rase - uprkos ogromnom protivljenju - da shvate naše postojanje, našu različitost i našu ulogu u zajedničkom preživljavanju. To je rasipanje snage i tragično ponavljanje rasističke patrijarhalne misli.

Simon de Bovoar je jednom prilikom rekla: "Upravo u poznavanju naših istinskih životnih uslova moramo pronaći snagu za život i razloge za akciju."

Rasizam i homofobija su istinski životni uslovi za sve nas na ovom mestu i u ovo vreme. Ja insistiram na tome da svaka od nas, ovde prisutnih, krene ka onom duboko skrivenom mestu znanja u sebi i dotakne taj užas i tu mržnju prema svakoj različitosti koja tamo postoji. Čije lice vidite? Tek onda lično kao političko može početi da osvetljava svaki naš izbor.

STAROSNA DOB, RASA, KLASA I POL: KAKO ŽENE REDEFINIŠU RAZLIKU*

Veliki deo zapadnoevropske istorije uslovljava nas da ljudsku različitost posmatramo u svetlu pojednostavljenih međusobnih suprotnosti: glavni/podređeni, dobar/loš, gore/dole, viši/nizi. U društvu gde se dobro definiše kao profit, a ne kao ljudska potreba, uvek mora postojati neka grupa ljudi koja, kroz sistematizovanu represiju, može biti prisiljena da se oseti kao višak i da zauzme mesto dehumanizovanih bića nižeg ranga. Unutar ovog društva tu grupu čine crnci i ljudi koji su poreklom iz zemalja Trećeg sveta, pripadnici radničke klase, stari ljudi, i žene.

Kao četrdesetdevetogodišnja crnkinja, lezbejka, feministkinja, socijalistkinja, majka dvoje dece, od kojih je jedno muško, kao pripadnica međurasnog lezbejskog para, obično se nađem u nekoj od grupa koje su označene kao druge, devijantne, nižeg reda ili su, jednostavno rečeno, pogrešne. U američkom društvu se po tradiciji očekuje da pripadnici potlačenih i ugroženih manjina premoste ponor između stvarnosti našeg života i svesti našeg tlačitelja. Jer da bismo preživele, mi, za koje je ugnjetavanje isto onoliko američko koliko je američka i pita s jabukama, morale smo uvek da budemo posmatračice, da upoznamo jezik i manire tlačitelja, pa čak i da ih ponekad prihvatimo u iluziji da ćemo se tako zaštititi. Kad god iskrсне neka potreba za prividnom komunikacijom, oni koji imaju koristi od našeg tlačenja pozivaju nas da podelimo sa njima naše znanje. Drugim rečima, odgovornost potlačenih leži u tome da svojim tlačiteljima ukažu na njihove greške. Ja sam, dakle, odgovorna za obrazovanje profesora koji u školi odbacuju kulturu moje dece. Od crnaca i ljudi iz zemalja Trećeg sveta očekuje se da prosvetle belce u pogledu naše ljudskosti. Od žena se očekuje da prosvetle muškarce. Od lezbejki i homoseksualaca se očekuje da prosvetle heteroseksualni svet. Tlačitelji ostaju pri svom stavu i izbegavaju odgovornost za svoja dela.

U našim redovima postoji stalan odliv energije koja bi se mogla bolje iskoristiti u cilju našeg sopstvenog redefinisanja kao i radi stvaranja realnih scenarija za menjanje sadašnjice i gradnju budućnosti.

Institucionalizovano odbacivanje različitosti predstavlja apsolutnu neminovnost u ekonomiji profita kojoj su autsajderi potrebni kao ljudski višak. Kao učesnici u takvoj ekonomiji, mi smo svi programirani da na ljudsku različitost među nama reagujemo ispoljavanjem straha i mržnje kao i da se s tom različitošću suočimo na jedan od tri načina: možemo pokušati da je ignorišemo; ako to nije moguće, onda ćemo je usvojiti ako smatramo da je dominantna ili ćemo je uništiti ako smatramo da je podređena. Međutim, mi nemamo nikakve obrasce za komunikaciju koji prevazilaze našu ljudsku različitost i povezuju ljude kao jednake. Posledica svega toga je činjenica da su te različitosti pogrešno imenovane i pogrešno upotrebljene u službi razdvajanja i stvaranja zbrke.

Nesporno je da između nas postoje razlike u rasi, starosnom dobu i polu. Ali nije to ono što nas razdvaja. Nas razdvaja poricanje tih razlika, odbijanje da ispitamo lažne predstave koje su rezultat pogrešnog imenovanja tih razlika i njihovog uticaja na ljudsko ponašanje i ljudska očekivanja.

Rasizam je uverenje u inherentnu superiornost jedne rase nad svim drugim rasama iz kog proističe njeno pravo da njima vlada. Seksizam je uverenje u inherentnu superiornost jednog pola nad drugim iz kog proističe njegovo pravo da njim vlada. Tu su još diskriminacija prema starim ljudima, diskriminacija prema pripadnicima drugih klasa, heteroseksizam, elitizam.

Životni zadatak svake od nas trebalo bi da bude iskorenjivanje ovih lažnih predstava iz našeg života, ali i istovremeno prepoznavanje, prihvatanje i definisanje tih različitosti na kojima te lažne predstave počivaju. Jer svi smo mi odrasli u društvu u kome su te lažne predstave prateća pojava našeg života. Energiju koja nam je potrebna za prepoznavanje i ispitivanje različitosti suviše često koristimo kako bismo te različitosti predstavili kao nepostojeće ili kao nepremostive prepreke. Posledica takvog stava je dobrovoljna izolacija s jedne strane, ili lažno i izdajničko povezivanje s druge. Bilo kako bilo, mi ne razvijamo instrumente kako bismo ljudsku različitost upotrebili kao odskočnu dasku ka stvaralačkim promenama našeg života. Mi ne govorimo o ljudskoj različitosti, već o ljudskoj devijantnosti.

Negde na ivici svesti postoji nešto što nazivam mitskom normom za koju svaka od nas u svom srcu zna "da to nisam ja." U Americi se

ta norma obično definiše kao mlad, mršav, heteroseksualan muškarac hrišćanske vere koji je finansijski obezbeđen. Upravo u toj mitskoj normi počivaju instrumenti moći u ovom društvu. Mi, koji stojimo na marginama te moći, obično identifikujemo jedan način na koji smo različiti i pretpostavljamo da je to primarni uzrok sveobuhvatne represije nad nama, zaboravljajući druga lažna prikazivanja naše različitosti od kojih neka i sami možda praktikujemo. Sve u svemu, žene bele rase koncentrišu se danas, unutar ženskog pokreta, na represiju koja se nad njima vrši kao nad ženama i ne uzimaju u obzir razlike u rasi, u polnim sklonostima, u klasnoj pripadnosti i starosnom dobu. One stvaraju iluziju da reč sestrinstvo podrazumeva homogenost iskustva koje, u stvari, ne postoji.

Nepriznavanje klasnih razlika lišava žene zajedničke energije i stvaralačkog uvida. Nedavno je kolektiv jednog ženskog časopisa odlučio da u jednom broju štampa samo prozu, smatrajući da je poezija manje "rigorozna" ili manje "ozbiljna" umetnička forma. Međutim, često je i oblik našeg stvaralačkog izražavanja klasno pitanje. Poezija je od svih umetničkih formi najekonomičnija. Ona je najtajanstvenija, zahteva najmanje fizičkog napora, najmanje materijala, može se pisati između dve smene, u bolničkoj ostavi, u metrou, na neiskorišćenim komadićima hartije. U nekoliko prethodnih godina dok sam u finansijskoj oskudici pisala roman, shvatila sam da mi je potrebno mnogo više materijala kad pišem prozu nego kad pišem poeziju. U procesu stvaranja naše književnosti, poezija je bila glavni način izražavanja siromašnih obojenih žena iz radničke klase. Sopstvena soba je možda neophodna za pisanje proze, ali je onda neophodna i gomila hartije, pisaća mašina i mnogo vremena. Uslovi koje je potrebno ispuniti da biste se bavili vizuelnim umetnostima isto tako određuju čija je koja umetnost. U današnje vreme kad su cene materijala tako visoke, zapitajmo se ko su naši skulptori, slikari ili fotografi? Kad govorimo o širokoj osnovi ženske kulture, moramo biti svesne uticaja klasnih i ekonomskih razlika na dostupnost materijala neophodnog za stvaranje umetničkih dela.

Kako idemo ka stvaranju društva u kome ćemo svi moći da živimo bolje, diskriminacija prema starim ljudima predstavlja još jedan oblik izvitoperenja međuljudskih odnosa koji nam upada u oči. Ako zaboravimo prošlost, bićemo osuđene da ponavljamo stare greške. "Generacijski jaz" je značajan društveni instrument svakog represivnog društva. Ako mlađi pripadnici neke zajednice smatraju njene stare pripadnike dostojnim prezira ili ih sumnjiče za

neumerenost, oni nikad neće moći da se udruže da bi istražili sećanje te zajednice niti će moći da postave ono najvažnije pitanje, "Zašto?" To dovodi do istorijske amnezije koja nas prisiljava da izmišljamo točak svaki put kad pođemo u prodavnicu da kupimo hleb.

Dolazimo u situaciju da moramo da ponavljamo i opet iznova učimo one iste stare lekcije koje su učile naše majke, bilo da je razlog tome činjenica što ne prenosimo dalje ono što smo naučile ili zato što ne umemo da slušamo. Na primer, koliko je puta sve ovo ranije već rečeno? Ili, ko bi poverovao u to da će naše ćerke ponovo dozvoliti da se njihovo telo sputava na visokim štiklama i sapinje u tesnim suknjama?

Ignorisanje rasne različitosti među ženama kao i implikacija te različitosti predstavlja najozbiljniju pretnju mobilisanju zajedničke snage žena.

Pošto žene bele rase ignorišu belu boju svoje kože koja im je rođenjem data i definišu ženu samo u okviru svog iskustva, onda obojene žene postaju "druge," autsajderke čije su iskustvo i tradicija isuviše "tuđi" da bi ih bilo moguće shvatiti. Primer za to je značajno odsustvo iskustva obojenih žena kao izvora materijala za kurseve u okviru ženskih studija. Književnost obojenih žena retko se uključuje u kurseve ženske književnosti, a skoro nikad u druge kurseve književnosti, niti u ženske studije kao celinu. Previše često se kao izgovor za to navodi činjenica da književnost obojenih žena mogu da predaju samo obojene žene ili da je tu književnost isuviše teško razumeti ili da studenti ne mogu da "proniknu u nju" jer je njihovo iskustvo "isuviše drugačije." Te argumente su u mom prisustvu iznosile žene bele rase koje su inače veoma inteligentne, žene koje nemaju nikakav problem kad treba da predaju ili pregledaju radove koji su rezultat veoma različitog iskustva koje obuhvata Šekspira, Molijera, Dostojevskog i Aristofana. Sigurno mora da postoji neko drugo objašnjenje.

To je veoma složeno pitanje, ali ja verujem da jedan od razloga zbog kog žene bele rase imaju toliko problema kad čitaju dela crnoputih žena počiva u njihovoj nevoljnosti da crnopute žene vide kao žene koje su različite od njih. Da bi se delotvorno proučavala književnost crnoputih žena neophodno je da budemo viđene kao ceo narod u svojoj našoj sadašnjoj složenosti - kao pojedinci, kao žene, kao ljudska bića - a ne kao jedan od problematičnih, ali poznatih, stereotipa koji se u ovom društvu stvaraju umesto istinske slike o crnoputim

ženama. Ja mislim da isto važi i kad su u pitanju književnosti drugih obojenih žena koje nisu crkinje.

U književnostima svih obojenih žena iznova se stvaraju strukture naših života dok se mnogobrojne žene bele rase upinju iz petnih žila da ignorišu tu istinsku različitost. Jer dok god se smatra da svaka različitost između nas znači da jedna od nas mora biti inferiorna, onda priznanje da bilo kakva različitost postoji mora biti skopčano sa osećanjem krivice. Dozvoliti obojenim ženama da iskorače iz stereotipa značilo bi izazvati osećaj preterane krivice kod žena bele rase koji bi doveo u opasnost samozadovoljstvo tih žena koje represiju doživljavaju samo u smislu polne pripadnosti.

Ako odbijemo da priznamo postojanje različitosti među nama, onda nećemo moći da vidimo sve one različite probleme i zamke s kojima se kao žene suočavamo.

Na taj način, u patrijarhalnom sistemu moći u kome je privilegija bele kože glavni rekvizit, zamke koje se u cilju neutralisanja postavljaju ženama crne i bele rase nisu iste. Na primer, strukturama moći je lako da crnopute žene upotrebe protiv crnoputih muškaraca, ne zato što su oni muškarci, već zato što su crnci. Prema tome, mi, crnopute žene, neprestano moramo da razdvajamo potrebe tlačitelja od sopstvenih legitimnih sukoba unutar naših zajednica. Bele žene nemaju ovaj problem. Crnopute žene i crnoputi muškarci bili su i još uvek su izloženi rasnoj represiji, mada na različite načine. U toj zajedničkoj borbi protiv represije mi smo razvili zajedničku odbranu i zajedničku ranjivost u međusobnim odnosima koji nemaju pandan u belačkoj zajednici, izuzev u odnosu između jevrejskih žena i jevrejskih muškaraca.

S druge strane, žene bele rase suočavaju se sa zamkom da budu zavedene i da se pod izgovorom podele moći pridruže tlačitelju. Ova mogućnost ne postoji na isti način kad su u pitanju obojene žene. Ovo površno poštovanje koje se ponekad proširi i na nas nije poziv da delimo moć; naša rasna "drugost" je vidljiva realnost koja to svima sasvim jasno stavlja do znanja. Ženama bele rase nudi se veća mogućnost navodnog izbora i veća nagrada ako pristanu da se identifikuju sa patrijarhalnom moći i njenim instrumentima.

Danas je, posle poraza Amandmana za jednaka prava žena, u teškoj ekonomskoj situaciji i s rastućim konzervativizmom, ženama bele rase opet lakše da poveruju u opasnu fantaziju da će im, ako budu dobre, lepe, slatke, tihe, ako uče decu da se lepo ponašaju, ako mrze prave ljude i ako se udaju za prave muškarce, da će im, dakle, biti dozvo-

ljeno da koegzistiraju sa patrijarhatom u relativnom miru, bar dotle dok nekom muškarcu ne zatreba njihovo radno mesto ili dok se ne pojavi silovatelj iz susedstva. I zaista, samo ako ne živite i ne vodite ljubav u rovovima, teško je imati na umu da se rat protiv dehumanizacije nikad ne završava.

Ali mi, crnačke žene, i naša deca, mi znamo da je tkanje našeg života prožeto nasiljem i mržnjom i da nema odmora. Mi se ne suočavamo s tom činjenicom samo u prvim štrajkačkim redovima ili u ponoć, u mračnim uličicama, ili na onim mestima gde naš otpor smemo da pretočimo u reči. Nama se nasilje kao plima sve više uvlači u svakodnevni život - u samoposluži, u učionici, u liftu, u školskom dvorištu ili na klinici - i dolazi od vodoinstalatera, pekara, prodavačice, vozača autobusa, blagajnika u banci ili od kelnerice koja nas ne uslužuje.

Neki od tih problema su nam zajednički kao ženama, a neki nisu. Vi se plašite da će vaša deca odrasti, da će prihvatiti patrijarhat i okrenuti se protiv vas. Mi se plašimo da će naša deca biti izvučena iz automobila i ubijena na ulici, a da ćete vi odbiti da razmotrite razloge zbog kojih naša deca tako umiru.

Opasnost od različitosti ništa manje ne zaslepljuje obojene žene. Mi, crkinje, moramo da sagledamo realnost u kojoj živimo jer nas naša borba ne čini imunim od grešaka kao što su ignorisanje različitosti i njeno pogrešno imenovanje. Unutar crnačkih zajednica gde je rasizam očigledna realnost, razlike između nas često nam izgledaju opasne i sumnjive. Potreba za jedinstvom često se pogrešno imenuje kao potreba za homogenošću, a vizija crnačkih feministkinja pogrešno se doživljava kao izdaja naših zajedničkih interesa kao naroda. Zbog neprekidne borbe protiv rasnog istrebljenja koja je zajednička crkinjama i crncima, neke crkinje još uvek odbijaju da priznaju da smo mi isto tako potlačene kao žene i da polno neprijateljstvo prema crnputim ženama ne dolazi samo od rasisitičkog društva belaca nego se sprovodi i u našim crnačkim zajednicama. To je bolest koja tinja u srcu crnačke nacije i koju ćutanje o njoj neće izlečiti. Pojačano rasizmom i pritiskom zbog nemoći, nasilje prema crnputim ženama i decom u našim zajednicama često postaje norma prema kojoj se meri muškost. Međutim, retko se o takvim postupcima u kojima se ispoljava mržnja prema ženama govori kao o zločinima protiv crnputih žena.

Obojene žene su kao grupa najslabije plaćena radna snaga u Americi. Mi smo primarna meta zloupotrebe abortusa i sterilizacije,

kako ovde tako i u inostranstvu. U nekim delovima Afrike, malim devojkicama se ušivaju usmine na polnom organu da bi bile pokorne i služile samo za zadovoljstvo muškarca. Ta praksa je poznata kao obrezivanje žena i nije kulturna tekovina kako je naglašavao pokojni Džomo Kenijata, nego je zločin protiv crnoputih žena.

Književnost crnoputih žena puna je bola zbog toga što su one često izložene ne samo tiraniji rasističkog patrijarhata već i tiraniji crnoputih muškaraca. Međutim, neophodnost i istorija zajedničke borbe učinile su nas, crnolute žene, posebno ranjivim kad je u pitanju lažna optužba da je borba protiv seksizma isto što i borba protiv crnaca. U međuvremenu, mržnja prema ženama kojoj pribegavaju crnopusi muškarci podrića snagu crnačke zajednice i sam naš život. Silovanje je u porastu, prijavljeno i neprijavljeno, a silovanje nije agresivna seksualnost već seksualna agresija. Kao što ističe Kalamu ja Salam, crnački pisac, "Sve dok postoji muška dominacija, postojaće i silovanje. Silovanje mogu zaustaviti samo pobunjene žene i muškarci koji su svesni svoje odgovornosti u borbi protiv seksizma."*

Razlike između nas kao crnoputih žena takođe se pogrešno imenuju i koriste da bi nas razdvojile. Ja kao crkinja, lezbejka i feministkinja kojoj ne smetaju mnogobrojni i raznorodni sastojci u njenom identitetu i kao žena posvećena borbi za rasno i seksualno oslobođenje od represije, smatram da stalno dobijam podsticaj da iščupam jedan vid svog sopstva i predstavim ga kao smisaonu celinu, skrivajući ili poričući pritom druge delove tog sopstva. Takav način života je destruktivan i iscepan. Moja najpotpunija koncentracija energije dostupna mi je samo kad otvoreno integrišem sve delove svog sopstva, dopuštajući da se energija iz jednog izvora mog života slobodno prelijeva napred i nazad kroz moja različita sopstva i to bez ograničenja koja su nametnuta nekom definicijom spolja. Samo u tom slučaju sebe i svoju energiju mogu da spojim u celinu i stavim je u službu one borbe koju prihvatam kao deo svog života.

Strah od lezbijki ili strah da će vas optužiti da ste lezbijka naveo je mnoge crnolute žene da rade protiv sebe. Neke od nas to je odvelo u destruktivne saveze, a druge u očaj i izolaciju. U zajednicama u kojima žive žene bele rase, heteroseksizam je ponekad posledica identifikacije sa belackim patrijarhatom i predstavlja odbacivanje one međusobne zavisnosti između žena koje se identifikuju kao žene što sopstvu dozvoljava da postoji, a ne da bude upotrebljivo u službi muškaraca. Ponekad taj strah od homoseksualnosti odražava ukorenjeno verovanje da heteroseksualni odnos ženama pruža zaštitu.

Ponekad je taj strah izraz mržnje prema samoj sebi i zato se sve žene moraju boriti protiv tog straha koji nam je usađivan od rođenja.

Iako elementi ovih stavova postoje kod svih žena, oni imaju poseban prizvuk heteroseksizma i homofobije među crnoputim ženama. Uprkos činjenici da ženska prijateljstva imaju dugu i časnu tradiciju u afričkim i afro-američkim zajednicama i uprkos znanju i dostignućima mnogih snažnih i kreativnih crnoputih žena koje se identifikuju kao žene na političkom, društvenom i kulturnom planu, heteroseksualno opredeljene crkinje često su sklone da ignorišu ili primaju s rezervom postojanje i rad crnoputih lezbijki. Taj stav se delimično može objasniti razumljivim strahom crnoputih žena od napada crnoputih muškaraca unutar uskih granica crnačkog društva u kome je kazna za svako žensko samopotvrđivanje još uvek optužba za lezbijstvo i prema tome konstatacija da su takve žene nedostojne pažnje ili podrške malobrojnih crnoputih muškaraca. Ali deo te potrebe da se crnopute lezbijke pogrešno imenuju i ignorišu potiče iz veoma realnog straha da bi crnopute žene, koje se otvoreno identifikuju kao žene i kojima za sopstveno definisanje nije potreban muškarac, zaista mogle da izmene celokupni koncept naših društvenih odnosa.

Crnopute žene koje su nekad insistirale na tome da je lezbijstvo problem žena bele rase, sada insistiraju na činjenici da crnopute lezbijke predstavljaju opasnost za crnačku naciju, da se udružuju s neprijateljem i da su po svojoj suštini anticrnački orijentisane. Ove optužbe, koje dolaze od istih onih žena od kojih tražimo duboko i istinsko razumevanje, dovode to toga da se mnoge lezbijke skrivaju jer se nalaze u procepu između rasizma žena bele rase i homofobije svojih sestara. Njihov rad se često ignoriše, trivijalizuje ili pogrešno imenuje kao što je slučaj sa Anđelinom Grimke, Alisom Danbar-Nelson i Lorejn Hensberi. Pa ipak, žene koje se vezuju za žene oduvek su bile deo snage crnačke zajednice - od neudatih tetaka do amazonki iz Dahomeja.

Niko ne može da kaže da crnopute lezbijke napadaju žene i siluju decu i bake na ulicama unutar naših zajednica.

Širom ove zemlje, kao na primer u Bostonu, s proleća 1979. godine, posle nerazrešenog ubistva dvanaest crnoputih žena, crnačke lezbijke bile su na čelu pokreta protiv nasilja koje se vrši nad crnačkim ženama.

Koje su to posebne karakteristike prisutne u svakom našem pojedinačnom životu koje se mogu ispitati i promeniti kako bi se doprinelo ostvarenju promena? Kako da redefinišemo različitost za

sve žene? Nije naša različitost povod za razdvajanje žena, već je to naša nespremnost da priznamo tu različitost i da se efikasno obračunamo sa lažnim predstavama koja su rezultat ignorisanja i pogrešnog imenovanja tih razlika.

Kao instrument društvene kontrole, žene se ohrabruju da kao legitimu prepoznaju samo jednu oblast ljudske različitosti, dakle, samo onu različitost koja postoji između žene i muškarca. Mi smo naučile da se uzdignemo iznad te različitosti s žarom svih potlačenih i potčinjenih. Mi, žene, morale smo da naučimo da živimo, ili da suživimo, s muškarcima, počevši od naših očeva pa nadalje. Mi smo prepoznale i prevazišle tu različitost, čak i kad se to prepoznavanje svodilo samo na produžavanje starog obrasca ljudskih odnosa između gospodara i potčinjenog, unutar kog potčinjeni mora da prepozna različitost gospodara da bi preživeo.

Naš opstanak u budućnosti zavisice od naše sposobnosti da komuniciramo na osnovama jednakosti. Kao žene, mi moramo iskoreniti svoje internalizovane obrasce represije ako želimo da odemo dalje od onih najpovršnijih vidova društvenih promena. Sada moramo da prepoznamo različitost među ženama sa kojima smo na ravnoj nozi, koje nisu ni inferiorne ni superiorne u odnosu na nas, i da smislimo način na koji možemo da iskoristimo uzajamnu različitost kako bismo obogatile svoje vizije i našu zajedničku borbu.

Budućnost naše planete možda će zavistiti od sposobnosti svih žena da stvore i da se identifikuju sa novim definicijama moći i novim obrascima povezivanja uprkos razlikama. Stare definicije nisu bile od koristi ni nama ni ovoj planeti na kojoj živimo. Stari obrasci, ma kako lukavo prekombinovani da bi simulirali napredak, i dalje nas osuđuju na kozmetički izmenjena ponavljanja istih starih razmirica, iste stare krivice, mržnje, optužbi, jadikovki i sumnjičenja.

U svima nama usađeni su stari obrasci očekivanja i reakcija, obrasci starih struktura represije, a oni se moraju promeniti istovremeno sa promenom životnih uslova koji su rezultat tih struktura. Jer gospodarev alat nikad neće srušiti gospodarevu kuću.

Kao što je Paulo Freire dobro pokazao u Pedagogiji potlačenih,* pravi fokus revolucionarne promene nikad nije puka represivna situacija od koje želimo da pobegnemo već onaj deo tlačitelja koji je usađen duboko u svakom od nas i koji poznaje samo taktiku tlačitelja i tlačiteljske odnose.

Promena znači razvoj, a razvoj može biti bolan. Mi, međutim, izoštravamo definiciju o sebi razotkrivajući sopstvo na delu i u zajedničkoj

borbi sa onima koje definišemo kao različite od sebe, iako su nam ciljevi isti. Za sve žene, pripadale one crnoj ili beloj rasi, bile stare ili mlade, lezbijke ili heteroseksualke, to znači otkrivanje novih načina našeg opstanka.

*Izabrale smo jedna drugu
i ivicu bitaka one druge
rat je isti
ako ga izgubimo
jednog će se dana zalediti ženska krv
na mrtvoj planeti
ako pobedimo
niko neće znati
da izvan istorije tražimo
novi i izvesniji susret.***

UPOTREBA GNEVA: KAKO ŽENE REAGUJU NA RASIZAM*

Rasizam: Verovanje u inherentnu superiornost jedne rase nad svim ostalim i shodno tome pravo na dominaciju, bilo da se izražava otvoreno ili prikriveno.

Ženska reakcija na rasizam: Ja na rasizam reagujem gnevom. Tokom najvećeg dela života, živela sam s tim gnevom, ne znajući da on u meni postoji, hranila sam se njime i učila kako da ga kanališem pre no što on uništi moje vizije. Nekada sam to radila u tišini, plašeći se njegove težine. Moj strah od gneva ničemu me nije naučio. Vaš strah od gneva neće ni vas ničemu naučiti.

Žene koje reaguju na rasizam su žene koje reaguju na gnev; na gnev zbog isključivanja, zbog neospornih privilegija, na rasna izopačenja, na ćutanje, na pogrešnu upotrebu, na stvaranje stereotipa, na defanzivu, na pogrešno imenovanje, na izdaju i na pristajanje.

Moj gnev je reakcija na rasističke stavove, aktivnosti i pretpostavke koji proističu iz tih stavova. Ako se u vašim odnosima sa drugim ženama odražavaju takvi stavovi, onda su moj gnev i vaš strah od gneva reflektori koji se mogu upotrebiti za razvoj, na isti način na koji sam ja koristila učenje da izrazim gnev radi sopstenog razvoja. Ali to bi se moglo nazvati korektivnom hirurgijom, a ne krivicom. Krivica i defanziva su cigle u zidu koji nam se isprečio na putu; one su beskorisne za našu budućnost.

Zbog toga što ne želim da se moje izlaganje pretvori u teoretsku raspravu, daću vam nekoliko primera ženskih razgovora koji ilustruju ove stavove. Poštujući vreme, maksimalno ću ih skratiti. Želim samo da znate da ih je bilo još mnogo.

Na primer:

· Ja govorim o direktnom i posebnom gnevu na naučnoj konferenciji, a žena bele rase kaže: "Kaži mi kako se osećaš ali nemoj to da kažeš suviše grubo jer te ja neću čuti." Da li me ona ne čuje zbog

načina na koji ja govorim ili zbog pretnje sadržane u mojoj poruci o tome da se njen život može promeniti?

- Katedra za ženske studije na jednom univerzitetu sa juga ove zemlje poziva jednu crkinju da drži predavanja posle jedonedelnog foruma posvećenom ženama crne i bele rase. "Šta ste naučile posle ovih nedelju dana?" pitam ih. Najglasnija žena bele rase kaže: "Mislim da sam puno naučila. Osećam da me crnopute žene sada zaista mnogo bolje razumeju; one sada bolje znaju ko sam." Kao da to što neko nju poznaje predstavlja suštinu problema rasizma.

- Posle petnaest godina postojanja ženskog pokreta koji tvrdi da se bavi životnim pitanjima i mogućom budućnošću svih žena, ja i dalje, na svakom kampusu, čujem pitanje: "Kako da se pozabavimo pitanjem rasizma? Nijedna obojena žena nije došla." Ili, isto to samo malo drukčije: "Nemamo nikog na našem odseku ko je kvalifikovan da predaje o njihovim delima." Drugim rečima, rasizam je problem crnoputih žena, problem obojenih žena, i mi o njemu samo možemo da diskutujemo.

- Pošto sam čitala neke svoje pesme iz zbirke "Pesme za gnevne žene,"* jedna žena bele rase me pita: "Hoćete li nešto da nam kažete o tome kako mi direktno možemo da se pozabavimo našim gnevom? Ja osećam da je to veoma važno." Pitam je: "Kako vi koristite vaš gnev?" A onda moram da se povučem pred njenim bezizraznim pogledom, pre nego što me pozove da učestvujem u njenom uništenju. Ja ne postojim zato da bih njen gnev osećala umesto nje.

- Žene bele rase počinju da preispituju svoj odnos prema crnoputim ženama, ali često čujem da, u stvari, žele samo da se pozabave malom obojenom decom od preko puta koju pamte iz detinjstva, sa voljenim dadiljama, ponekom drugaricom iz drugog osnovne za koju ih vezuju nežne uspomene na ono što je nekad bilo tajanstveno, interesantno ili neutralno. Vi izbegavate pretpostavke iz detinjstva stvorene u bučnom smehu na račun Rastusa i Alfalfe, jasnu poruku vaše mame koja je preko klupe u parku prostrla maramicu jer sam ja na tom mestu prethodno sedela, neizbrisive i nehumane portrete Amosa i Endija i smešne priče koje vam je tata pričao pre odlaska na spavanje.

- Vozim svoju dvogodišnju ćerku u kolicima za kupovinu kroz samoposlug u Istčesteru 1967. godine, a mala devojčica bele rase koju majka takođe vozi u drugim kolicima prolazeći pored nas uzbuđeno viče: "Mama, vidi, beba-služavka!" Vaša mama vas učutka, ali vas ne ispravi. I tako je vama petnaest godina kasnije, na

konferenciji o rasizmu, ta priča još uvek smešna. Ali ja čujem da je vaš smeh prožet strahom i nelagodnošću.

· Izvesna naučnica bele rase pozdravlja pojavljivanje jedne zbirke prozних tekstova čije su autorke obojene žene koje nisu crkinje.* "Ta činjenica mi dozvoljava da se bavim rasizmom, a da pritom izbegnem grubost crnputih žena," kaže mi ona.

· Na jednom međunarodnom skupu žena, poznata američka pesnikinja bele rase prekida izvesnu obojenu ženu koja čita svoju pesmu kako bi ona sama pročitala sopstvenu pesmu jer žuri na jednu "značajnu tribinu."

Ako žene iz naučnih krugova zaista žele dijalog o rasizmu, onda će morati da priznaju potrebe i životne uslove drugih žena. Kad izvesna naučnica kaže: "Ne mogu to sebi da priuštım," ona možda misli na to da mora da napravi izbor kako da potroši novac koji joj je dostupan. Ali kad žena koja živi od socijalne pomoći kaže: "Ne mogu to sebi da priuštım," ona hoće da kaže da preživljava na sumi novca koja je 1972. godine bila jedva dovoljna za održanje golog života i da često nema dovoljno novca za ishranu. Međutim, Nacionalno udruženje katedri za ženske studije održava ovde, 1981. godine, konferenciju na kojoj se obavezuje da će reagovati na rasizam, ali ipak odbija da ukine novčanu sumu neophodnu za prijavljivanje siromašnih i obojenih žena koje žele da se prijave za vođenje radionica. Zbog toga mnoge obojene žene - na primer, Vilmet Braun, iz organizacije "Crkinje koje traže platu za kućni posao" - ne mogu da učestvuju na ovoj konferenciji. Da li ovo treba da bude samo još jedan primer akademske rasprave o životu unutar zatvorenih naučnih krugova?

Ovde prisutnim ženama bele rase koje ove stavove prepoznaju kao bliske, ali pre svega, svim mojim obojenim sestrama koje žive i preživljavaju hiljade takvih susreta - mojim obojenim sestrama koje kao i ja još uvek trepere od gneva koji obuzdavaju, ili koje ponekad dovode u sumnju izraze našeg gneva kao beskorisne i remetilačke (to su dve najčešće optužbe) - želim da govorim o gnevu, o svom gnevu, i o tome šta sam naučila na putovanjima kroz njegove predele.

Sve se može upotrebiti / osim onog što je rasipničko / (moraćeš / da se setiš toga kad te budu optužili za uništenje.)*

Svaka žena ima veliki arsenal gneva koji potencijalno može biti koristan u borbi protiv te represije, lične i institucionalne, koja taj gnev i stvara. Ako se precizno kanališe, taj gnev može postati moćan izvor energije u službi napretka i promena. Kad govorim o promenama, nemam na umu jednostavnu zamenu pozicija ili privremeno smanji-

vanje napetosti niti sposobnost da se smešimo ili dobro osećamo. Govorim o suštinskim i radikalnim promenama onih pretpostavki koje čine osnovu našeg života.

Bila sam svedok situacija u kojima žene bele rase čuju rasističku primedbu, oseće se uvređenim zbog nje, obuzme ih gnev, ali ne kažu ništa zato što se plaše. Taj neiskazani gnev počiva u njima kao neaktivirana bomba koju one obično zavitlaju na prvu obojenu ženu koja progovori o rasizmu.

Ali gnev koji je ispoljen i preobražen u akciju u službi naše vizije i naše budućnosti predstavlja čin razjašnjenja, a samim tim i čin oslobođenja i osnaživanja jer mi upravo u bolnom procesu tog preobražaja identifikujemo naše saveznike sa kojima imamo ozbiljna razmimoilaženja, ali i naše prave neprijatelje.

Gnev je pun informacija i energije. Kad ja govorim o obojenim ženama, ne mislim samo na crkinje. Obojena žena koja nije crkinja i koja mene optužuje da je potiskujem, pretpostavljajući da je njena borba protiv rasizma identična sa mojom, želi nešto da mi saopšti i bilo bi bolje da saznam o čemu je reč kako se i ona i ja ne bismo iscrpljivale u međusobnoj borbi za istinu. Ako ja, svesno ili nesvesno, učestvujem u tlačenju svoje sestre i ona me zbog toga prozove i ako ja na njen gnev odgovorim svojim gnevom taj čin samo prikriva suštinu našeg spora. To je rasipanje energije. Ali činjenica je da je veoma teško mirno slušati kako glas neke druge žene opisuje patnju koja nije i moja ili kojoj sam ja lično doprinela.

Na ovom mestu govorimo sa distance o stvarima koje nas upadljivo podsećaju na borbu koju vodimo kao žene. Ta činjenica nas ne sme ostaviti slepim za veličinu i složenost snaga koje se pripremaju za borbu protiv nas kao i protiv svega onog što je najhumanije u našem okruženju. Mi ovde nismo došle da kao žene raspravljamo o rasizmu u društvenom i političkom vakuumu. Mi živimo u čeljusti sistema u kome su rasizam i seksizam primarni, utvrđeni i neophodni instrumenti za ostvarenje profita. Žene koje reaguju na rasizam predstavljaju toliko opasnu temu da kad lokalni mediji pokušaju da diskredituju ovu konferenciju oni se usredsređuju na odredbu o lezbejskim domaćinstvima kao na sredstvo diverzije - kao da hartfordski list Courant ne sme da se usudi da spomene temu o kojoj smo ovde odlučile da diskutujemo, a to je rasizam, kako ne bi postalo očigledno da žene u stvari pokušavaju da preispitaju i promene sve životne okolnosti koje dovode do represije koja se nad njima vrši.

Glavna sredstva za masovnu komunikaciju ne žele da žene, a posebno žene bele rase, reaguju na rasizam. Ona žele da se rasizam prihvati kao nepromenljiva datost u vašem životu kao što je to zalazak sunca ili kijavica.

Prema tome, mi radimo u kontekstu suprotstavljanja i pretnji, a uzrok tome svakako nije gnev koji postoji među nama, već naprotiv, ona otrovna mržnja uperena protiv svih žena, protiv obojenih ljudi, protiv lezbejki i homoseksualnih muškaraca, protiv siromašnih - protiv svih nas koji želimo da preispitamo konkretne uslove svog života i da se odupremo tlačenju na putu ka stvaranju koalicija i sprovođenju efikasnih akcija.

Svaka rasprava o rasizmu koju vode žene mora da uključi priznavanje gneva i njegove upotrebe. Ta rasprava mora biti neposredna i stvaralačka, zato što je od presudnog značaja. Mi ne smemo dozvoliti da nas strah od gneva skrene s puta ili da nas zavede na stranputicu da pristanemo na bilo šta što nije naporan rad zasnovan na dubokoj iskrenosti. Moramo se veoma ozbiljno posvetiti ovoj temi i gnevu koji je s njom skopčan zato što su naši tlačitelji, budite uverene u to, veoma ozbiljni u svojoj ljutoj mržnji prema nama i prema onom što mi ovde pokušavamo da uradimo.

Molim vas da se setite, dok zajedno preispitujemo često bolno lice našeg individualnog gneva, da taj gnev nije razlog iz kog vas upozoravam da uveče zaključate vrata i da noću ne šetate ulicama Hartforda same. Na tim ulicama nas vreba ona mržnja, onaj poriv totalnog uništenja ako se budemo borile za promene umesto da se samo prepustimo akademskoj retorici.

Ta mržnja i naš gnev imaju veoma različitu prirodu. Mržnja je bes onih čiji se ciljevi razlikuju od naših, a njena svrha je naša smrt i uništenje. Gnev je bol zbog lažnog predstavljanja među jednakima, a njegova svrha je promena takvog stanja. Ali vreme nam ističe. Vaspitane smo tako da svaku različitost, osim polne, smatramo razlogom za uništenje, a činjenica da bi žene crne i bele rase mogle da se suoče sa gnevom onih drugih bez njegovog poricanja ili bez ćutanja o njemu ili bez osećanja krivice zbog njega, predstavlja sama po sebi jeretičku i stvaralačku ideju. Ta ideja podrazumeva da se žene, kao jednake, sastanu i na zajedničkim osnovama ispitaju postojeće razlike kao i da promene to lažno predstavljanje koje je istorija stvorila zbog naše različitosti. Jer, upravo nas to lažno prikazivanje razdvaja. Zato se moramo zapitati: "Ko izvlači korist iz svega ovoga?"

Obojene žene u Americi odrasle su u simfoniji gneva jer ih učtkavaju, jer ih potcenjuju, jer znaju da kad preživimo to znači da preživljavamo uprkos svetu koji uzima zdravo za gotovo činjenicu da nismo u dovoljnoj meri ljudska bića, uprkos svetu koji mrzi i samo naše postojanje, osim ako ono nije u njegovoj službi. Kažem u simfoniji, a ne u kakofoniji, jer smo morale da naučimo da orkestriramo svoj gnev kako nas ne bi razneo. Morale smo da naučimo da se krećemo u njemu, da ga koristimo kao svoju snagu, silu i uvid u svoj svakodnevni život. One žene među nama koje nisu naučile tu tešku lekciju nisu preživele. Zato je deo mog gneva uvek posvećen mojim palim sestrama.

Gnev je umesna reakcija na rasističke stavove kao što je bes umesna reakcija na akcije koje proističu iz onih stavova koji se ne menjaju. One žene, ovde prisutne, koje se plaše gneva obojenih žena više nego sopstvenih nepreispitanih rasističkih stavova, pitam: Da li je po vašem mišljenju gnev obojenih žena opasniji od mržnje prema ženama koja prožima sve vidove našeg života?

Neće nas uništiti gnev drugih žena već naše odbijanje da zastanemo, da u tišini obratimo pažnju na ritam tog gneva, da naučimo nešto od njega, da odemo dalje od njegove površine i dođemo do suštine, da taj gnev iskoristimo kao značajan izvor za sticanje moći.

Ja ne mogu da krijem svoj gnev da bih vas spasla od osećanja krivice ili da bih izbegla da povredim vaša osećanja ili da bih izbegla da odgovorim na vaš gnev; kad bih to uradila to bi bila uvreda i trivijalizacija svih naših napora. Krivica nije odgovor na gnev; ona je odgovor na sopstveno činjenje ili nečinjenje. Ako osećanje krivice vodi ka promenama, onda ono može biti korisno jer tada prestaje da bude krivica i postaje početak znanja. Međutim, krivica je suviše često samo sinonim za nemoć, za odbrambeni stav koji uništava komunikaciju; krivica postaje sredstvo za zaštitu neznanja i produženje postojećeg stanja stvari, konačna zaštita nepromenljivosti.

Većina žena nije razvila instrumente za konstruktivno suočavanje sa gnevom. Ženske grupe u prošlosti, uglavnom sastavljene od žena bele rase, bavile su se pitanjem ispoljavanja gneva, obično prema svetu muškaraca. U tim grupama su bile žene bele rase koje su bile tlačene na isti način. Uglavnom su retki bili pokušaji da se artikulišu istinske razlike među ženama poput razlike u rasi, boji kože, starosnom dobu, klasi i polnom identitetu. U to vreme naizgled nije bilo potrebe da se preispituju kontradikcije sopstva i žene kao tlačitelja. Postojala su dela o ispoljavanju gneva, ali se mali broj njih bavio

gnevom između žena. Nisu razvijeni nikakvi instrumenti za hvatanje u koštac sa gnevom drugih žena, osim da se taj gnev izbegne, da se skrene na drugu stranu ili da se od njega pobjegne pod veo krivice.

Ja ne znam kako se osećanje krivice, moje ili vaše, može kreativno upotrebiti. Krivica je samo drugi način da se izbegne prava akcija, da se kupi vreme zbog hitne potrebe da se napravi jasan izbor, zbog nepogode koja se približava, a koja može da nahrani zemlju kao što može i da savije drveće. Ako vam govorim u gnevu, ja vam se bar obraćam: nisam vam ja prislonila pištolj uz glavu i ubila vas na ulici; nisam ja gledala okrvavljeno telo vaše sestre i pitala: "Šta je ona uradila da ovo zasluži?" Tako su reagovala dve žene bele rase kad je Meri Čerč Terel pričala o linčovanju trudne crkinje čija je beba tom prilikom iščupana iz njenog tela. To se dogodilo 1921. godine, a upravo je Alis Pol odbila da javno podrži primenu Devetnaestog amandmana za sve žene - zato što je odbila da podrži predlog da se u njega uključe i obojene žene, iako smo mi pomagale u stvaranju tog amandmana.

Gnev koji postoji među ženama neće nas ubiti ako budemo mogle da ga precizno artikulišemo; ako budemo slušale suštinu onog o čemu se govori sa bar istom onolikom žestinom sa kojom se branimo od načina na koji se nešto govori. Zanimajući gnev, zanemarujemo i uvid i govorimo da ćemo prihvatiti samo one projekte koje već poznajemo i koji su nam smrtno i bezbedno poznati. Pokušala sam da naučim kako mi moj gnev može biti koristan i gde leže njegova ograničenja.

Žene koje su vaspitane da se plaše, isuviše često doživljavaju gnev kao opasnost da budu uništene. U muškom konstruktivnom grube sile, žene su naučene da njihov život zavisi od dobre volje patrijarhalne moći. Gnev drugih treba izbegavati po svaku cenu zato što nam on može doneti samo bol, ocenu da smo bile nevaljale devojčice, da nismo ispunile očekivanja, da nismo postupile onako kako se od nas očekivalo. Ako mi prihvatimo svoju nemoć, onda nas, naravno, svaki gnev može uništiti.

Snaga žena leži u tome da različitosti koje između nas postoje prepoznamo kao stvaralačke i da se suprotstavimo onom lažnom predstavljanju koje smo bez krivice nasledile, ali koje sada mi moramo promeniti. Taj ženski gnev može da transformiše različitost od uvida u moć. Gnev među jednakima rađa promene, ali ne dovodi do uništenja, dok neprijatnost i osećanje gubitka koje on često izaziva nije smrtonosno i predstavlja znak razvoja.

Ja na rasizam reagujem gnevom. Taj gnev je u mom životu stvorio pukotine samo onda kad je ostao neizgovoren i beskoristan. On mi je, isto tako, poslužio u učionicama bez svetla ili bez znanja u kojima su rad i istorija crnoputih žena bili beznačajni. On mi je poslužio kao vatra u ledenoj zoni pogleda žena bele rase, pogleda punih nerazumevanja koje u mom iskustvu, i u iskustvu mog naroda, vide samo nove razloge za strah ili krivicu. Moj gnev nije nikakav izgovor za to što se ne bavim vašim slepilom, nije nikakav razlog što se povlačim pred rezultatima vaših ličnih akcija.

Kad obojene žene glasno iskazuju gnev koji obeležava mnoge naše kontakte sa ženama bele rase, one nam često govore da mi "stvaramo atmosferu beznađa," da "sprečavamo žene bele rase da se oslobode krivice" ili da "ometamo uspostavljanje poverenja, komunikacije i sprovođenje akcija." Svi ovi citati uzeti su iz pisama koje su mi uputile članice ove organizacije u poslednje dve godine. Jedna žena mi je napisala: "Zato što ste crnkinja i lezbejka, vi verovatno govorite s moralnim autoritetom onih koji pate." Da, ja sam crnkinja i lezbejka, a to što čujete u mom glasu je bes, a ne patnja. Gnev, a ne moralni autoritet. U tome je razlika.

Odbaciti gnev crnoputih žena pod izgovorom da vas on zastrašuje znači ne dati moć nikome - to je samo još jedan način da se očuva rasno slepilo, moć privilegije koju niko ne dovodi u pitanje, koju niko ne narušava niti je dotiče. Krivica je samo još jedan oblik postvarivanja. Od potlačenih naroda uvek se traži da se još malo ispruže, da premoste ponor između slepila i humanosti. Od nas crnoputih žena se očekuje da svoj gnev upotrebimo samo u službi spasavanja drugog naroda ili u službi njegovog podučavanja. To vreme je zauvek prošlo. Moj gnev mi je pričinjavao bol ali mi je i omogućio da preživim; pre no što ga se odrekнем, želim da budem sigurna da postoji nešto što je bar isto toliko moćno da ga zameni na putu ka razjašnjenju.

Koja je žena ovde toliko zaljubljena u sopstvenu potlačenost da ne može da vidi otisak svoje potpetice na licu druge žene? Koji su joj izrazi ženske potlačenosti postali dragoceni i neophodni kao ulaznica u zajednicu pravdoljubivih, daleko od hladnih vetrova preispitivanja sopstvene ličnosti?

Ja sam lezbejka i crnkinja, a moja deca redovno jedu zato što radim na univerzitetu. Ako zbog njihovih punih stomacića ne mogu da vidim svoju sličnost sa nekom obojenom ženom čija su deca gladna jer ona ne može da nađe posao ili koja nema dece zato što joj je utroba istrulila

od abortusa obavljenih kod kuće i od sterilizacije; ako ne mogu da prepoznam lezbejku koja je odlučila da nema dece, tu ženu koja ostaje prikrivena lezbejka zbog toga što joj jedinu podršku u životu pruža njena homofobična zajednica, tu ženu koja bira ćutanje umesto još jednu smrt, ženu koja je užasnuta činjenicom da bi moj gnev mogao da izazove eksploziju njenog gneva; ako njih ne mogu da prepoznam kao svoja druga lica, onda ja doprinosim ne samo tlačenju svake od njih ponaosob, već i svom sopstvenom tlačenju; gnev koji stoji između nas onda mora biti upotrebljen za razjašnjenje i uzajamno osnaživanje, a ne za izvrđavanje kroz krivicu ili za dalje razdvajanje. Ja ne mogu biti slobodna sve dok svaka žena ne postane slobodna, iako se njeni okovi, možda, veoma razlikuju od mojih. Sve dok se ijedna obojena žena nalazi u lancima ja ne mogu biti slobodna, a to ne možete biti ni vi.

Ja ovde ne govorim kao obojena žena koja želi da izazove uništenje, već kao žena koja želi da preživi. Nijedna žena nije odgovorna za menjanje psihe svog tlačitelja, čak i kad je ta psiha ovaploćena u drugoj ženi. Ja sam bila zadojena gnevom ali sam ga upotrebila za osvetljenje, za smeh, za zaštitu, kao vatru na mestima gde nije bilo ni svetla, ni hrane, ni sestara, ni novčića od 25 centi. Mi nismo boginje ni matrijarsi ni figure božanskog praštanja; mi nismo plameni jezici strašnog suda ni instrumenti bičevanja; mi smo žene potisnute nazad i uvek prisiljene da se oslonimo na žensku moć. Mi smo naučile da upotrebljavamo gnev kao što smo naučile da upotrebljavamo mrtvo meso životinja; mi smo pune modrica i pretučene, menjajući se, uspele da preživimo i napredujemo, a po rečima Anđele Vilson, mi zaista idemo napred. Sa ženama bele rase ili bez njih. Mi koristimo sve raspoložive snage za koje smo se borile, uključujući i gnev, kako bismo pomogle u definisanju i oblikovanju sveta u kome naše sestre mogu da se razvijaju, u kome naša deca mogu da vole i u kome će moć da se dodirne i upozna različitost druge žene konačno prevazići potrebu za uništenjem.

Jer, na ovu planetu poput otrovne tečnosti ne kaplje gnev crnputih žena. Ne lansira moj gnev rakete; ne troši moj gnev više od šezdeset hiljada dolara u sekundi na projekte i druga sredstva za rat i uništenje; ne izaziva moj gnev pokolj dece na ulicama; ne proizvodi moj gnev nervni gas i hemijske bombe; ne vrši moj gnev sodomiju nad našim kćerima i nad našom zemljom. Ne korodira gnev crnačkih žena u slepu i dehumanizujuću moć koja želi sve da nas uništi, osim ako joj ne damo ono što imamo, a to je naša moć da preispitujemo i

redefinišemo uslove pod kojima ćemo živeti i raditi; osim ako joj ne damo svoju moć da predviđamo i ponovo izgradimo, gnevom preko bolnog gneva, kamenom preko teškog kamena, budućnost oplodenu različitošću i zemlju koja će podupreti naš izbor.

Mi ćemo srdačno dočekati sve žene koje žele da se sa nama sretnu, licem u lice, bez postvarivanja i bez krivice.

ŠTA SMO NAUČILE IZ ŠEZDESETIH*

Malkolm X je bio značajna ličnost u presudnom periodu mog života. Ja danas stojim ovde - kao crnkinja, lezbejka i feministkinja - i naslednica Malkolma i njegove tradicije i radim svoj posao, a svaku od nas prisutnih večeras ovde njegov duh kroz moja usta pita: "Da li vi radite svoj?"

Ne postoje nove ideje, već samo novi načini da se tim idejama koje gajimo udahne život i moć za našeg života. Nemam nameru da tvrdim kako je Malkolm X, od onog časa kad sam ga prvi put čula ili videla, postao moj idol, jer to ne bi bilo tačno. Februara 1965. starala sam se o dvoje dece i o mužu u trosobnom stanu u 149. ulici u Harlemu. Čitala sam o Malkolmu X i o Crnim muslimanima. Počela sam više da se interesujem za Malkolma X otkako je napustio Naciju islama, kad ga je Ilajdža Muhamed učutkao zbog toga što je Malkolm X povodom Kenedijeovog ubistva rekao da kukavice dobiju ono što im sleduje. Pre toga nisam mnogo obraćala pažnju na Naciju islama zbog njihovog stava prema ženama kao i zbog njihove neaktivnosti. Pročitala sam Malkolmovu autobiografiju i dopao mi se njegov stil; pomislila sam kako mnogo liči na rodbinu mog oca, ali ja sam bila među onima koji Malkolmov glas nisu zaista čuli dok ga smrt nije pojačala.

Osećala sam se krivom zbog onog zbog čega se mnogi i danas osećaju krivim: zbog toga što smo dozvolili da mediji, a pritom ne mislim samo na belučke medije, definišu nosioce tih poruka koji su veoma značajni za naš život.

Kad sam pažljivo pročitala knjigu Malkolma X, otkrila sam da je on mnogo bolje upoznat sa složenošću pravih promena nego bilo koji drugi autor koga sam do tada pročitala. Veliki deo ovog što vam večeras govorim rođeno je iz njegovih reči.

U poslednjoj godini svog života, Malkolm X proširio je svoju suštinsku viziju koja bi ga, da je poživio, dovela u neizbežan sukob s pitanjem različitosti kao neophodnom i stvaralačkom silom koja vodi

ka promenama. Dok je Malkolm X napredovao od stava pružanja otpora rasnom statusu kvo i njegovoj analizi ka aktivnijem razmatranju mogućnosti za organizovanjem radi ostvarenja promena, on je počeo da preispituje neke od svojih ranijih stavova. Jedna od najosnovnijih veština koja crncima omogućava da prežive jeste sposobnost za menjanjem, za preradom iskustva, dobrog ili lošeg, u nešto korisno, trajno i efikasno. Četiri stotine godina preživljavanja u ulozi ugrožene vrste naučilo je većinu nas da ako želimo da živimo moramo brzo da učimo. Malkolm je to znao. Ne moramo ponovo da pravimo iste greške pod uslovom da možemo da ih sagledamo, da iz njih nešto naučimo i da na njima dalje gradimo.

Pre nego što je ubijen, Malkolm je promenio svoje mišljenje o ulozi žena u društvu i o revoluciji. Počeo je sa sve većim poštovanjem da govori o vezi između sebe i Martina Lutera Kinga mlađeg čija je politika nenasilja izgledala toliko suprotna njegovoj. Počeo je da ispituje društvene okolnosti u kojima zaista mora doći do stvaranja saveza i koalicija.

On je isto tako počeo da raspravlja o onim ožiljcima ugnjetavanja zbog kojih ratujemo jedni protiv drugih umesto protiv svojih neprijatelja.

Ako ima nešto što kao crnački narod možemo da naučimo iz šezdesetih, onda je to činjenica koliko svaki pokret za oslobođenje mora biti beskrajno složen. Mi se moramo boriti ne samo protiv onih sila koje nas dehumanizuju spolja, već i protiv onih tlačiteljskih vrednosti koje smo bili prisiljeni da usvojimo. Preispitivanjem i naših pobeda i naših grešaka, moći ćemo da ispitamo i opasnosti nepotpune vizije. Ne zato da bismo osudili tu viziju već da bismo je izmenili, da bismo izgradili obrasce za moguću budućnost i da bismo svoju jarost za promenama usmerili ka našim neprijateljima, a ne jedni prema drugima. Tokom šezdesetih godina XX veka, probuđeni gnev crnačke zajednice često se nije iskazivao vertikalno, protiv korupcije moći i pravih izvora kontrole nad našim životom, već horizontalno protiv onih koji su nam najbliži i u kojima smo videli odraz sopstvene nemoći.

Bili smo spremni za napad, ali ne uvek na najvažnijim mestima. Kad smo izražavali međusobno neslaganje u pogledu rešavanja nekog problema, često smo bili pakosniji jedni prema drugima nego prema onima od kojih je potekao naš zajednički problem. Istorijски gledano, različitost je surovo iskorišćena protiv nas tako da mi, kao narod, nismo bili spremni da tolerišemo nikakvo odstupanje od onog što je

spolja definisano kao pripadnost crnačkoj zajednici. Šezdesetih godina, politička korektnost nije postala smernica za život već novi okov. Mali i glasni deo crnačke zajednice izgubio je iz vida činjenicu da jedinstvo ne znači jednoglasnost - pripadnici crnačke zajednice nisu neka standardno svarljiva količina. Da bismo radili zajedno ne moramo da postanemo mešavina istovetnih delića koja liči na lonac homogenizovanog čokoladnog mleka. Jedinstvo podrazumeva okupljanje elemenata koji su u početku različiti i raznovrsni po svojoj individualnoj prirodi. Naša upornost da ispitamo napetosti unutar te raznolikosti podstiče napredovanje ka zajedničkom cilju. Mi toliko često prošlost ili ignorišemo ili je romantizujemo, a to razlog za stvaranje jedinstva čini beskorisnim ili mitskim. Mi zaboravljamo da je naša energija u sadašnjosti koja prošlost pretvara u budućnost neophodni sastojak koji nam je potreban da bismo prošlost stavili u funkciju budućnosti. Kontinuitet se ne stvara automatski niti je to pasivan proces.

Šezdesete su bile obeležene tvrdoglavim uverenjem u mogućnost trenutnih rešenja. One su bile vitalne godine za buđenja ponosa, ali i za pravljenje grešaka. Dobijanje građanskih prava i stvaranje pokreta za crnačka prava ponovo su stvorile mogućnosti za ukidanje prava nekim grupama unutar te zajednice. Iako smo se borili protiv istih neprijatelja, primamljivost individualnih rešenja navela nas je da budemo bezobzirni jedni prema drugima. Ponekad nismo mogli da podnesemo uzajamne razlike zato što smo se plašili onog što te razlike mogu da kažu o nama samima. Kao da svi na kraju krajeva ne možemo biti previše crnci, previše belci, previše muškarci ili previše žene. Svaka vizija budućnosti koja može da obuhvati sve nas mora, po definiciji, biti složena i sposobna da se širi, a to nije lako postići. Odgovor na hladnoću je toplota, odgovor na glad je hrana. Ali ne postoji jednostavno monolitno rešenje za rasizam, za seksizam, za homofobiju. Postoji samo svesna namera koju u sebi osećam svakodnevno, a to je da se moram boriti protiv njih gde god se sretnem sa tim posebnim oblicima iste bolesti. Kad uspemo da sagledamo sebe, počinjemo da učimo da svoju energiju koristimo preciznije protiv svojih neprijatelja, a ne jedni protiv drugih.

Šezdesetih godina, beljačkoj Americi - i rasističkoj i liberalnoj - bilo je više nego drago da posmatra kako se crnački aktivisti tuku sa crnačkim muslimanima, kako crnački nacionalisti kleveću one koji nisu zagovornici nasilja, kako se crnačkim ženama saopštava da je unutar borbenog političkog pokreta američkih crnaca jedini položaj u

kome su korisne onaj kad leže ničice. Činjenica da postoje lezbejke i homoseksualci nije smela ni da dotakne svest javnosti crnačke Amerike. Iz dokumenata koji su nam postali dostupni osamdesetih godina XX veka, posle donošenja Dekreta o slobodi informisanja, znamo da su FBI i CIA koristili našu netolerantnost prema različitosti kako bi šezdesetih godina ovog veka podstakli konfuziju i tragediju u svim segmentima života crnačkih zajednica. Lepo je bilo biti crnac, ali je i dalje bilo sumnjivo, s obzirom na to da su naši skupovi na kojima smo vodili rasprave previše često postajali scena na kojoj se izvodila predstava u dokazivanju ko je veći crnac ili ko je siromašniji, a u toj predstavi nije moglo biti pobjednika.

Šezdesete su za mene bile vreme obećanja i uzbuđenja, ali su isto tako predstavljale i period izolacije i osujećenje na unutrašnjem planu. Često sam osećala kao da radim ili podižem decu u vakuumu što je bila moja sopstvena greška; da sam crnja sve bi bilo bolje. Bilo je to vreme u kome je protraćeno mnogo energije i u kome sam često i mnogo patila. Bilo da sam osporavala ili odobravala neke aspekte svog identiteta ili svog rada, moja crna boja kože bila je neprihvatljiva. Neki aspekt moje ličnosti, kao crkinje, lezbejke i majke iz rasno mešovito-
tog braka, bio je garancija da će uzburkati svačije udobne predrasude o tome kakva bih ja trebalo da budem. Tako sam naučila da ću, ako ja sama sebe ne definišem, biti samlevena u tuđim fantazijama o meni i živa pojedena. Moja poezija, moj život, moj rad i moja energija za borbu nisu bile prihvatljive osim ako se ne pretvaram da oni odgovaraju normi koju je stvorio neko drugi. Naučila sam da ne samo što ne mogu da pobedim u toj igri već da će energija neophodna za tu maskaradu biti izgubljena za moj posao. Pored toga, trebalo je odgajiti bebe i predavati studentima. Rat u Vijetnamu se razbuktavao, naši gradovi su goreli, sve više školske dece je zevalo po hodnicima, đubre je preplavilo ulice. Bila nam je potrebna artikulisana moć, a ne konformizam. Bilo je drugih snažnih radnika crnaca čije su vizije uništene i koji su učutkani pozivanjem na neke umišljene tabele po kojima se ocenjivalo da li su dovoljno dobri crnci. Ni crkinje nisu bile pošteđene. Na jednom sastanku crnačkih žena za političku akciju, jedna mlada aktivistkinja koja se borila za građanska prava, bila tučena i zatvarana u Misisipiju samo nekoliko godina ranije, omalovažena je i učutkana kao sumnjiva jer je bila udata za belca. Neki od nas su u toj borbi bili uspešni, a neki nisu. Bilo je to vreme velikih nadanja i velikih očekivanja; ali i vreme velikih gubitaka. Ali

to je sada prošlost. Nema potrebe da ponavljamo te iste greške u osamdesetim.

Sirova energija crnačke odlučnosti oslobođena šezdesetih godina XX veka bila je pokretač promena u svesti crnaca i u njihovim idejama o sebi i svojim očekivanjima. Ta energija se još uvek oseća u ženskim pokretima koji se bore za promene, kod drugih obojenih naroda, kod homoseksualaca i osoba sa invaliditetom - kod svih obespravljenih ljudi u ovom društvu. To je nasleđe koje su šezdesete ostavile nama i drugima. Ali moramo priznati da se mnoga od naših velikih očekivanja u pogledu brzih revolucionarnih promena nisu ostvarila kao i to da nam se mnoge tekovine za koje smo se izborili sada uskraćuju. To nije razlog da očajavamo niti da negiramo značaj tih godina. Međutim, moramo se istinski suočiti sa preteranim pojednostavljivanjem borbe za sticanje svesti o sebi i za oslobođenje i izvući pouke iz nje, jer u suprotnom nećemo moći da skupimo snagu koja nam je potrebna da bismo sagledali opasnosti koje iz mnogih dimenzija ugrožavaju naš opstanak u osamdesetim godinama ovog veka.

Ne postoji borba koja ima samo jedan smer jer mi ne živimo jednosmernim životom. Malkolm je to znao. I Martin Luter King mlađi je znao. Naša borba je posebna, ali mi nismo sami. Mi nismo savršeni, ali smo jači i mudriji no što je to zbir naših grešaka. Crnci su ovde živeli i pre nas i opstali su. Njihovi životi treba da nam posluže kao putokaz da bismo, kako Bernis Rejgon upečatljivo kaže, shvatili da je svako od nas ovde zato što je neko pre nas učinio nešto da tako bude. Ako učimo na njihovim greškama, to ne znači da umanjujemo svoj dug prema njima niti da odustajemo od napornog rada da bismo postali autentično svoji i delotvorni.

Tako lako gubimo našu istoriju, onu koju nam nije unapred sažvakaio Njujork Tajms ili Amsterdam Njuz ili časopis Tajm. Možda zato što ne slušamo naše pesnike ili naše budale, možda zato što ne slušamo svoju majku u sebi. Kad čujem kako iz mojih usta izlaze najveće istine i kako zvuče kao da ih izgovara moja majka, čak i kad se setim kako sam joj se suprotstavljala, moram ponovo da procenim naš odnos kao i izvore mog znanja. To ne znači da svoju majku moram da zaodevam u romantičnu viziju da bih mogla da cenim ono što mi je ona podarila - ženski pol i crnu boju kože. Ne moramo svoju prošlost da zaodevamo u romantične vizije da bismo postali svesni kako je u njoj posejano seme našeg današnjeg života. Ne moramo da doživimo amneziju da bismo izgubili sećanje na lekcije iz prošlosti; treba da dozvolimo sebi da ih čitamo s ponosom kao i sa dubokim razumevanjem.

Mi znamo kako je to kad vas drugi lažu, a znamo i koliko je važno da ne lažemo sami sebe.

Mi smo moćni zato što smo preživeli, a o tome je ovde i reč - o opstanku i razvoju.

U svakom od nas postoji jedan kutak ljudskosti koji zna da mašina koja stvara krizu za krizom i koja našu budućnost melje u prah ne radi u našu korist. Ako želimo da sprečimo da ogromna, nama suprotstavljena, sila stvori lažnu hijerarhiju tlačenja, mi se moramo obrazovati i shvatiti da je svaki napad na crnce, da je svaki napad na žene, napad na sve nas koji shvatamo da sistem koji podržavamo ne služi našim interesima. Svako od nas ovde prisutnih predstavlja kariku u toj povezanosti, počevši od donošenja zakona protiv siromaštva preko ubijanja homoseksualaca, spaljivanja sinagoga, nasilja na ulicama, nasilja nad ženama i oživljavanja nasilja nad crnačkim narodom. Pitam se, a pitam i svakog od vas ponaosob, kakvu konkretnu promenu u specifično mom svakodnevnom životu takva povezanost zahteva? Preživljavanje nije teorija. Kako ja lično doprinosim potčinjavanju bilo koje grupe onih ljudi koje nazivam svojim narodom? Uvid u činjenice mora da osvetli posebnosti našeg života: ko radi da bi zaradio hleb koji mi rasipamo ili ko stvara energiju neophodnu za pravljenje nuklearnih otrova koji se neće razgraditi ni za hiljadu godina; ili ko će da oslepi sastavljajući mikrotranzistore za naše jeftine računare.

Mi smo žene koje pokušavaju da ispletu budućnost u zemlji u kojoj je Amandman o jednakim pravima za žene odbačen pod izgovorom da podriva zakonodavstvo. Mi smo lezbejke i homoseksualci kojima se, kao najočiglednijim metama nove desnice, preti kastracijom, zatvorom i smrću na ulicama. Mi znamo da naše nestajanje samo utire put nestajanju drugih obojenih naroda, starih, siromašnih, svih onih koji se ne uklapaju u tu mitsku normu lišenu ljudskih osobina.

Možemo li mi sebi zaista i dalje dopuštati da se borimo jedni protiv drugih?

Mi smo crnci koji žive u vremenu u kome je svest o nameri da budemo poklani prisutna svuda oko nas. Obojeni ljudi sve više postaju lako zamenjivi, a to je politika koju naša vlada sprovodi i u zemlji i u inostranstvu. Mi živimo pod vlašću vlade koja je spremna da ponovi vijetnamsku tragediju u Salvadoru i Nikaragvi, pod vlašću vlade koja uvek stane na pogrešnu stranu u apsolutno svakoj borbi za oslobođenje koja se vodi na ovoj planeti; pod vlašću vlade koja je izvršila invaziju i (dok korigujem ovaj rukopis) osvojila suvernu državu Grenadu, ostrvo čija površina iznosi 53 kvadratne milje, pod izgovorom da

njenih 110 hiljada stanovnika predstavlja pretnju Sjedinjenim Američkim Državama. Naše novine su prepune navodne brige za ljudska prava u belačkoj i komunističkoj Poljskoj dok mi u isto vreme odobravamo i šaljemo vojnu pomoć kako bi se pospešio sistematski genocid aparthejda u Južnoafričkoj Republici, sistematsko ubijanje i tortura na Haitiju i u Salvadoru. Američki savetodavni timovi učvršćuju diktatorske vlade širom Srednje i Južne Amerike, kao i na Haitiju, dok je naziv savetodavni samo šifra za vojnu pomoć koja će uskoro uslediti.

Odluku da se ukine pomoć za neizlečivo bolesne, za stare, za maloletnu decu, da se ukinu bonovi za hranu, pa čak i ručak za školsku decu, donose muškarci punog stomaka koji žive u udobnim kućama, poseduju dva automobila i bezbroj načina da izbegnu plaćanje poreza. Niko od njih ne ide uveče gladan na spavanje. Nedavno je neko predložio da u nuklearnim centralama zaposlimo stare ljude, s obzirom na to da su ionako na kraju životnog veka.

Može li iko od nas ovde prisutnih još uvek dozvoliti sebi luksuz da veruje kako napori za stvaranje budućnosti mogu biti privatna stvar nekog pojedinca? Da li iko od ovde prisutnih može sebi da dopusti da veruje da borba za oslobođenje može biti isključivo i posebno pravo neke posebne rase ili pola, ili starosnog doba, ili vere, ili polnosti, ili klase?

Revolucija nije događaj koji pripada prošlosti. Ona je uvek spremna da izbije i da na najmanji nagoveštaj mogućnosti dovede do istinskih promena u utvrđenim i već prevaziđenim reakcijama; ona nas, na primer, uči da se prema međusobnim razlikama odnosimo s poštovanjem.

Naš zajednički interes je opstanak, a za njega se ne možemo boriti izolovani od drugih samo zato što nam je zbog njihove različitosti neprijatno. Mi znamo šta znači kad nas drugi lažu. Iz šezdesetih bi trebalo da naučimo koliko je važno da ne lažemo sami sebe. Koliko je važno da verujemo da revolucija nije stvar prošlosti niti nešto što se događa oko nas, a ne u nama. Koliko je važno da čak ni našim vođama ne dopustimo da nas definišu u naše ime niti da umesto nas definišu izvore naše moći.

Ovde nema nijedne osobe crne kože koja može sebi da dozvoli luksuz da čeka da je drugi povedu u konkretnu akciju u cilju preživljavanja. Svako od nas mora pažljivo i detaljno da ispita istinske elemente (uslove) svog života i odluči na kom planu je potrebno da uloži energiju, krene u akciju i gde ta akcija može biti plodotvorna. Za

promene smo neposredno odgovorni svi mi pojedinačno, gde god i kako god živeli i na kojoj god pozornici se borili. Jer dok budemo čekali drugog Malkolma, drugog Martina ili nekog drugog harizmatičnog crnačkog vođu koji bi opravdao našu borbu, stari crnputi ljudi umiru od hladnoće u oronulim stambenim zgradama, crnačka deca će na ulici biti klana i zlostavljana ili će im televizijski programi isprati mozak. Danas je procenat crnačkih porodica koje žive ispod nivoa siromaštva veći nego što je bio 1963. godine.

Ako budemo čekali da svoju budućnost stavimo u ruke nekom novom mesiji, šta će se dogoditi kad tog vođu ubiju, ili ga diskredituju, ili mu sude za ubistvo, ili ga proglase za homoseksualca, ili ga na neki drugi način obesnaže? Da li ćemo u međuvremenu odložiti našu budućnost? Kakva je ta internalizovana i samouništavajuća prepreka koja nas sprečava da krenemo napred, koja nas sprečava da se okupimo?

Mi koji pripadamo crnačkoj zajednici nalazimo se na izuzetno značajnoj životnoj prekretnici. Ako odbijemo da učestvujemo u oblikovanju naše budućnosti to će značiti da je se odričemo. Ne dozvolite da vas u pasivnost uljuljka bilo lažna sigurnost ("oni ne misle na mene") bilo očajanje ("ne možemo ništa da učinimo"). Svako od nas mora da pronađe svoj zadatak i da ga obavi. Borbenost više ne podrazumeva revolveraške obračune tačno u podne, ako je ikad to i podrazumevala. Borbenost znači aktivno se zalagati za promene, ponekad u odsustvu svake izvesnosti da će promene nastupiti. Borbenost znači obavljati nimalo romantičan i dosadan posao koji je neophodan za stvaranje značajnih koalicija kao što znači i procenu o tome koje su koalicije moguće, a koje nisu. Borbenost podrazumeva znanje o tome da koalicija, kao jedinstvena snaga, znači okupljanje celovitih, samopotvrđenih ljudskih bića, koja su usredsređena na svoj cilj i koja veruju u njega, a ne osakaćenih robota koji marširaju u propisanom koraku. Borbenost podrazumeva borbu protiv očajanja.

Na Univerzitetu to svakako nije lak zadatak jer ćete svi vi, samim tim što ste tamo, biti preplavljeni mogućnostima da se pogrešno imenujete, da zaboravite ko ste, da zaboravite gde počivaju vaši pravi interesi. Ne zavaravajte se, udvaraće vam se; a ništa brže ne uništava kreativnost od površnog poštovanja, tog lažnog osećaja sigurnosti koje pothranjuje mit o individualnim rešenjima. Parafraziraću Malkolma - crnkinja, po zanimanju advokatkinja, koja vozi Mercedes Avenijom Z u Bruklinu i dalje je "crnačka kučka" jer te dve reči, izgleda, nikad ne izlaze iz mode.

Vi ne morate da budete to što sam ja da bismo se zajedno borili. Ja ne moram da budem to što ste vi da bih shvatila da se borimo u istom ratu. Ali mi se zajedno moramo obavezati da ćemo se boriti za neku budućnost u kojoj će biti mesta i za jedne i za druge kao i da ćemo raditi na ostvarenju te budućnosti koristeći specifične sposobnosti svog individualnog identiteta. Da bismo to postigli, moramo jedni drugima dopustiti da budemo različiti kao što istovremeno moramo priznati našu pripadnost istoj zajednici.

Ako nas je naša istorija išemu naučila, onda je to činjenica da nije dovoljno preduzeti akciju samo protiv spoljnih okolnosti u kojima se odvija naše tlačenje. Da bismo bili celovite ličnosti, moramo priznati da je tlačenje kome smo izloženi posejalo u svima nama klicu očajanja - onaj uporni tihi glas koji nam šapuće da su naši naponi uzaludni, da se ništa neće promeniti, da ne vredi da se trudimo, da je bolje da prihvatimo svet takav kakav jeste. Mi se, međutim, moramo boriti protiv te ubačene klice samouništenja koja, neispitana, živi i razvija se u nama, trjućuci nas, sve dok nas ne natera da se okrenemo protiv sebe u svakom od nas. Ali mi možemo da ukažemo na tu duboko zakopanu mržnju u svakom od nas i da sagledamo koga nas ona podstiče da preziremo; zahvaljujući tom znanju o našoj istinskoj povezanosti možemo da umanjimo snagu te mržnje i da premostimo našu različitost.

Nadajmo da smo iz šezdesetih izvukli pouku da ne možemo sebi priuštiti luksuz da se uzajamno uništavamo i tako obavljamo posao svojih neprijatelja.

Šta znači kad jedan razgnevljeni crnoputi igrač bezbola - ovo se dogodilo u državi Illinois - opsuje navijača, belca, koji mu dobacuje, a na navijača crnca poteže nož? Da li postoji bolji način održavanja reda na ulicama manjinske zajednice od podbunjivanja jedne generacije protiv druge?

Imajući na umu crnačke lezbejke i homoseksualce, student prodekan na Univerzitetu Hauard povodom potpisivanja Povelje studenata homoseksualaca na kampusu kaže: "Crnačka zajednica nema nikakve veze s tom prljavštinom - mi ćemo morati da se odrekemo tih ljudi" [kurziv je moj]. Da ih se odrekemo? Često i ne primećujući, mi usvajamo rasističko uverenje da su crnci pogodna meta za svačiji gnev. Mi smo jedni drugima najbliži pa nam je lakše da iskalimo bes jedni na drugima nego na našim neprijateljima.

Naravno, mladić sa Hauarda istorijski gledano nije bio u pravu. Kao deo crnačke zajednice, on itekako ima mnogo veze sa "nama".

Šezdesetih godina ovog veka, kao uostalom i danas, neki od naših najboljih pisaca, organizatora, umetnika i naučnika bili su lezbejke i homoseksualci, a istorija će potvrditi moje reči.

Šezdesetih godina ovog veka razni ljudi su od mene neprestano tražili da opravdam svoje postojanje i svoj rad, zato što sam žena, zato što sam lezbejka, zato što nisam separatistkinja ili zato što im je neki aspekt moje ličnosti neprihvatljiv. Ne zbog mog rada, već zbog mog identiteta. Morala sam da naučim da zadržim sve aspekte svoje ličnosti koji su mi bili od koristi, uprkos pritisku da izrazim samo jedan koji bi isključio sve ostale. I ne znam šta bih rekla u lice tom mladiću sa Univerziteta Harvard koji kaže da sam ja prljavština zato što identifikujem žene kao svoj primarni izvor energije i podrške, osim to da je upravo moja energija i energija drugih, meni veoma sličnih, žena doprinela da se on u tom trenutku nađe na tom položaju. Mislim, međutim, da mi on to ne bi rekao direktno u lice zato što je prozivanje najlakše kad je pomereno, to jest, kad je akademsko. Namera da se prisustvo lezbejki i homoseksualaca učini nevidljivim u složenom tkanju postojanja i opstajanja crnačke zajednice predstavlja korak koji doprinosi fragmentaciji i slabljenju crnačke zajednice.

U naučnim krugovima, ali i na drugim mestima, sve više se upražnjava nekakvo prozivanje čiji je cilj da se mlade crkinje zadrže pod kontrolom. Često se događa da čim neka mlada crkinja počne da prepoznaje činjenicu da se nad njom vrši represija i kao prema ženi i kao prema crkinji, ona se proglašava za lezbejku bez obzira na to kako ona sama sebe polno definiše. "Šta to treba da znači kad nećeš da skuvaš kafu, hvataš beleške, pereš sudove, ideš sa mnom u krevet - da nisi možda lezbejka ili tako nešto?" I zbog opasnosti da bude tako strašno ukaljano, ona, suviše često, krotko upada u drugu, dobro prikrivenu, zamku. Ali reč lezbejka predstavlja opasnost samo za one crkinje koje su zaplašene svojom polnošću ili koje dozvoljavaju da ih njom definišu drugi i to spolja. Mi crnolute žene koje se borimo iz sopstvene perspektive, koje govorimo u svoje ime, koje smo u bliskim vezama jedna s drugom politički i emotivno, mi nismo neprijatelji crnolute muškaraca. Mi smo crnolute žene koje traže sopstvene definicije i koje s poštovanjem priznaju različitost koja postoji među nama. Mi živimo u ovim zajednicama veoma dugo i odigrale smo glavnu ulogu u njihovom opstanku: od Het Šep Sat preko Harijete Tabman do Dejzi Bejts i Fani Lu Hemer do Lorejn Hensberi do vaše tetke Mejdin i do nekih od vas koje sada sedite ovde preda mnom.

Šezdesetih godina XX veka, crnački narod izgubio je mnogo snage u međusobnoj borbi. Mi ne možemo sebi da dozvolimo da nam se to ponovo dogodi u osamdesetim kad grad Vašington ima najveću stopu smrtnosti novorođenčadi od svih ostalih američkih gradova, kad je 60 procenata pripradnika crnačkog stanovništva ispod dvadeset godina nezaposleno, a sve ih je manje i moguće zaposliti, kad je linč u porastu, kad je manje od polovine registrovanih crnačkih birača glasalo na poslednjim izborima.

Kako da sprovedemo ono za šta se zalažemo - šta god to bilo, i ko nas uopšte sluša? Kao što je Malkolm naglasio, mi nismo odgovorni za tlačenje koje se vrši nad nama, ali moramo biti odgovorni za naše oslobađanje. Naše oslobađanje neće biti lako ostvariti, ali u tome će nam pomoći znanje koje smo stekli i koje možemo korisno upotrebiti. Imamo moć koju su nam podarili naši preci da bismo na istom putu otišli dalje od njih. Mi imamo drveće, vodu, sunce i našu decu. Duh Malkolma X ne obitava u suvoparnim rečima njegovih tekstova koje čitamo; on živi u energiji koju stvaramo i koju koristimo da bismo išli u pravcu naših zajedničkih vizija. Mi stvaramo budućnost i povezujeemo se da bismo preživeli ogromni pritisak sadašnjice, a upravo to znači da smo deo istorije.

OČI U OČI: CRNOPUTE ŽENE, MRŽNJA I GNEV*

*Gde odlazi bol kad nas napusti?****

Svaka crnoputa žena u Americi živi svoj život u nekoj tački široke skale drvnog i neiskazanog gneva.

Moj gnev crnopute žene je poput livenog izvora u jezgru moje ličnosti, moja najstrože čuvana tajna. Znam koliko je moj život kao žene snažnih osećanja prožet tom mrežom gneva. Ona se sastoji od električnih vlakana koja su utkana u svaku emotivnu tapiseriju na koju postavim neophodne predmete iz svog života. Moj gnev je vreli izvor koji ključa, u svakom trenutku spreman da se izlije na površinu, da se otme mojoj svesti i bukne kao šumski požar. Jedan od glavnih zadataka u mom životu nije bilo pitanje kako da se odrekнем tog gneva, već kako da ga precizno usmerim.

Druge crnopute žene nisu ni glavni uzrok ni izvor tog gneva. Ja sam toga svesna, bez obzira na to kakav je trenutni odnos između mene i neke druge crnopute žene. Zbog čega se onda moj gnev najupadljivije otima kontroli i usmerava upravo prema drugoj crnoputoj ženi, na najmanji povod? Zašto o njoj sudim oštrije nego o drugima i zašto se razbesnim kad se ona ne pokaže na visini zadatka?

A ako bi iza tog predmeta mog napada počivalo moje sopstveno, neprihvaćeno ja, šta bi onda uopšte moglo da ugasi požar potpaljen takvim uzajamnim strastima?

Kad sam počela da pišem o intenzitetu gneva koji crnopute žene suprotstavlja jedne drugima, otkrila sam da samo dotičem jedan od tri vrha ledenog brega čiji je najdublji krak Mržnja, ta poruka o poželjnosti naše smrti koju nam je društvo uputilo onog časa kad smo se u Americi rodile kao žene i crnkinje. Od tog trenutka pa nadalje, mi živimo okružene mržnjom - zbog boje naše kože, zbog našeg pola, zbog naše drskosti da pretpostavimo kako imamo ikakvo pravo na život. Mi smo kao deca usvojile tu mržnju, propustile smo je kroz sebe, i u većini slučajeva, i dalje živimo svoj život ne prepoznajući prirodu te mržnje niti mehanizme njenog funkcionisanja. Njeni odjeci vraćaju nam se u obliku svireposti i gneva koje ispoljavamo u

međusobnim odnosima. Jer, svaka od nas ima ono lice koje je predmet mržnje, a nama surovost nije strana zato što smo je svakodnevno preživljavale u sopstvenom životu.

Pre nego što počnem da pišem o gnevu crnputih žena, moram da prozborim koju reč o ljutoj mržnja koja pothranjuje taj gnev i o svireposti koja se rađa iz njihovog susreta.

Do ovog saznanja došla sam preispitivanjem sopstvenih očekivanja od drugih crnputih žena i traganjem za nitima sopstvenog gneva izazvanog činjenicom što sam i sama jedna od njih; to traganje me je vratilo onoj mržnji i prezrenju koji su kao vatra obeležili moj život mnogo pre no što sam saznala odakle potiče ta mržnja ili zašto se ona tovari na moja leđa. Deca misle da su ona sama uzrok onog što se događa u njihovom životu. Tako sam i ja, kao dete, verovala da u meni postoji nešto užasno loše što kod drugih stvara takav prezir. Vozač autobusa nije tako gledao druge ljude kao mene. Mislila sam da je uzrok tome činjenica što sam radila sve one stvari koje me je majka upozoravala da ne radim i što sam bila onakva kakva nije trebalo da budem.

Da bih mogla da pronađem moć u sebi moram da budem spremna da pređem put od svog straha ka onom što leži iza njega. Ako pogledam svoje najranjivije tačke i priznam bol koji sam osetila, biću u stanju da uklonim izvor tog bola iz arsenala svojih neprijatelja. Tako moja prošlost neće moći da bude pero na njihovim strelama, a to će umanjiti njihovu moć nada mnom. Ništa od onog što ja prihvatim kao činjenicu o sebi neće moći da se upotrebi protiv mene da bi me unizilo. Ja sam to što jesam, radim to što radim, delujem na vas, ili kao melem ili kao dleto, da bih vas podsetila na to da sam ja deo vas kao što ste i vi deo mene.

Dimenzije koje mi je odredila Amerika bile su prepreka na mom putu ka razumevanju sopstvene moći. Tu prepreku sam morala da ispitam i razmontiram, bolno, deo po deo, kako bih svoju energiju upotrebila stvaralački i u celosti. Lakše je izaći na kraj sa spoljašnjim manifestacijama rasizma i seksizma nego se obračunati sa posledicama lažnog predstavljanja koje smo internalizovali u našoj svesti o sebi i o drugima.

Ali kakva je priroda tog opiranja da se uzajamno povežemo na bilo kom nivou, osim na onom najpovršnijem? Kakav je izvor tog nepoverenja i odstojanja koji se održavaju između crnputih žena?

Ja ne volim da govorim o mržnji. Ne volim da se sećam kako sam u očima mnogih belaca, od kako sam progledala, videla odbacivanje i mržnju. Odjeci te mržnje mogli su se videti u novinama i na filmu, na svetim slikama, u stripovima i u radio-emisijama o Ejmosu i Endiju. Nisam imala nikakve instrumente kojima bih je secirala niti jezik kojim bih je imenovala.

Nalazim se u vagonu podzemne železnice na putu ka Harlemu. Držim se za rukav majčinog kaputa jer su joj ruke pune kesa na povratku iz božićnje kupovine. U vagonu se oseća vlažan miris zimske odeće, a voz naglo skreće. Moja majka je ugledala nešto nalik praznom mestu i gurnula moje malo telo u zimskom odelu da sedne. Pored mene je, s jedne strane, sedeo muškarac koji je čitao novine. S druge strane je sedela žena s krznenim šeširom koja me je netremice posmatrala. Usta su joj se iskrivila u grimasu dok me je posmatrala, a onda joj je pogled pao dole i povukao moj. Njena ruka u kožnoj rukavici spušta se na liniju na kojoj se dodiruju moje zimske pantalone i njena fina bunda. Ona povlači svoju bundu ka sebi. Ja gledam. Ne vidim ništa grozno što ona, izgleda, vidi na sedištu između nas - možda bubašvabu. Ali ona je uspela da mi saopšti svoj užas. Mora da je u pitanju nešto veoma ružno kad ona tako gleda, pa i ja svoju odeću privlačim k sebi. Kad sam je ponovo pogledala ona je i dalje uporno gledala u mene dok su joj se oči i nozdrve širile. Iznenada sam shvatila da ništa ne gamiže između nas; shvatila sam da ona mene ne želi da dotakne ni kaputom. Njena bunda mi je proletela pored lica kad je ustala, stresla se i uhvatila se za šipku voza koji je jurio. Rođena i odrasla u Njujorku, brzo sam se pomerila da napravim mesto kako bi moja majka sela pored mene. Nismo progovorile ni reč. Plašim se da bilo šta kažem majci jer ne znam šta sam uradila. Kradomice gledam svoje pantalone sa strane. Ima li nečeg na njima? Dogodilo se nešto što nisam razumela, ali što nikad neću zaboraviti. Pogled te žene. Te raširene nozdrve. Tu mržnju.

Moje oči trogodišnjeg deteta bole me od instrumenata kojim su ih pregledali. Boli me čelo. Celog jutra su mi zagledali oči i čeprkali po njima. Sklupčala sam se na visokoj metalnoj stolici presvučenoj kožom, preplašena i tužna, čeznući za majkom. Na drugom kraju ordinacije, grupa belackih mladića u belim mantilima raspravlja o osobenostima mojih očiju. Samo mi jedan glas ostaje u sećanju. "S obzirom na to kako izgleda, verovatno je i priglupa." Svi se smeju. Jedan od njih mi prilazi, i pažljivo i razgovetno izgovarajući reči kaže: "U redu je, devojčice, sad možeš da izađeš i sačekaš napolju."

Pomilovao me je po obrazu. Bila sam mu zahvalna zbog odsustva grubosti.

Bibliotekarka čita knjižicu pod nazivom Mali crni Sambo. Njeni beli prsti drže tu knjižicu o malom dečaku čije lice liči na cipelu, koji ima debele crvene usne, mnogo kikica i pun šešir putera. Sećam se da su me te slike povredile i da sam opet mislila kako nešto sa mnom nije u redu jer su se svi drugi smejali, a po rečima gospođe iz biblioteke toj knjižici je biblioteka iz centra grada dodelila specijalnu nagradu.

U ČEMU JE ONDA TVOJ PROBLEM? NE BUDI TOLIKO OSETLJIVA!

Nalazim se u šestom razredu osnovne škole, u novoj katoličkoj školi, i prvi sam đak crne boje kože. Devojčice bele rase smeju se mojoj kosi upletenoj u kike. Kaluđerica šalje poruku mojoj majci u kojoj piše da "kike nisu odgovarajuća frizura za školu," i da bi trebalo da naučim da češljam kosu na "prikladniji način".

Leksi Goldman i ja smo na Aveniji Leksington, pošto smo izletele iz gimnazije, lica ushićenih od proleća. Ulazimo u snek-bar i tražimo da pijemo vode. Žena za šankom se smeši Leksi. Daje nam vodu. Leksina je u staklenoj čaši, a moja u papirnoj. Posle se šalimo da je moja bolja jer može da se ponese. Suviše glasno.

Moj prvi razgovor radi honorarnog posla posle škole. Optičar iz Ulice Nasau obratio se mojoj školi da mu pošalje nekog od svojih đaka. Muškarac iza pulta čita moju molbu, a zatim gleda u mene, iznenađen što vidi moje crno lice. Njegove oči me podsećaju na oči one žene iz voza u podzemnoj železnici koju sam srela kad sam imala pet godina. Ali ima tu još nečeg, jer me on odmerava od glave do pete i zadržava pogled na mojim grudima.

Moja majka svetle boje kože održala me je u životu u okruženju u kome moj život nije imao visok prioritet. Ona je iskoristila sve načine koji su joj bili na dohvat ruke, ma koliko bili malobrojni. Ona nikad nije govorila o boji kože. Moja majka je bila veoma hrabra žena, rođena na Antilima, i nepripremljena za život u Americi. Ona me je razoružala svojim ćutanjem. Negde u dubini duše, ja sam znala kako je činjenica da niko ne primećuje boju kože laž. Ja sam crnija od moje dve setre, a moj otac je najcrnji od svih nas. Uvek sam bila ljubomorna na svoje dve sestre jer je majka smatrala da su one dobre devojčice, a da sam ja loša jer stalno zapadam u nevolje. "Pravi si đavo," govorila mi je. Moje sestre su bile uredne, a ja nisam. One su bile tihe, a ja

bučna. One su se lepo ponašale, a ja sam bila mangup. One su išle na časove klavira i dobijale nagrade za lepo ponašanje. Ja sam krala novac iz tatinih džepova i slomila članak sankajući se nizbrdo. One su bile zgodne, a ja neupadljiva. Bila sam nevaljala i nestašna, jednom rečju rođeni kavgađžija.

Da li je nevaljala značilo crna? Beskrajno sam trljala limunovim sokom prevoje i otvore mog cnog tela koje je sazrevalo. A kakav su mi užas samo predstavljali crni laktovi i kolena, desni i bradavice na grudima, prevoji na vratu i ispod pazuha!

Ruke koje me hvataju iza stepeništa su ruke crnaca. Ruke dečaka, koje udaraju, pipaju, štipaju, vuku me za haljinu. Zavitlam kesu s đubretom u kantu, otimam se i bežim uz stepenice. Prate me uzvici. "Tako je, bolje ti je da bežiš, rugobo, kučko, dobićeš ti svoje!" Boja moje kože se očigledno nije mogla zanemariti.

Majka me je od najranijih dana na sopstvenom primeru naučila da preživim. Njeno ćutanje bilo mi je poduka iz izolacije, besa, nepoverenja, samoodbacivanja i tuge. Moja šansa da preživim bila je u tome da naučim kako da upotrebim oružje koje mi je ona dala i kako da se borim protiv onih neimenovanih stvari u sebi.

Preživljavanje je najveći poklon koji ljubav može da pruži. Ponekad je to jedini mogući poklon u crnačkoj porodici dok se nežnost negde izgubi. Moja majka me je donela na svet kao da je time želela da ukleše gnevnu poruku u mermer. Ja sam preživela mržnju oko sebe zato što mi je majka, na svoj način, izokola, objasnila da bez obzira na to šta se događa kod kuće, izvan nje ne bi trebalo da bude tako. Ali kako je izvan nje bilo isto tako, ja sam se kretala u močvari neobjašnjeg gneva koji me je okruživao i izlivao se na onog ko mi je bio najbliži i ko je delio moju mržnju prema sebi. Naravno, ja toga nisam bila svesna u to vreme. Taj gnev je bio duboko u meni kao neki izvor kiseline i kad god bi me obuzela duboka osećanja, osećala sam ga kako se izliva u najčudnijim prilikama. Na one koji su bili podjednako bespomoćni kao i ja. Moja prva drugarica me je upitala: "Zašto stalno udaraš sve oko sebe? Da li je to jedini način na koji umeš da iskažeš prijateljska osećanja?"

Koje je drugo biće na ovom svetu, osim crnačke žene, moralo da ugradi znanje o tolikoj mržnji u svoj opstanak i da nastavi da živi?

Tek što se završio Građanski rat. U bolnici u 110. ulici u Njujorku, jedna žena vrišti. Ona je crnkinja, zdrava je i dovedena je sa Juga. Ne

znam njeno ime. Ona se porađa. Ali neko joj je iz radoznalosti pre-rušene u nauku vezao noge. Beba se rađa mrtva.

Gde si ti sedmogodišnja devojčice po imenu Elizabet Ekford iz Litl Roka, u državi Arkanzas? Osvanuo je sunčani ponedjeljak, krenula si u školu, na prvi čas, ali su te na putu ka njoj ispljuvali belci; njihova belaćka mržnja zalepila se na tvoj ružičasti džemper dok su se usne belih majki grčile - divljački, nehumano - zbog tvojih visoko uzdignutih, veselih kikica na kojima su bile vezane ružičaste mašne.

Namvalo je hodala pet dana od sumornog mesta gde ju je ostavio kamion. Ona stoji na kiši, u Kejptaunu, u Južnoafričkoj Republici, bosih nogu, u brazdama koje je za sobom ostavio buldožer na mestu gde je nekad bila njena kuća. Podiže parče kišom natopljenog kartona koji je nekad pokrivao njen sto i drži ga iznad glave svoje bebe koju nosi na leđima. Uskoro će ponovo biti uhapšena i vraćena u rezervat u kome niko ne govori njen jezik. Nikad neće dobiti dozvolu da živi u blizini svog muža.

Proslava dvestote godišnjice osnivanja SAD u gradu Vašingtonu. Dve krupne crkinje čuvaju stvari iznete iz stana i bez reda nabacane na gomilu, na trotoaru, ispred kuće. Nameštaj, igračke, bale odeće. Jedna žena rasejano ljulja drvenog konjića gore-dole, vrhom cipele. Na zgradi preko ulice ogromnim slovima napisana je poruka: BOG VAS MRZI.

Ejdi Me Kolins, Kerol Robertson, Sintija Vesli, Deniz Mekner. Četiri male crnopute devojčice od kojih nijedna nije imala više od deset godina pevale su svoju poslednju jesenju pesmu na verskoj poduci, u crkvi u Birmingemu, u državi Alabama. Kad je crkva raščišćena posle eksplozije bombe, nije bilo moguće utvrditi koja lakovana cipelica odgovara pronađenim nogama.

Koje drugo ljudsko biće može da upije toliku količinu ljutog neprijateljstva, a da i dalje funkcioniše?

Crnačke žene imaju tradiciju vladanja i deljenja vlasti, od legija amazonki iz Dahomeja preko ratničke kraljice Ja Asantiva iz plemena Ašanti i borca za slobodu Harijet Tabman, do ekonomski snažnih udruženja žena-trgovaca iz današnje Zapadne Afrike. Mi imamo tradiciju bliskosti i uzajamne brige i podrške, od potpuno ženskih dvorova Kraljica majki iz Benina do današnjeg Sestrinstva dobre smrti, zajednice starih žena u Brazilu koju su osnovale odbegle robinje i koja je

drugim odbeglim i porobljenim ženama davala utočište, a koje sada brinu jedne o drugima.*

Mi smo žene, crkinje, rođene u društvu u kome su uvreženi mržnja i prezir prema svemu što je crnačko i žensko. Mi smo snažne i postojane, ali nosimo i duboke ožiljke. Mi smo, kao sve žene iz Afrike, nekada oplođavale zemlju svojim prstima. Mi možemo da oplodimo zemlju kao što možemo da, na konjima, stojimo na prvoj vatrenoj liniji u odbrani našeg Kralja. A pošto smo ubijale u njegovo ime i u svoje sopstveno (kaže Harijetina puška, okačena preko njenog ramena tokom puta po mračnoj močvari), mi i dalje znamo da je moć da nekog ubijete manja od moći da nešto stvorite, jer ubijanje je završetak, a ne početak nečeg novog.

Gnev - žestoko nezadovoljstvo koje može biti preterano ili pogrešno usmereno, ali koje ne mora uvek da bude štetno. Mržnja - emotivna navika ili mentalni stav u kome je odvratnost prema nečemu pomešana sa zlom voljom. Gnev, kada je upotrebljen, ne uništava. Mržnja, međutim, to čini.

Rasizam i seksizam su reči za odrasle. Crnačka deca u Americi ne mogu da izbegnu to izopačavanje ljudskosti u svom životu i suviše često ne umeju da ih imenuju. Ali obe ove pojave opažaju se kao mržnja.

U procesu odrastanja moj organizam se svakodnevno hranio mržnjom, kao hlebom. Mrzela sam sebe zbog toga što mi je koža crna, zbog toga što sam žena, zato što nisam dovoljno crna, zato što ne odgovaram nekoj specifičnoj ženi iz mašte, zato što postojim. Zbog tako doslednog načina ishrane, čovek napokon počne da mržnju svojih neprijatelja ceni više nego ljubav svojih prijatelja, zato što ta mržnja postaje izvor gneva, a gnev je snažan motiv.

Istina je da mi se ponekad čini kako me samo taj gnev održava u životu; on gori u meni sjajnim i postojanim plamenom. Ipak, gnev je, poput krivice, nepotpun oblik ljudskog znanja. Korisniji je od mržnje, ali još uvek ograničen. Gnev je koristan ako može da nam pomogne u sagledavanju naših različitosti, ali na kraju krajeva, snaga koju gnev rađa samo je slepa sila koja ne može da stvori budućnost. On samo može da uništi prošlost. Takva snaga se ne koncentriše na ono što što nam dolazi u susret već na ono što je iza nas, na ono što je ga je rodilo, a to je mržnja. Mržnja predstavlja želju da se unište oni koje mrzimo; to nije nikakva želja za stvaranjem.

Odrastati hraneći se mržnjom svakodnevno, kao hlebom, znači da na kraju krajeva svaka ljudska interakcija postaje uprljana negativnom

žestinom i negativnom snagom njenih nusproizvoda - gnevom i okrutnošću.

Mi smo žene iz Afrike i mi poznajemo, jer nam to znanje teče u krvi, nežnost s kojom su naše pramajke grlile jednu drugu. Mi tragamo za takvom vezom. O njoj nam govore priče crnačkih žena koje su jedna drugoj vidale rane, jedna drugoj podizale decu, borile se za interes one druge, jedna drugoj obrađivale zemlju i jedna drugoj olakšavale put u život ili u smrt. Mi poznajemo mogućnosti podrške i povezivanja za kojima sve žudimo i o kojima tako često sanjamo. Sve je veći broj knjiga koje pišu crnačke žene i u kojima se bogato ilustruju takve mogućnosti i takva povezanost. Povezivanje crnačkih žena ne odvija se automatski upravo zbog naših sličnosti, a iskrena komunikacija između nas teško se ostvaruje.

Mi često na rečima podržavamo ideju o međusobnom povezivanju i pomaganju crnačkih žena, zato što još uvek nismo prevazišle prepreke koje stoje na putu ostvarenja tih mogućnosti niti smo u potpunosti istražile gnev i strahove koji nas sprečavaju da shvatimo kakva je moć pravog crnačkog sestrinstva. Priznati svoje snove ponekad znači priznati rastojanje koje postoji između tih snova i položaja u kom se danas nalazimo. Kad im jednom priznamo pravo na postojanje, naši snovi će moći da oblikuju realnost naše budućnosti, ako na njima budemo vredno radile i upoznale sadašnjicu. Mi ne možemo prihvatiti lažno povezivanje niti parodiju ljubavi prema sebi. Mi ne možemo nastaviti da izbegavamo jedna drugu na na najdubljem nivou zato što se plašimo uzajamnog gneva, niti možemo i dalje verovati da poštovanje znači da nikada direktno i otvoreno ne pogledamo u oči drugu crnoputu ženu.

Nisam stvorena da budem sama, bez vas koje razumete.*

I

Poznajem gnev koji počiva u meni kao što poznajem otkucaje svog srca i ukus svoje pljuvačke. Lakše mi je da budem gnevna nego povređena. U gnevu mi nema premca. Lakše mi je da budem besna nego da žudim. Lakše mi je da se razapnem u tebi nego da prihvatim opasni svet ljudi bele rase i priznam da mi, crnopute žene, imamo pravo da želimo jedna drugu.

Mi, crnkinje, imamo mnogo zajedničkih iskustava. Zašto nas ona ne zbliže umesto što nas suprotstavljaju i teraju nas da se hvatamo za gušu, koristeći pritom oružje koje je uzajamna bliskost usavršila?

Gnev koji se u meni rađa kad druga crnoputa žena i najmanje odstupi od moje neposredne potrebe ili želje ili koncepta o tome kakva treba da bude njena prava reakcija, jeste dubok i bolan gnev koji je rezultat mog očaja, moje očajničke bezobzirnosti. Taj gnev skriva moj bol zbog činjenice da smo mi, koje najviše treba da budemo zajedno, tako razdvojene; on skriva moj bol što ja njoj nisam toliko potrebna kao ona meni, ili što me ona gleda tupim pogledom mržnje, tim pogledom koji tako dobro poznajem zbog sopstvenih iskrivljenih slika o njoj. Uništi ili budi uništen!

Stojim u javnoj biblioteci i čekam da me primeti bibliotekarka, crnkinja, koja sedi za stolom nedaleko od mene. Ona je, naizgled, zadubljena u knjigu, lepa u svojoj mladosti i samouverenosti. Nameštam naočare i pritom lagano zvecnem narukvicom u slučaju da me nije videla, mada nekako osećam da jeste. Ona polako okreće glavu i podiže pogled ka meni. Njen pogled koji se ukršta sa mojim pun je takvog neprijateljstva da se osećam kao prikovana uza zid. Dva muškarca ulaze i staju iza mene. Ona u tom času ustaje, i kreće ka meni. "Da," kaže, sasvim bezizražajno, dok njene oči pažljivo izbegavaju moje. Nikad u životu nisam videla ovu mladu ženu. "Eto, šta znači imati stav," mislim, osećajući kako mi skače pritisak.

Uznemirava me veština, više nego drskost, te crnolute devojke koja elegantno izbegava moj pogled. Zbog čega njene oči beže od mojih? Šta ona vidi u njima što u njoj rađa toliki gnev, toliki bes ili toliko gađenje? Zašto želim da joj razbijem njušku zbog toga što izbegava moj pogled? Zašto ona ima lik moje sestre? Zašto ima skupljene usne poput moje ćerke? Zašto ima oči pobesnelog i odbačenog ljubavnika? Zašto sanjam da te noću uspavljujem u naručju? Da čerečim tvoje udove i njima hranim svoje najmanje omiljene životinje? Da iz noći u noć bdim nad tobom, začuđena? O, sestro, gde je ta crna zemlja izobilja u kojoj smo želele da šetamo zajedno?

Mržnja je rekla da je glas koji je stigao telegrafom za tri četvrtine vremena odštampao prljavim štamparskim slogom sva mišljenja pogodna da ubiju, mene i tebe, mene ili tebe. Čiju smo buduću sliku uništili - tvoje lice ili moje - i kako ćemo bez jedne od njih moći da se pogledamo ponovo - ako jedna nedostaje znači da nema ni mene.

A ako ti poverujem, kog ćeš bledog zmaja nahraniti našim crnim mesom iz straha, zbog sopstvenog opstanka ili koji bratski oltar nevin od ljubavi koja nema kuda da ode i tako postaje još jedno lice užasa ili mržnje?

Nemušta zver beskraino u sebi beleži otrovne napade tišine - meso koje se pokvarilo - šta bi uopšte i moglo da uspeva u toj mračnoj jazbini i kako dete od žrtve postaje lažov?

Moja rođena sestra sedi prekoputa mene u svojoj dnevnoj sobi. Sedi na stolici dok ja ozbiljno pokušavam da doprem do nje, da promenim njeno mišljenje o meni koje joj pričinjava takav bol. Lagano, pažljivo i hladno, tako da slučajno ne propustim nijednu jedinu jetku reč, ona mi kaže: "Ne želim da razumem ništa od toga što pokušavaš da mi saopštiš - ne želim ništa ni da čujem."

Nikad nisam prebolela taj gnev što me nisi htela za sestru, ni za saveznika, pa čak ni za zabavu na malo višem nivou od mačke. Ti nikad nisi prebolela gnev što sam uopšte rođena. Ni to što sam različita, ali ne dovoljno različita. Jedna žena ima oči kao moja sestra koja mi nikad nije oprostila što sam se rodila pre no što je ona dobila priliku da zadobije majčinu ljubav, kao da to iko ikad može. Druga žena ima visoke jagodične kosti poput moje druge sestre koja je želela da bude vođa, ali su je samo naučili da se pokorava, tako da je ona sada posvećena ideji vladanja kroz pokornost, a to je pasivna vizija.

Ko smo očekivale da će biti ona druga koja još uvek nije u miru sa nama samima? Ne mogu da te isključim onako kako mogu da isključim druge, ali možda mogu da te uništim. Moram li da te uništim?

Mi ne volimo sebe, pa prema tome ne možemo voleti ni jedna drugu. Zato što u licu one druge vidimo sopstveno lice, lice koje nikad nismo prestale da želimo. Zato što smo preživlele, a preživljavanje rađa želju za većim sopstvom. Lice koje nikad nismo prestale da želimo u isto vreme je i lice koje pokušavamo da uništimo.

Zašto izbegavamo da se pogledamo u oči? Da li očekujemo da ćemo u pogledu one druge pronaći izdaju ili prepoznavanje?

Kad bismo samo jednom mogle da osetimo bol koji teče venama svih crnačkih žena i koji preti da nas kao bujica potopi! Ostala sam na površini jer me je spasao gnev čiji su koreni sezali duboko u moju usamljenost da nisam imala drugog izbora osim da preživim.

Kad čovek ne može da utiče na nešto, mudro je da se povuče.*

Svaka crnačka žena u Americi preživela je toliku količinu mržnje koja je dovoljna za nekoliko života; u tom životu čak su i bombone u obliku crnačkih beba svedočile protiv nas u našem detinjstvu. Preživlele smo pljuvačke koje su nošene vetrom završavale na cipeli našeg deteta ili na ružičastom flasteru boje mesa; preživlele smo

pokušaje silovanja na krovu zgrade i nasrtljivo pipkanje šefovog sina; preživjele smo kad su naše drugarice u cкви, na verskoj poduci, raznesene na komade u eksploziji bombe i upile smo u sebe tu mržnju kao prirodno stanje. Morale smo da se hranimo tolikom količinom mržnje i naučimo naše ćelije da žive od nje jer bismo u suprotnom od te iste mržnje umrle. Stari kralj Mitridat naučio je, malo pomalo, da jede arsenik kako bi nadmudrio svoje trovače; ali bilo bi mi odvratno da ga poljubim u usta! Mi sada poričemo da je takva mržnja ikad postojala zato što smo naučile da je neutrališemo u sebi dok se u kataboličkom procesu, čak i u ljubavi, odbacuju nusproizvodi besa.

Vidim mržnju

Kupam se u njoj, davim se u njoj

skoro od početka svog života

bila je vazduh koji sam udisala

hrana koju sam jela, bila je sadržaj mojih opažanja;

jedina i najpostojanija činjenica mog života

je njihova mržnja...

*Suviše sam mlada za svoju istoriju***

Suština nije u tome što su crnačke žene tako lako nanosile psihički bol jedna drugoj, već činjenica što su one to činile toliko često da je taj bol postao opšte mesto. Ako sam naučila da jedem sopstveno meso u šumi - jer sam umirala od gladi i žudnje, učeći lekciju od vučice koja sebi odgrize šapu da bi pobegla iz klopke - ako, dakle, moram da pijem sopstvenu krv jer sam žedna, zašto ne bih pila tvoju sve dok tvoje drage, mrtve ruke ne počnu da vise kao uveli venci na mojim grudima, dok ja ne počnem da oplakujem tvoju smrt, o, sestro moja, plačem za onom koje više nema.

Kad zbog previda jedna od nas uspe da pobjegne bez pune zaštitne doze besa i prezira, kad nam se približi bez nepoverenja i uzdržanosti kojima inače odiše svaka njena pora ili kad njen pogled ne obeleži svaku ocenu o nama neumoljivom oštrinom i sumnjičavošću koju rezervišemo samo jedna za drugu, kad nam se ona približi bez dovoljno opreza, onda je prvo, s podsmehom, optužujemo za naivnost, a to znači da nije programirana za odbrambeni napad koji prethodi ispitivanju. Više nego zbunjenost, za konačno međusobno uništenje kriva je naivnost.

Crnopute žene kojima sopstveno srce služi kao hrana u praznoj kući, u praznom dvorištu, u praznom gradu, u praznom godišnjem

dobu, a za svaku od nas jedne godine proleće neće doći - naučile smo da uživamo u ukusu sopstvenog mesa pre svakog drugog jer su nam samo to dozvolili. Tako smo jedne drugima postale neizrecivo drage i neizmerno opasne. Govorim o gnevu koji je toliko ogroman i nepomirljiv, koji nas tako razjeda da mora da uništi ono što mu je najpotrebnije za sopstveno rastvaranje, razlaganje i ukidanje. Ovde pokušavamo da jedna drugu pogledamo direktno, oči u oči. Iako naše reči imaju oštar prizvuk poput glasa izgubljene žene, mi ipak govorimo.

II

Crnačka žena koja celog života radi posvećena je životu koji živi, deci koju hrani, oblači i voli kako god zna i ume da bi im ulila neku snagu koja im neće dozvoliti da se ućaure kao divlji kesten; ali ona je od početka svesna da će na kraju krajeva morati ili da ih ubije ili da ih pošalje u zemlju smrti, u belački lavirint.

Sedela sam za stolom na Dan zahvalnosti i slušala ćerku koja mi je govorila o univerzitetu i užasima utvrđene nevidljivosti. Ja sam godinama bila svedok njenih strepnji o tome kako će, slavno ili neslavno, u zavisnosti od slučaja, umreti u njihovim rukama. Ona mi priča o profesorima koji ne žele da razumeju jednostavna pitanja, koji je gledaju kao da je dobroćudan - dakle, bespomoćan - ali ružan tumor. Ona plače. Ja je grlim. Kažem joj da zapamti da ona nije svojina tog univerziteta, da ima svoj dom. Ja sam je pustila da ode u tu džunglu duhova, naučivši je samo kako da brzo trči, kako da zviždi, kako da voli i kako ne treba da beži. Osim ako mora. Nikad ne možete sve da ih naučite.

Mi, crnačke žene, šaljemo svoju decu u džunglu mržnje, u kojoj smo i mi provele svoju mladost začuđene, nadajući se da smo ih naučile nešto što će im pomoći da oblikuju svoj novi i manje opasan put opstanka. S obzirom na to da svojoj deci nisam raspoređivala grkljan kad su se rodila i da im nisam sopstvenim zubima iščupala ono malećno srce koje im je kucalo u grudima, kao što su to učinile mnoge moje sestre vezane lancima za leševe na brodovima koji su prevozili robove, ja sam svojoj deci bila posvećena do dana današnjeg.

*Cena sve veće moći je sve veći otpor.**

Sedela sam i slušala kako mi ćerka govori o nepoštenom svetu u koji je bila odlučna da ponovo uđe uprkos svemu što je rekla, zato što smatra da je znanje o tom svetu oružje koje ona može upotrebiti kako bi ga u celosti promenila. Slušala sam, potiskujući potrebu da je ponovo stavim pod svoju zaštitu. Sedela sam i gledala je dok je ona lagano i bolno otkrivala šta je to što zaista želi i osećala sam kako njen gnev raste i opada, kako se usmerava ka meni jer ne mogu da joj pomognem u njenom traganju, niti mogu da tragam umesto nje, niti bi mi ona to dozvolila.

Sve majke vide kako ih ćerke napuštaju. Crnačke majke odlazak svojih kćeri doživljavaju kao prinošenje žrtve mržnji koja se, kao lava, isprečava na njihovom putu. Sve ćerke vide kako ih majke napuštaju. Crnopute devojke odlazak svojih majki doživljavaju kao preteću izolaciju koju nikakva vatra poverenja ne može da probije.

Prošlog meseca sam u naručju držala jednu crnoputu ženu koja je jecala od bola i gubitka zbog smrti svoje majke. Njen gubitak za koji ne postoji uteha - videla je pred sobom prazan emotivni pejzaž - iskazivao se rečima koje su dolazile sa mesta nedodirljive usamljenosti kome nijedna druga crnoputa žena nikad neće moći da priđe toliko blizu da bi za nju to imalo nekog značaja. "Svet je podeljen na dve vrste ljudi," rekla mi je, "na one koji imaju majku i na one koji je nemaju. Ja više nikad neću imati majku." U njenim rečima ležala je poruka da je nijedna druga crnoputa žena nikad neće upoznati onakvom kakva jeste niti će ikada imati poverenja u nju kao što ni ona neće imati u druge. U njenom plaču sam naslutila izvor one romantične ljubavi između nas, crnačkih žena, i naših majki.

Bile smo male crnopute devojčice koje je mržnja naučila da čeznu da postanu nešto drugo. Nismo želele da druge crnopute devojčice gledamo u oči jer bismo u njima otkrile samo odraz onog što su izgleda znali svi osim mame - da smo grozne, ružne ili bezvredne i svakako nesrećne. Nismo bile dečaci i nismo imale belu kožu što je bilo sasvim dovoljno da nas svi smatraju ništavnim, osim naših majki.

Kad bismo mogle da naučimo da sebi odamo priznanje i da sebe prihvatimo kao što su nas priznavale i prihvatale samo naše majke, mi, crnačke žene, mogle bismo da vidimo jedna drugu mnogo jasnije i da neposrednije komuniciramo.

Razmišljam o surovosti koja tako često dolazi do izraza u najpovršnijim susretima između crnoputih žena, o njihovoj međusobnoj osudi i odmeravanju, o tom grubom odbijanju da

uspоставe međusobnu vezu. Znam da ponekad osećam kako mi je od životne važnosti da se ne složim sa nekom crnoputom ženom. Čini mi se čini da je bolje ignorisati je, udaljiti se od nje, zaobići je, samo da nemam nikakvog dodira s njom. Ne samo zato što me razdražuje, već što bi mogla da me uništi okrutnom silom svoje reakcije na mene, to jest na ono što ona doživljava kao uvredu. Ili bih ja mogla da uništim nju, silinom svoje reakcije i iz istog razloga. Naši strahovi su podjednaki.

Ako uspevam da prihvatim osobenosti svog života kao crnopute žene, i pomnožim ih sa svoje dvoje dece i sa svim danima našeg kolektivnog života kao pripadnika crnačke zajednice, a ne posrnem pod težinom tog tereta - život crnopute žene nije proslava, poput reke, sunčeve svetlosti ili stena - da li je onda čudno što je moj glas oštar? Treba da zahtevam od sebe da uložim napor i postanem svesna te činjenice kako se ta grubost ne bi ispoljila prema mojim sestrama koje je najmanje zaslužuju.

Zbog čega se crnopute žene jedna drugoj obraćaju posebnim glasom koji odiše besom i razočarenjem? Koga to moramo da uništimo napadajući jedna drugu tim tonom predodređenog i preciznog uništenja? Mi svodimo jedna drugu na najniži zajednički imenitelj, a zatim pokušavamo da uništimo ono što najviše želimo da volimo i dodirnemo: to problematično sopstvo na koje ne polažemo pravo, ali koje žestoko krijemo jedna od druge.

Ta okrutnost, ta surovost, koja postoji u našim odnosima predstavlja nasleđe mržnje koju su nam po rođenju ubrizgali oni koji su nameravali da nas na taj način usmrte. Ali mi smo se prilagodile, naučile smo da primamo tu okrutnost i da se njom služimo, ne ispitavši je. Koliko nas je to samo koštalo! Da bismo izdržale udare vremenskih nepogoda morale smo da postanemo kamen, a sada, udarajući one koje su nam najbliže, nanosimo bol sebi.

Na koji način da promenim postojeće okolnosti da svako lice crnopute žene koje vidim ne bi bilo lice moje majke ili mog ubice?

Volela sam te. Sanjarila sam o tebi. Razgovarala sam s tobom satima u snu, sedeći ispod svilenog drveta pamuka dok smo se grlile ili jedna drugoj plele kike ili dok smo jedna drugoj mazale leđa uljem; a svaki put kad bih te srela na ulici, ili u pošti, ili kad bih te videla da sediš za stolom u kancelariji za zdravstvenu zaštitu siromašnih, poželela bih da ti zavrnem šiju.

Brojne su prilike u kojima se u životu svake od nas javlja pravedan bes koji se pojačava i koji nas razdvaja.

· Nama, crnačkim ženama, kaže se da bismo mogle da budemo bolje, ali smo gore i nikad ravne crnačkim muškarcima. Nikad ravne drugim ženama. Nikad ravne ljudskim bićima.

· Jedna belkinja i feministkinja iz naučnih krugova kaže mi da joj je tako drago što postoji zbirka tekstova pod naslovom *Ovaj most zvani moja leđa**, zato što joj to pruža priliku da se obračuna sa rasizmom bez potrebe da se suočava sa crnačkom okrutnošću koja nije razblažena drugim bojama. To znači da ona ne mora da preispituje svoj sopstveni strah i mržnju prema crncima niti da se bavi gnevom crnačkih žena. Drugim rečima, nosite se bestraga s vašim ružnim zlobnim licima koja su stalno namrgođena!

· Umetnik koji je napravio rasistički dijafilm i sa kojim sam bila vrlo strpljiva i prijatna. Nisam mu razlupala njegovu prokletu mašinu. Objasnila sam mu kako se osećam zbog njegove rasne mržnje i kako bi se njegov film mogao promeniti da bi imao nekakvo značenje. On je verovatno naučio nešto o tome kako treba prikazivati crnce. Zatim sam otišla kući i zamalo polomila sve po kući, uključujući i moju ljubavnicu, zato što je neka pozivnica bila pogrešno odštampana. Nisam shvatila uzrok svog iznenadnog gneva.

· Crnac, osuđen na smrt, mučitelj žena i dece, u vojsci obučen da ubija, zapisuje u svom dnevniku koji vodi u ćeliji: "Ja sam tip muškarca koga ćete najverovatnije videti kako vozi Mercedes i sedi u direktorskim kancelarijama mnogih velikih korporacija." On je potpuno u pravu, osim što nije belac.

Kako uspevamo da obuzdamo svoj gnev i da ga ne izlijemo na njih nego na same sebe? Kako da se oslobodim tog otrova kojim su me kljukali kao strazburšku gusku sve dok nisam počela da povraćam gnev i na samu pomisao o nečem hranljivom; *o, sestro moja, ratoborno podizanje tvog ramena, pramena tvoje kose ...*svaka od nas izučila je zanat uništenja. To je sve što su nam dozvolili da naučimo, a ipak, pogledaj kako se naše reči ponovo pronalaze.

Teško nam je da konstruišemo celovit model kad smo okružene sinonimima za prljavštinu. Ali nije nemoguće. Mi smo, ipak, preživeli s razlogom. (Kako da definišem svoj uticaj na ovu zemlju?) Počecu time što ću postaviti prava pitanja.

Draga Liora,

Činjenica da dve crnopute žene ulaze u analitički ili terapijski odnos znači da one kreću na suštinski neistraženo i nesigurno putovanje. Za to putovanje ne postoji nikakav prototip, nikakav uzor, nikakav objektivno dostupan korpus iskustva, osim našeg sopstvenog, koji bi nam pomogao da ispitamo specifičnu dinamiku naših interakcija kao crnačkih žena. Međutim, ta interakcija može da ugrozi sav ostali psihički materijal koji postoji u dubini naših ličnosti. Upravo iz želje da preispitam tu interakciju obratila sam ti se profesionalno i shvatila šta znači tražiti put kroz naše sličnosti i razlike, kao i kroz istoriju našeg proračunatog nepoverenja i želje.

Zbog činjenice da ranije nije postojalo, ili bar da o njemu nije pisano, ovo preispitivanje je bolno poput svih psihičkih preispitivanja, a dodatnu zamku predstavlja činjenica što smo obe crnopute žene u svetu muškarca bele rase, i to crnopute žene koje su preživjele. Ovo preispitivanje često se zaobilazi ili se smatra nevažnim ili sporednim. Na primer: ne mogu da nabrojim koliko mi je belaćkih psihološkinja reklo: "Zašto bi trebalo da bude važno da li sam crnkinja ili belkinja?" Kome bi ikad palo na pamet da kaže: "Kakve veze ima da li sam žensko ili muško?" Na primer: ne znam ko vam je supervizor, ali mogu da se kladim da nije crnoputa žena.

Zato nas ova nova teritorija na kojoj se nalazimo plaši, ali nas i privlači jer je posuta eksplozivnim delićima naše sopstvene rasne istorije koju nijedna od nas nije mogla da bira, a čije ožiljke nosi. I ti ožiljci su drugačiji kod svake od nas. Postoji, međutim, istorija koja nam je zajednička zato što smo crnkinje u rasističkom i seksističkom kazanu, a to znači da je jedan deo tog puta i tvoj.

U meni ima mnogo tegobnih područja sopstva koja tebi kao kvalifikovanoj i sposobnoj psihološkinji neće biti ni nova ni problematična. Smatram da si hrabra žena i zbog toga te poštujem, ali ipak sumnjam u činjenicu da je tvoje obrazovanje moglo da te pripremi za istraživanje zamršenosti potrebe, straha, nepoverenja, očaja i nade koji su na delu u našim uzajamnim odnosima, a svakako nisu mogli da te pripreme da ih istražiš dovoljno duboko. Zato što nismo muškarci i zato što nam koža nije bela, mi pripadamo grupi ljudskih bića koja nisu bila smatrana dostojnim za takvu vrstu proučavanja. Zato imamo samo sebe, takve kakve jesmo, sa hrabrošću, ili bez nje, da ta sopstva iskoristimo za dalje istraživanje i razjašnjavanje činjenice kako ono što nas razdvaja kao crnopute žene ugrožava i nas same i posao koji zajedno obavljamo.

Međutim, ako to ne obavimo ovde među nama, svaka od nas će jednom to negde morati da obavi.

Postoje dve stvari sa kojima još uvek ne znam šta da radim. Ali zaista želim da ih uskladim da bi mi bile od koristi u životu i u poslu, a kad to kažem ne mislim samo da to učinim na bezbedan način. Ne znam kako te stvari mogu da unaprede i osvetle tvoj život, ali znam da mogu. Ponekad je istovremeno i prokletstvo i blagoslov pesnika u tome da opaža, a da pritom ne može da dovede u red te opažaje, što je drugo ime za haos.

Ali, naravno, upravo su iz haosa rođeni novi svetovi.

Jedva čekam da se sretnemo oči u oči.

Odri.

III

Oko mene je u poslednje vreme bilo toliko smrti, toliko gubitka, da ponekad osećam da sam, bez potrebe za metaforama i simbolima iskupljenja, zapala u samo jedno raspoloženje - obuzelo me je osećanje patnje i s njom vezano trpljenje. Taj isti problem se javlja i kad je reč o mržnji. U sebi sam u poslednje vreme ili preradila previše gneva ili moja mašinerija postaje sporija ili manje delotvorna, tako da se gnev uvlači u moje najpresudnije razgovore.

Možda je zbog toga crnačkim ženama često lakše da komuniciraju sa ženama bele rase, iako takve interakcije često predstavljaju emotivni ćorsokak. Razlog je u tome što sa belkinjama postoji neka srednja linija u toj interakciji koju je moguće ostvariti i održati, neka emotivna granica u odnosima priznatih sopstava.

Zbog čega to nije slučaj sa Frensis, koja je belkinja, a koju sam upoznala u potpunosti, više nego bilo koga? Kad govorim o Frensis i sebi, govorim o odnosu koji nije samo izuzetno dubok već i izuzetno širok, koji predstavlja zbir različitosti, a ne utapanje. Govorim isto tako o ljubavi koju oblikuju naša uzajamna predanost napornom radu i suočavanje sa problemima tokom dugog niza godina, jer nijedna od nas dve nije htela da se zadovolji rešenjima koja su izgledala laka, jednostavna ili prihvatljivo prikladna.

Ta srednja linija koju je pre moguće ostvariti u odnosu između crnkinje i belkinje predstavlja manju opasnost od lavirinta potreba i besa sa kojim se suočavaju svake dve crnkinje koje direktno pokušavaju da izvrše emotivni uticaj jedna na drugu, bez obzira na tip odnosa u

kome se nalaze. Isto važi kako za službenice po kancelarijama i političke aktivistkinje tako i za ljubavnice. Ali upravo će se iz traganja za putevima u tom lavirintu roditi nove vizije sopstva i nove mogućnosti za odnose među crnačkim ženama. Da ponovim, ovde mislim na društvene odnose, jer je nama suštinski važno da ispitamo dinamiku odnosa između žena koje nisu ljubavnice kao i između onih koje to jesu.

I pitam samu sebe, da li ikad koristim svoj rat protiv rasizma da bih izbegla drugi bol za koji tek nemam nikakav odgovor? I ako je tako, da li ta činjenica doprinosi da energija koju trošim u svojim bitkama protiv rasizma bude ponekad slabija, ili manje racionalna, ili podložna neočekivanim napetostima i razočarenjima? Belci nikad neće istinski moći da nas prihvate kao jednake. Na primer, kad bi rasizam u ovom trenutku bio iskorenjen iz onih odnosa srednje linije između crkinja i belkinja, ti odnosi bi možda postali dublji ali nikad ne bi zadovoljili specifičnu potrebu koju crkinje osećaju jedna prema drugoj, s obzirom na naše zajedničko nasleđe, tradiciju i istoriju. Ovde je reč o dve veoma različite borbe. Jedna je rat protiv rasizma kod belaca, a druga je potreba crnačkih žena da se suoče sa rasističkim konstruktima koji leže u pozadini lišavanja u uzajamnim odnosima između njih samih i prevaziđu ih. Sve te bitke su veoma različite.

Ponekad mi se čini da je bolje osetiti pravedan bes nego tupi bol zbog gubitka, gubitka, gubitka. Zbog toga što me ćerka napušta. Zbog toga što odlaze prijatelji, svako na svoj način.

... kao da kad ti naizgled slični ljudi sazru, priroda počne da naglašava njihovu jedinstvenost tako da i razlike postaju očiglednije.*

Koliko sam često zahtevala od druge crnolute žene ono što se ja nisam usuđivala da dam sebi - prihvatanje, veru, dovoljno prostora da bih razmislila o promenama? Koliko sam često tražila od te crnolute žene da prevaziđe različitost, sumnjičavost, nepoverenje, stari bol? Koliko sam puta od nje očekivala da sama premosti užasni jaz naših naučenih prezira i da kao slepa, dresirana životinja preskoči ponor? Koliko puta sam zaboravila da postavim ovo pitanje?

Da li ti se ja obraćam jedinim jezikom koji znam? Da li se ti meni obraćaš jedinim jezikom koji ti je preostao? Ako ja pokušavam da čujem tvoj glas uprkos razlikama koje postoje među nama, da li to znači da ćeš i ti čuti moj?

Da li tražimo odgovore na ova pitanja ili se zadovoljavamo tom tajnom izolacijom koja je izraz naučene trpeljivosti prema činjenici da smo lišene jedna druge, iako čeznemo za smehom one druge, za

crnačkom lakoćom, za zajedništvom, za dozvolom da budemo to što jesmo jer mi, obično, ne priznajemo svoja osećanja zato što bismo onda morale da priznamo njihovo odsustvo; i da li nas bol zbog tog odsustva, uporan kao groznica niskog intenziteta, iznuruje?

Da li mi to razapinjanje na krst ponovo primenjujemo u ličnim odnosima? Da li ponavljamo izbegavanje, okrutnost i presudu zato što nam nije dozvoljeno da imamo crnačke boginje i crnačke junakinje? Ili zato što nam nije bilo dozvoljeno da vidimo svoje majke i sebe u njihovoj i našoj veličanstvenosti sve dok ta veličanstvenost nije postala deo naše krvi i mesa? Jedna od funkcija mržnje svakako je ta da sakrije i izopači lepotu koja predstavlja moć u nama samima.

Žudim da upoznam crnačke žene koje mi neće okrenuti leđa gnevno i prezrivo čak i pre no što me upoznaju ili čuju ono što želim da kažem. Žudim da upoznam crnačke žene koje mi neće okrenuti leđa iako se ne slažu sa onim što ja govorim. Mi, ipak, govorimo o različitim kombinacijama istih, pozajmljenih zvukova.

Ponekad mi se čini da je istraživanje naših različitosti nalik odlasku u rat marševim korakom. Ulećem sa strepnjom u orbitu svake crnačke žene kojoj želim da pridem, napredujem ka njoj s onim najboljim što mogu da dam široko ispruženih ruku. Da li njoj to nešto znači? Ja sam istovremeno prestravljena jer očekujem izdaju, odbijanje, osudu koja se iskazuje smehom; da li ona misli da je ja osuđujem?

Većina crnačkih žena koje poznajem smatra da previše plaćem ili da previše govorim o tome u javnosti. Rekle su mi da zbog tog plakanja delujem meko i da, samim tim, moje reči gube na značaju. Kao da naša mekoća mora da bude cena koju plaćamo za sticanje moći, a ne cena koju nam je najčešće najlakše da platimo.

Borim se sa košmarnim vizijama u sopstvenoj duši, vidim ih, posedujem ih, znam da me nisu uništile ranije i da me neće uništiti ni sada ako ih izgovorim glasno, ako priznam koliko su me povređivale, ako kažem da me je majka naučila da preživim kao što me je istovremeno naučila i da se plašim sopstvene pripadnosti crnoj rasi. "Ne veruj belcima zato što nam oni ne žele dobro, ali ne veruj ni onima čija je koža crnja od tvoje jer su njihova srca isto tako crna koliko i njihova lica." (Gde sam u tome bila ja, najcrnja od svih nas?) Ta činjenica mi i sada, dok pišem o njoj, pričinjava bol. Koliko je takvih poruka stiglo svima nama, iskazanih različitim glasovima i na različite načine? I kako ćemo mi izbrisati te poruke iz naše svesti, ako prethodno ne prepoznamo ono o čemu su govorile i ne shvatimo koliko su bile destruktivne?

IV

Kako čovek postaje čvrst? Ako nauči da bude grub?

Mora postojati neki glas koji će reći da su crnačke žene uvek pomagale jedna drugoj. Zar to nismo činile? To je paradoks našeg unutrašnjeg sukoba. Mi imamo snažnu tradiciju povezivanja i uzajamne podrške i pamćenje o nitima te tradicije postoji u svakoj od nas uprkos gnevu i sumnjičenju koje u nama rađa mržnja prema samima sebi.

*Kad se svet okrenuo protiv mene, mršteći se s neodobravanjem /
Sestra mi je vratila tlo ispod nogu.**

Kad god čujem reči te pesme, one uvek u meni izazovu najdublje i najbolnije osećanje gubitka zbog nečeg što sam želela da osetim, a nisam, jer mi se to nikad nije dogodilo. Ima nekih crnoputih žena koje su to osetile. Za nas ostale, to osećanje da možemo da se oslonimo na podršku naših sestara je nešto o čemu možemo samo da sanjamo i da radimo u tom smislu, znajući da je to moguće ali i veoma problematično zbog straha i sumnjičavosti koji realno postoje između nas.

Naš gnev, iskovan u vatri borbe za opstanak, skriva se ispod spuštenih očnih kapaka ili bukne u našim očima u najčudnijim prilikama. Kad podignem pogled dok ležim između nogu svoje ljubavnice, dok hvatam beleške za vreme nekog predavanja i kad mi zamalo razbije koncentraciju, dok mi na kasi u samoposluzi otkucavaju račun, dok popunjavam formular na šalteru biroa za naza-poslene, dok izlazim iz taksija na sred Brodveja držeći pod ruku poslovnog čoveka iz Lagosa; taj gnev koji juri ispred mene dok ulazim u prodavnicu i kad se moje oči u deliću sekunde sretnu sa očima mojih besnih, neprijatnih sestara. Kad je bila mala, moja ćerka me je stalno pitala: "Da li si zbog nečeg ljuta, mama?"

Mi, crnačke žene, isuviše smo često uzalud trošile svoj gnev, zakopavale smo ga, nazivale smo ga tuđim, bacale smo ga neobuzdano u okean rasizma i seksizma iz koga nije bilo odgovora, tresnule bismo ga jedna drugoj u lice, a onda se saginjale da izbegnemo udar. No sve u svemu, mi izbegavamo otvoreno izražavanje gneva i zato ga prikrivamo krutom i nepristupačnom učtivošću. Gnev koji smatramo nedozvoljenim ili neopravdanim postaje tajan, neimenovan i ostaje zauvek sačuvan. Nas su, protiv naše volje, kljukali mržnjom protiv sebe, protiv one druge i mi se zato plašimo da ispitamo tu mržnju kako

ne bismo videle da su nas drugi označili i imenovali onakvima kakvima smo se oduvek osećale i ponekad više volele da budemo, dakle, same. Svakako da ima dovoljno prilika u životu svake od nas kad svoj gnev možemo opravdano da upotrebimo, taj gnev koji je dovoljan za mnogo života. Veoma lako možemo da izbegnemo uzajamne sukobe. Mnogo je lakše ispitati naš gnev kad je situacija u kojoj se nalazimo (relativno) jasna i emotivno neopterećena. Mnogo je lakše iskazati gnev u tim odnosima srednje linije koji nas ne dovode u opasnost da istinski otkrijemo svoje biće. Međutim, mi i dalje čeznemo za pozнатom supstancom, za istinskim zajedništvom, za sestrom sa kojom ćemo ga podeliti.

Teško je izdržati belačku agresiju i odbacivanje, mržnju prema crnačkim ženama i napade na nas. Mnogo je teže pozabaviti se otvorenim odbacivanjem crnačkih žena koje možda na mom licu prepoznaju lice nekog drugog, lice koje nisu odbacile u svom ogledalu; ili koje u mojim očima vide ono obličje koga se plaše, a koje može biti njihovo sopstveno. Taj postojeći strah koji prožima uzajamne odnose crnoputih žena često je podstaknut strepnjom da mogu izgubiti prijateljstvo nekog konkretnog muškarca ili nekog muškarca koga bi mogle da upoznaju. Jer, nas su oduvek učili da je sticanje muškarca jedina mera uspeha, uprkos tome što ti muškarci retko ostaju sa nama.

Jedna crnoputa žena sedi i u tišini sudi o drugoj: kako ova izgleda, kako se ponaša, kakav utisak ostavlja na druge. Vaga ove žene koja sudi meri na njenu štetu jer ona meri nemoguće. Ona meri sopstvo koje u celosti ne želi da ima. Ona ne želi da prihvati kontradikcije, a ni lepotu. Ona želi da druga žena ode. Ona želi da druga žena postane neko drugi, bilo ko osim druga crnoputa žena. Ona ima dovoljno problema vezanih za sopstveni identitet. "Zašto ne naučiš da letiš kako treba," kaže ona drugoj ženi. "Zar ne shvataš koliko tvoj loš let govori o nama? Kad bih ja mogla da letim, ja bih svakako to radila bolje od tebe. Zar ne možeš to nekako da prikriješ? Devojke bele rase to umeju. Možda bismo mogle da nađemo neku od njih da ti pokaže kako se to radi." Druga žena ne može da govori. Previše je zauzeta održavanjem ravnoteže da se ne bi razbila o zemlju. Ona neće prolići suze koje bi se mogle stvrdnuti u malo, oštro kamenje s ciljem da ih usadi u srce prve žene koja bi ih brzo izvadila i označila kao izvor sopstvenog bola.

Postoje mitovi o samozaštiti koji nas međusobno razdvajaju, drže nas na odstojanju i seju okrutnost i svirepost umesto da nam pruže nežnost i razumevanje koji su nam toliko potrebni.

1. Mit o tome da uljudnost ili učtivost nalažu da jedna drugu ne gledamo direktno u oči već samo prikrivenim pogledima procenjivanja. Po svaku cenu moramo izbeći da se suočimo sa slikom svog straha. Umesto da čujemo pohvalu: "Kako su ti lepa usta" verovatno ćemo čuti pokudu: "Vidi kako su ti debele usne." Mi održavamo diskretnu distancu između sebe zato što ta distanca mene manje čini delom tebe, a tebe čini manje delom mene.

Kad ne postoje nikakve veze među ljudima, onda je gnev jedan od načina da se oni približe jedni drugima i da ostvare kontakt. Kada, međutim, postoji velika povezanost koja je problematična ili opasna ili nepriznata, onda je gnev način da se ti ljudi razdvoje, da se drže na odstojanju, kao što je slučaj sa nama.

2. Mit o tome da zbog toga što ponekad ustajemo u međusobnu odbranu protiv stranaca, ne treba da sagledamo sopstvenu degradaciju i odbacivanje koje se odigrava među nama. Uzajamna podrška protiv stranaca veoma se razlikuje od uzajamne ljubavi. Često je slučaj da se u praksi sprovodi izreka "slični ljudi traže sebi slične." To ne znači da moramo da razumemo te slične niti svoju potrebu za njima, čak i kad ta sličnost predstavlja tanku liniju između života i smrti.

Jer ako ja uzmem k srcu procenu beladžkog sveta da sam ja kao crnkinja sinonim za đubre, onda ću ja duboko u sebi zauvek verovati da zaista ništa ne vredim. Ali nama je veoma teško da toj usvojenoj mržnji pogledamo u oči. Lakše mi je da i tebe smatram bezvrednom jer si slična meni. Prema tome, ako me podržavate zato što ste mi slične to samo potvrđuje da ste i vi ništavne poput mene. To je pat pozicija, slučaj u kome ništavnost podržava ništavnost i neko će zbog toga morati da plati, ali to neću biti ja! Kad budem mogla da prepoznam koliko sama vredim, biću u stanju da prepoznam i koliko vi vredite.

3. Mit o tome da je savršenstvo moguće, da je moguće da od sebe i jedna od druge očekujemo ljudskost kao jedini uslov međusobnog prihvatanja. (Obratite pažnju na činjenicu koliko na taj način postajemo korisne spoljašnjim institucijama!) Ako ste slične meni, onda ćete morati da budete mnogo bolje od mene da biste bile dovoljno dobre. A to nećete moći da budete zato što ste, koliko god bile dobre, i dalje crnkinje baš kao ja. (Šta ona misli da je?) Prema tome, ja bih mogla da prihvatim, ili bar da preispitam, bilo koji postupak ili ideju koji dolaze

od nekog drugog, ali ne i od vas, jer ništa što dolazi od vas nije prihvatljivo s obzirom na to da ste vi moja slika iz ogledala. Ako niste NJIHOVA slika savršenstva, a to nikad ne možete biti zato što ste crkinje, onda ste moj odraz. Mi nikada nismo dovoljno dobre jedna za drugu. Sve vaše mane postaju uveličani odrazi mojih sopstvenih nedostataka koje osećate kao pretnju. Moram da vas napadnem pre nego što nas naši neprijatelji pobrkaju; a oni će to svakako učiniti.

O, majko, zašto smo za borbu naoružane mačevima iskovanim od oblaka i kopljima od prašine? "Šta ti uopšte misliš ko si?" Ona koju se najviše plašim da (ne)ću sresti.

VI

Jezik koji su nas naučili da koristimo kako bismo odbacile sebe i svoja osećanja kao sumnjiva isti je onaj jezik kojim mi odbacujemo i sumnjičimo jedna drugu. Suviše je lepa. Suviše je ružna. Suviše je crna ili je previše bela. To je pogrešno. Ja to već znam, ja koja to govorim. Ti si previše sporna da bih slušala šta govoriš. Ti ne govoriš NJIHOVIM jezikom. Šta ti misliš, ko si ti? Misliš li da si bolja od svih ostalih? Skloni mi se s očiju.

Mi odbijamo da se odrekneмо veštački stvorene distance među nama kao i da istražimo naše istinske razlike u cilju kreativne razmene mišljenja. Ako kažem: "Ja sam isuviše različita da bih sa vama komunicirala," to znači da sebe moram da označim kao ne-ti. Put ka gnevu popločan je našim neočekivanim strahom od mišljenja one druge. Nama nije bilo dozvoljeno da se uzajamno i slobodno doživimo kao crnopute žene u Americi; mi prilazimo jedna drugoj zaodenuて u mitove, u stereotipe i očekivanja koji su nam nametnuti spolja, u definicije koje nisu naše sopstvene. "Ti si moja referentna grupa, ali ja nikad nisam radila s tobom." Kako ti sudiš o meni? Kao o crkinji kakva si i sama? Kao o crkinji crnjoj od tebe? Kao o crkinji koja nije dovoljno crna? Šta god da je u pitanju, sigurno ćeš kod mene pronaći neki nedostatak...

Nas, crnopute žene, uvek definišu kao nedovoljno dobre. Moram da prevaziđem tu ocenu tako što ću biti bolja od vas. Ako dovoljno očekujem od sebe, onda ću možda moći da postanem drugačija od onog što za mene tvrdi ta definicija, a što je različito od vas. Ako postanem dovoljno različita, onda možda više neću biti "crnačka kučka." Ako vas učinim dovoljno različitim od sebe, onda mi više

nećete biti toliko potrebne. Postaću jaka, najbolja, nadmašiću vas u svemu, postaću apsolutno najbolja zato što se ne usudujem da budem ništa drugo. Moja jedina šansa je u tome da postanem dovoljno dobra kako bih postala ljudsko biće.

Ako sam ja to što jesam, onda me vi ne možete prihvatiti. Ali ako možete da me prihvatite, to znači da sam ja ono što biste vi želele da budete pa onda nisam "prava stvar." Ali, onda niste ni vi. MOLIM PRAVU CRNKINJU DA USTANE!

Mi čuvamo tajnu zbog koje se osećamo krivim, skrivenu ispod divne odeće, skupe šminke i pomada za izbeljivanje kože (da, još uvek!) i ispravljamo kosu kako bi ličila na veštačku trajnu. Svaka od nas koja odstupi od propisanog načina maskiranja izlaže se opasnosti da je precizno usmrti ubilački instinkt okoline.

Mi se ponašamo kao da pripadamo grupi, a osećamo se kao autsajderke i na taj način produžavamo sopstveno odbacivanje kao crnputih žena dok se istovremeno oporavljamo od toga. Tako bar mislimo. Ali politički rad neće nam spasti dušu, ma koliko taj posao bio neophodan i ispravan. Tačno je, međutim, da se bez političkog rada ne možemo nadati da ćemo opstati dovoljno dugo da bismo ostvarile bilo kakve promene. Rad na sopstvenom osnaživanju predstavlja pravi politički rad koji je ujedno i najteži.

Ako ne pokušamo da imenujemo konfuzni splet osećanja koja postoje među sestrama, mi ćemo ih reprodukovati na stotinu bolnih i nekorisnih načina. Nikad ne govorimo o starom bolu, da bismo išle napred. Kao da smo među sobom sklopile tajni pakt da ne govorimo jer bi iskazivanje tog neispitanog bola moglo biti praćeno drugim, takođe neiskazanim bolom koji je ugrađen u nataloženi gnev koji nismo ispoljile. Taj gnev, koji naše povređeno sopstvo poznaje iz detinjstva, odiše moćnom svirepošću naučenom u sumornim i suviše rano vođenim bitkama za opstanak. "Ne možeš da podneseš, je li?" Bila je to crnačka igra, navodno prijateljsko nadmetanje u uzajamnom psovanju, koja se u praksi svodila na presudnu vežbu u procesu učenja kako da se otrpe verbalne uvrede bez posrtanja.

Jedan deo te cene koju smo platili da bismo naučili da preživimo ogledao se u našem detinjstvu. Nikad nam nisu dozvolili da budemo deca. Deca imaju pravo da se u životu neko vreme igraju ali za crnačko dete, a posebno za crnačke devojčice, svaki postupak može imati smrtonosne posledice. Pitajte duhove četiri male devojčice koje su poginule u eksploziji bombe u Birmingemu. Pitajte Ejndžel Liner ili

Latonju Vilson ili Sintiju Montgomeri, tri devojke, žrtve zloglasnih ubistava u Atlanti koja nikad nisu razrešena.

Ponekad mi se čini da bih, da sam uspela da osetim svu kolektivnu mržnju koja je bila uperena ka meni kao crnkinji i da sam usvojila njene implikacije u svojoj svesti, umrla od tog turobnog i užasnog tereta. Da li mi je zato jedna sestra jednom prilikom rekla: "Belci osećaju, a crnci rade."?

Istina je da belci u Americi, uopšte uzev, imaju više vremena da sebi priušte luksuz ispitivanja svojih emocija. Crnci su u ovoj zemlji oduvek morali da se bave teškim i neprekidnim poslom preživljavanja na najkonkretniji i najneposredniji način. Primamljivo je krenuti od ove činjenice i doći do zaključka da crncima nije ni potrebno da ispituju svoja osećanja; ili da su ta osećanja nevažna pošto su tako često korišćena za stvaranje stereotipa o nama kao o infantilnim ljudima; ili da ta osećanja nisu od vitalnog značaja za naš opstanak; ili, što je još gore, da ima neke vrline u tome da se ne oseća duboko. To znači da nosimo tempiranu bombu koja je žicom vezana za naše emocije.

U svom životu počinjem da pravim razliku između bola i patnje. Bol je neki događaj, neki doživljaj koji moram da prepoznam i imenujem i da ga onda na neki način upotrebim kako bih taj doživljaj promenila i transformisala u nešto drugo, u snagu, znanje ili akciju.

Patnja je, s druge strane, košmar ponovnog proživljavanja neispitanog i neprerađenog bola. Kad doživljavam bol koji svesno ne prepoznajem, onda sebe lišavam moći koju mogu da steknem koristeći taj bol, moć da još više podstaknem neku aktivnost. Osuđujem sebe što ponovo proživljavam taj bol, opet i opet iznova kad god ga nešto izazove. To je patnja, krug iz koga naizgled nema izlaza.

I zaista, kad ponovo doživim stari bol ponekad mi to liči kao da se iz sve snage bacam na betonski zid. Ali onda sebe podsetim na činjenicu da sam **JA VEĆ SVE TO DOŽIVELA I DA SAM PREŽIVELA.**

Ponekad taj gnev koji postoji između crnputih žena ostaje neispitan zato što trošimo previše energije na stalno ispitivanje drugih u ime samozaštite i opstanka tako da ne možemo da sačuvamo dovoljno energije za nas same. Ponekad ga ne ispitujemo zato što je taj gnev toliko dugo prisutan među nama da ga više ne prepoznamo kao takvog ili smatramo da je prirodnije da patimo nego da doživljavamo bol. Ponekad to ne činimo zato što se plašimo onog što bismo mogle da otkrijemo. Ponekad zato što mislimo da to ne zaslužujemo.

Zapamtila sam grimasu gađenja na licu one žene iz podzemne železnice koja je povukla svoj kaput ka sebi, kad sam ja pomislila da je videla bubašvabu. Videla sam mržnju u njenim očima zato što je ona želela da ja vidim tu mržnju; zato što je želela da to shvatim, na jedini način na koji dete može da shvati, da, ja, živa, ne pripadam njenom svetu. Da mi se to dogodilo kad sam već bila odrasla, verovatno bih se nasmejala ili zarežala ili bih se osetila povređenom zato što bih shvatila o čemu je reč. Ali tada sam imala samo pet godina. Videla sam i zapamtila, iako nisam umela da imenujem taj doživljaj koji je na taj način ostao nepotpun. To nije bio bol; to je postala patnja.

Kako onda da vam kažem da mi se ne dopada to što skrećete pogled od mene kad znam da ću tako osloboditi sav neimenovani gnev koji je u vama posejala mržnja zbog koje ste patile, a koju nikad niste osetile?

Tako mi osećamo uzajamnu privlačnost, ali smo oprezne i zahtevamo trenutno savršenstvo koje nikad ne bismo očekivale od naših neprijatelja. Međutim, mi možemo da se probijemo kroz taj nasleđeni bol i možemo da odbijemo da učestvujemo u toj oporoj lakrdiji izolacije, gneva i bola.

Mnogo sam puta pročitala ovo pitanje u pismima koje su mi slale crnačke žene: "Zbog čega se osećam tako prokleta, tako izolovana?" Stalno čujem kako žene iznova postavljaju isto ovo pitanje i to na neverovatno različite i prikrivene načine. Ali mi možemo da promenimo taj scenario. Mi možemo da naučimo da jedna drugoj budemo majka.

Šta to znači za crnačke žene? To znači da moramo da uspostavimo vlast nad sopstvenim definicijama, da vodimo brigu o sebi i da očekujemo da se razvijamo, a to je početak prihvatanja koje smo naučile da očekujemo samo od svojih majki. To znači da potvrđujem sopstvenu vrednost obavezujući se da preživim, u sopstvenom biću i u biću drugih crnačkih žena. S druge strane, to znači da kad shvatim sopstvenu vrednost i svoje istinske mogućnosti neću pristati ni na šta manje osim na strogo traganje za mogućim u sebi dok istovremeno pravim razliku između onog što je moguće i onog što me spoljni svet primorava da radim kako bih dokazala da sam ljudsko biće. To znači da budem sposobna da prepoznam svoj uspeh, ali i da budem nežna prema sebi čak i kad padnem.

Mi ćemo početi da vidimo jedna drugu onda kad se usudimo da vidimo sebe; mi ćemo početi da vidimo sebe onda kad počnemo da vidimo jedna drugu bez preuveličavanja ili odbacivanja ili optužbi, ali sa strpljenjem i razumevanjem kad u tome sasvim ne uspemo, a sa

prepoznavanjem i zahvalnošću kada uspemo. Ponašati se materinski znači da treba da naučimo da volimo ono što nam je dato rođenjem tako što ćemo ga definisati, naučiti da budemo i ljubazne i zahtevne uprkos neuspehu i uprkos uspehu, ne imenujući pogrešno ni jedan ni drugi.

*Kad naučite da poštujete karakter vremena, nećete morati da prikrivate prazninu prividom.**

Moramo da prepoznamo i gajimo te stvaralačke aspekte u nama iako uvek ne razumemo šta ćemo stvoriti.

Što se budemo manje plašile jedna druge i što jedna drugu budemo više cenile, počecemo da cenimo to prepoznavanje u očima one druge kao i u sopstvenim kako bismo pronašle ravnotežu između tih vizija. Materinsko ponašanje podrazumeva moć nad onim što odlučimo da budemo i saznanje da je takva moć relativna unutar realnosti našeg života; ali znajući da samo upotrebom te moći možemo efikasno da promenimo tu realnost. Materinstvo podrazumeva umirivanje onog što je slabo, uplašeno i povređeno - ali bez prezira - i pružanje zaštite i podrške onom što je korisno za opstanak i promenu, ali i za naše zajedničko istraživanje te različitosti.

Sećam se jedne divne i komplikovane skulpture sa dvora Kraljice majke iz Benina pod naslovom "Moć ruke". Ona prikazuje Kraljicu majku, njene žene sa dvora i ratnike u kružnoj proslavi ljudske moći da ostvare uspeh u praktičnim i materijalnim poduhvatima, sposobnosti da napravi nešto ni iz čega. U Dahomeju je ta moć označena kao ženska.

VIII

Teoretisanje o sopstvenoj vrednosti nije delotvorno. Nije ni pretvaranje. Žene koje su za života imale prazna i lepa lica mogu da umru u mukama. Ja mogu sebe da pogledam u oči; mogu da rizikujem da doživim bol zbog onog što nisam kao i da naučim da uživam u tome što jesam. Ja mogu da prihvatim sve vidove svoje ličnosti, voljene i nevoljene. Ja mogu da priznam da sam češće blaža prema šašavom mužu svoje komšinice nego prema sebi. Mogu da pogledam u ogledalo i naučim da volim onu impulsivnu crnoputu devojčicu koja je nekad žudela da ima belu put, ili da bude ma šta drugo osim onog što je bila, jer joj je jedino bilo dozvoljeno da bude zbir boje njene kože i

teksture njene kose, senke njenih kolena i laktova, a te stvari svakako nisu prihvatljive kao ljudsko obeležje.

Proces učenja da zavolimo sebe kao crnačke žene ide dalje od uprošćene fraze "Lepo je biti crnac." Taj proces ide dalje i dublje od površne procene crnačke lepote, iako je to svakako dobar početak. Ali ako naše traganje za vraćanjem kolektivnog i pojedinačnog identiteta ostane na tome, onda rizikujemo da još jednom površno procenimo svoje sopstvo, da ga postavimo preko starog sopstva, a to je skoro isto tako štetno jer ostaje na površini. To traganje nam ne pruža veću moć, ali ono jeste moć - ono nas osnažuje u služanju nama samima i jedna drugoj, u služanju našem radu i našoj budućnosti - to osnaživanje će biti rezultat ovog traganja.

Moram prvo da naučim da volim sebe da bih mogla da volim tebe ili da bih mogla da prihvatim tvoju ljubav. Ti moraš prvo da naučiš da voliš sebe da bi mogla da voliš mene ili da bi mogla da prihvatiš moju ljubav. Znaj da smo vredne dodira i pre no što pružimo ruku jedna prema drugoj. Ne prikrivaj osećanje sopstvene bezvrednosti rečima: "Ja ne želim tebe" ili "to nije važno" ili "belci osećaju, a crnci RADE." Sve je to izuzetno teško postići u okruženju koje dosledno podstiče neljubav i prikrivanje, u okruženju koje nas upozorava da budemo tihe kad je u pitanju potreba koju osećamo jedna prema drugoj, u okruženju koje naša nezadovoljstva definiše kao nerešiva, a naše potrebe kao nemoguće.

Do sada je malo šta moglo da nas nauči da budemo blaže jedna prema drugoj. Prema ostalom svetu, da, ali ne jedna prema drugoj. Malo je primera iz spoljašnje sredine koji pokazuju kako se treba ponašati prema drugoj crnoputoj ženi - s blagošću, s poštovanjem, s nežnošću, ili sa osmehom razumevanja u prolazu, baš zato što ona POSTOJI; treba da pokažemo razumevanje za mane koje svaka od nas ima jer su se i sa nama ružno ophodili. Kada ste poslednji put dale kompliment drugoj sestri ili joj odali priznanje za njenu posebnost? Mi moramo svesno proučiti kako da budemo nežne jedna prema drugoj sve dok nam to ne postane navika. Pre svega zato što nam je ukradeno ono sa čim smo se rodile, a to je uzajamna ljubav crnačkih žena. Ali mi možemo da vežbamo blagost prema sebi tako što ćemo biti blage jedna prema drugoj. Možemo da vežbamo da budemo blage jedna prema drugoj tako što ćemo biti blage prema onom vidu svoje ličnosti do koga je najteže dopreti i to tako što ćemo pružiti veću podršku onoj hrabroj ugruvanoj devojčici koja živi u svakoj od nas time što ćemo očekivati malo manje od njenog ogromnog napora da se istakne.

Možemo je voleti na svetlosti kao i u mraku, stišavati njenu pomamu za savršenstvom i usmeriti njenu pažnju ka ostvarenju cilja. Možda ćemo tada bolje razumeti koliko nas je ona naučila i koliko ona radi da bi ovaj svet odvela ka nekoj budućnosti dostojnoj života.

Bilo bi smešno verovati da ovaj proces nije dugačak i težak. Verovati, međutim, da on nije moguć ravno je samoubistvu. Ako se naoružamo sobom i jedna drugom, mi možemo stajati nogu uz nogu unutar te stroge ljubavi i početi da govorimo nemoguće - ili ono što nam je oduvek izgledalo nemoguće - jedna drugoj. To je prvi korak ka istinskim promenama. Najzad, ako budemo govorile istinu jedna drugoj, ona će postati nezaobilazna nama samima.

POVRATAK NA GRENADU: PRIVREMENI IZVEŠTAJ*

Kad sam prvi put došla na Grenadu bila sam u potrazi za "postojbinom" jer mi je moja majka, koja se tamo rodila, uvek tako opisivala ovo ostrvo. U sećanju su mi ostale živopisne slike života koji sam tamo videla, ali i nagoveštaj onog što bi to ostrvo moglo da postane.

- Pamtim Grend Ensi Bič, prometnu raskrnicu u ranim jutarnjim satima. Decu u pristojnim školskim uniformama koju na putu ka izlizanim školskim klupama umrljanim kredom, sa cipelama u rukama, mame, sa jedne strane puta, palme pune kokosovog oraha, a sa druge, divno more obasjano zracima jutarnjeg sunca.

- Pamtim zakrpljeni porub na haljini od štampanog materijala koju je nosila mršava stara žena dok se njihala hodajući niz plažu, s kratkom sabljom u ruci. Prevelike gumene čizme nijednom nisu poremetile njen odlučni korak. Pamtim njen meki bezoblični šešir. Ispod njega, na licu boje čokolade videla se seda kosa i oštar pogled koji nikuda nije žurio.

- Pamtim jednu drugu, mlađu, ženu koja je držala šibu pod pazuhom i terala sedam ovaca koje su ličile na koze, samo što kod koza rep ide nagore, a kod ovaca nadole.

- Sećam se neke debele žene koja je pržila odličnu ribu na pijaci i služila je na stolovima uz svoj mirisni čokoladni čaj u šoljama napravljenim od konzervi Kembelove svinjetine sa pasuljem na koje su bile zakačene metalne drške.

- Sećam se kako je pun mesec obasjao plažu bleštavo zelenom svetlošću.

Prvi put sam bila na Grenadi jedanaest meseci pre 13. marta 1979. kada je bez prolivanja krvi izvršen državni udar. Ovu akciju izveo je Nju Džuel Muvment (New Jewel Movement) koji je na vlast doveo Narodnu revolucionarnu vladu Grenade (People's Revolutionary Government of Grenada) na čelu sa premijerom Morisom Bišopom. Taj događaj je označio kraj režima ser Erika Gejra, dugog dvadeset

devet godina i poznatog po rasipništvu i korupciji, a koji su podržavale Sjedinjene Američke Države.

Put ide od malog Aerodroma Perl u Grenvilu preko planine Grend Iteng, a zatim kroz šumarke Bjurgar i Berč Grouv; deca nas zovu, načičkana duž jednog uskog puta koji spaja zaseoke u brdima. Širom planine, visoke paprati dižu se uvis kao krovovi pokriveni šindrom. Na Grenadi je 1978. godine postojao samo jedan asfaltirani put. Za vreme vladavine Narodne revolucionarne vlade, svi putevi su prošireni i popravljani, a uspostavljena je i redovna autobuska linija od koje su korist imali svi, a ne samo turisti za prevoz od brodova na sidrištu i natrag. Sećam se lišća divljih banana, baligey, na drveću u ponožju padine kojom je išao put. Sećam se drveća u šipražju poput crvenog ploda kakaa, zlatne jabuke, manga, hlebnog drveta, oraščića zrelog kao breskva, banane. Devojke na putu za Enandejl, sa korpama rublja na glavama i s rukama na kukovima koje se njišu u hodu, podsetile su me na stotine puteva koji vode kroz Afriku.

Grenada, malo ostrvo začina, drugi je najveći proizvođač oraščića na svetu. Zrno kakaa sa ovog ostrva sadrži 45 procenata masnoće i prodaje se po najvišoj ceni na svetskom tržištu. Ali stanovnici Grenade moraju da plate osam puta veću cenu kad požele da piju tehnološki prerađenu toplu čokoladu koja se u celini uvozi.

Kad sam drugi put došla na Grenadu, bila sam ožalošćena i uplašena zato što je ta zemlja koju sam otkrivala bila divljački napadnuta, zato što je na nju izvršena invazija, a njeno stanovništvo izmanipulisano da se zahvaljuje svojim agresorima. Meni su bile poznate laži i izvrtanje činjenica koji su prethodili invaziji na Grenadu 25. oktobra 1983. godine od strane Sjedinjenih Američkih Država; znala sam za racionalizacije koje su se srušile pod teretom činjenica; za činjenice koje su, čak i sada, dostupne čitaocu sa poslednjih stranica Njujork Tajmsa.

1. Da su učenici Medicinske škole u Sent-Džordžu bili u opasnosti. Zaposleni u školi to negiraju.(1) Učenici to negiraju. (2) Vlada Sjedinjenih Američkih Država dobila je garanciju od generala Hadsona iz Revolucionarnog vojnog saveta da će učenici biti bezbedni. Ta garancija nije uzeta u obzir. (3)

2. Da su zemlje potpisnice Ugovora organizacije država istočnih Kariba pozvale Sjedinjene Američke Države da intervenišu na Grenadi. To je moglo da se dogodi samo pod uslovom da je Grenada izvršila invaziju na neko drugo ostrvo. (4) Odluku da se izvrši invazija na Grenadu potpisalo je samo četiri od sedam zemalja potpisnica.

Sam tekst poziva na invaziju napisao je američki Stejt Dipartment i poslao ga državama istočnih Kariba. (5)

3. Da je Grenada predstavljala opasnost za bezbednost Sjedinjenih Američkih Država jer je gradila vojni aerodrom i nagomilavala moderno oružje. Novi aerodrom na Grenadi je putnički aerodrom izgrađen radi prihvatanja turista. Njegova izgradnja bila je planirana pre više od dvadeset pet godina, a u finansiranju je učestvovalo nekoliko zapadnoevropskih zemalja i Kanada. Prema izjavi britanske firme Plesi koja je bila garant tog projekta, pomenuti aerodrom građen je po standardima za civilne, a ne za vojne aerodrome. (6) Svi američki izveštaji o Grenadi sada naglašavaju neophodnost tog aerodroma za turistički industriju Grenade. (7) Navodno "gomilanje" oružja odnosi se na dva skladišta. Od ukupno 6.300 pušaka, samo oko 400 njih je relativno moderno; ostatak čine veoma stare, pa čak i puške koje se smatraju antikvitetima. (8)

Kao što je primetio i Artur Šlezindžer, mlađi, "Mi sada krećemo u tajni napad na bespomoćno ostrvo od 110 hiljada stanovnika, koje nema vojsku, nema mornaricu, nema vazduhoplovstvo, i govorimo o slavnoj pobedi." (9)

Grupa muškaraca i žena popravljala je put ispred nas uz pomoć motika, pijuka, kolica i drugog ručnog alata. Sklonili su se ukraj da nas puste da prođemo. Jedna žena je brisala znoj sa lica krajičkom marame koja joj je pokrivala glavu dok se naslanjala na kosu. Druga žena, mlada, bosih nogu, nasmešila nam se i ja sam videla da nema nijedan prednji zub. Narodna revolucionarna vlada uvela je besplatnu medicinsku negu na Grenadi i ukinula plaćanje školarine. Mnogi radnici na imanjima i seljaci u selima prvi put u životu videli su zubara. Pismenost je povećana obrazovanjem učitelja i planom da svaki učitelj vodi jedan program na selu.

Dogodila se revolucija. Narod je sam odlučio šta mu treba i koji je najbolji način da to dobije. Hranu. Zubare. Lekare. Puteve. Kad sam 1978. godine prvi put bila na Grenadi, jedna trećina obradive zemlje na selu bila je neiskorišćena jer njeni vlasnici tu nisu živeli i nisu je obrađivali. Narodna revolucionarna vlada zahtevala je da se napravi plan za obrađivanje te zemlje i da ona bude data u posed onima koji žele da je obrađuju ili da pripadne državi. Tako su stvorene male zadruge za uzgoj banana i zadruge za ribolov. To je bio začetak agroindustrije. Svetska banka je zapazila kako je zdrava privreda Grenade nadmašila privrede svih ostalih karipskih zemalja po stopi rasta i stabilnosti, uprkos protivljenju Sjedinjenih Američkih Država.

Nezaposlenost je opala sa 40 procenata na 14 procenata. Sada, međutim, opet vlada nezaposlenost.

Pre četiri godine, Sjedinjene Američke Države su se preko Međunarodnog monetarnog fonda postarale da nikakav novac iz Zapadnih zemalja ne uđe u privredu Grenade, a još manje u cilju zaštite njenih obala od invazije kojom joj je pretio Gejr koji se nalazio u San Dijegu, u Kaliforniji, gde je dobio azil. Kad je Narodna revolucionarna vlada 1979. godine zatražila ekonomsku pomoć od Sjedinjenih Američkih Država, kako bi obnovila infrastrukturu zemlje ojađene dvadesetdevetogodišnjom vladavinom Gejrovog režima, SAD su kao odgovor uvredljivo ponudile pet hiljada dolara iz ambasadorovog diskrecionog fonda! Sad je 1983. godina, invazija je završena, a osvajači obećavaju stanovnicima Grenade blagostanje što je njihov drugi glavni izvozni narkotik. Do sada je u privredu Grenade uloženo tri miliona dolara pod pretnjom američkih pušaka i sve dok su glave koje primaju novac pognute.

Da je novac investiran u američku invaziju na Grenadu, koji smo svi mi dali u vidu poreza, pozajmljen Narodnoj revolucionarnoj vladi kad je ova, pet godina ranije, tražila ekonomsku pomoć od Sjedinjenih Američkih Država, zahvalnost stanovnika Grenade bila bi iskrena, a na stotine života bilo bi spaseno. Ali onda bi Grenada bila nezavisna i mogla sama sebe da definiše, a to naravno nije moglo da se dozvoli. Kakav bi loš primer, kakav bi opasan presedan, bio stvaranje nezavisne Grenade za obojene narode u Karibima, u Srednjoj Americi i za one koji žive ovde, u Sjedinjenim Državama.

Spremnost većine Amerikanaca da prihvate invaziju na Grenadu, kao i sumnjivu umešanost Sjedinjenih Američkih Država u događaje koji su doveli do ubistva njenog predsednika vlade Morisa Bišopa, odigrali su se u Americi čije je moralno i etičko tkivo do te mere nagriženo rasizmom poput šume koju nagriža truljenje. Belačka Amerika je dobro iškolovana za dehumanizaciju crnačkog naroda. Ostrvo na kome živi neki crnački narod? Ma, ne budite smešni! Kad oni ne bi bili toliko arogantni, mi bismo imali dovoljno posla i ne bi bilo recesije. Činjenice govore da se crnački mladići linčuju, da se crnačke žene ubijaju, da je 60 procenata crnačke omladine nezaposleno i da ih je sve manje i moguće zaposliti, da je predsednik SAD rasformirao Komisiju za ljudska prava i da sada veći broj crnačkih porodica živi ispod egzistencijalnog minimuma nego što je to bio slučaj pre dvadeset godina. Ako ove činjenice iz američkog života i rasizam koji vlada u američkom društvu mogu da prođu nezapaženo,

zašto onda ne bi mogle činjenice o aneksiji majušnog crnačkog ostrva Grenade i nasilju koje je izvršeno nad njim?

Pentagon je odavno žudeo za bitkom u kojoj bi mogao da pobeđi; poslednja koju je dobio bila je bitka za Inčon pedesetih godina dvadesetog veka. Ima li boljeg načina da se izbrišu gorke uspomene na poraz u Vijetnamu, poraz koji je Sjedinjenim Američkim Državama naneo jedan narod žute rase, nego da se u očima američke javnosti ugled povrati tako što će joj se prikazati kako američki marinci gaze kroz plićak crnačke krvi? A sve to ... "da bi naša čast ostala neukaljana" kaže se u himni američkih marinaca. Tako je pažnja američke javnosti skrenuta sa recesije, nezaposlenosti, debakla u Bejrutu, sa nuklearnog ludila i okeana koji umiru, sa sve veće nacionalne utučenosti i očaja, na bombardovanje duševne bolnice pri čemu je poginulo pedeset ljudi. Čak je i ta, hvale vredna, vest skrivana više od nedelju dana dok nisu smišljene različite kozmetičke priče. Narodu treba dati hleba i cirkusa.

Ako je Sjedinjenim Američkim Državama iole stalo do procvata demokratije na Karibima, zašto i dalje podržavaju dve najkorumpiranije i najrepresivnije vlade na celom američkom kontinentu - na Haitiju i u Dominikanskoj Republici? Rasizam koji prikriva laži vlade Sjedinjenih Američkih Država o Grenadi isti je onaj rasizam koji je sprečio oči američke javnosti da vide crnputa lica 131 Haićanina koji su se udavili na američkoj obali kod Majamija, bežeći od Divalijeovog režima. Taj isti rasizam sprečava oči američke javnosti da vide aparthejd koji kao kiselina razjeda lice belaačke Južnoafričke Republike i Reganove vlade koja s njom šurjuje pod maskom "konstruktivne saradnje." Belačka Južnoafrička Republika ima najviši životni standard u poređenju sa bilo kojom državom na svetu, a 50 procenata dece u crnačkoj Južnoafričkoj Republici umire pre nego što navršu pet godina života. To je statistika. Smrtnost odojčadi kod američkih crnaca skoro je dvostruko veća od smrtnosti odojčadi kod belaca, i to u najrazvijenijoj zemlji na svetu. Belačka Amerika je dobro iškolovana da prihvati uništenja crnaca. Šta onda, u tom kontekstu, predstavlja crnačka Grenada i njenih 110 hiljada crnačkih života?

Nezaposlenost na Grenadi pala je na 26 procenata za četiri godine. (10) Dvadeset petog oktobra 1983. godine, američki projektili Korser i vojnopomorski minobacači i granate udarali su u brežuljke iza Grenvila, Sent-Džordža i Gujave. Američki marinci razvaljivali su kuće i hotele tražeći "Kubance." Sada ministarstva ćute. Državne farme ne funkcionišu. Zadruga su ukinute. Fabrika za preradu ribe u

mestu Tru Blu pretvorena je u zgarište, učutkana granatama. Dan posle invazije, nezaposlenost je opet iznosila 35 procenata. Jeftina i pokorna radna snaga je blagodet za povećavanje proizvodnje. Mesec dana kasnije, Agencija za međunarodni razvoj SAD dolazi u posetu Grenadi. Oni prave izveštaj o ulozi koju će privatni sektor imati u stvaranju budućnosti Grenade i preporučuju da se izvrši revizija poreskih propisa kako bi se favorizovala privatna inicijativa (obično inostrana), da se donesu sindikalni propisi koji će obezbediti pokornost radničkog pokreta kao i rasprodaju državnih preduzeća privatnim licima. (11) Koliko će vremena proteći pre nego što žene sa Grenade oslepe od sastavljanja kompjuterskih mikročipova za međunarodne industrijske korporacije po ceni od 80 centi na sat? "Nekad sam radila na radiju," kaže mi jedna mlada žena na plaži, sležući ramenima. "Ali rat je to prekinuo."

Ovaj kratki, neobjavljeni i cinični rat protiv Grenade nije nikakva nova pojava u američkoj spoljnoj politici. On je samo upadljiv primer njenog 160 godina dugog delovanja pod nazivom Monroova doktrina. U njegovo ime SAD su od 1823. godine naovamo u mnogo navrata vršile invazije na male karipske i srednjoameričke države, prikrivajući te invazije raznoraznim imenima. Trideset osam takvih invazija izvršeno je pre 1917. godine, dakle pre nego što je i stvoren Sovjetski Savez. Na primer, 1897. godine, američki marinci iskrcali su se u Portoriku kako bi učestvovali u špansko-američkom ratu. Nikada nisu otišli.

Početakom 1981. godine, Sjedinjene Države otvoreno su vršile manevre za invaziju na Grenadu. Uvežbavale su ratnu igru pod nazivom Poduhvat u okeanu pri čemu su bombardovale portorikansko ostrvo Viks, nazvavši ga "Ćilibar Ćilibaraca" (Grenada Grenadana). U toj jezivoj priči, pretpostavljalo se da bi Amerikanci mogli da budu držani kao taoci. Kao što znamo, to je bio prvi izgovor koji su SAD iskoristile kako bi opravdale invaziju na Grenadu. O tome da li su Amerikanci stvarno bili u opasnosti može da posvedoči činjenica da je na Grenadi bilo 500 američkih državljana koji su odlučili da ostanu na Grenadi za vreme i posle invazije. Ali kako je Poduhvat u okeanu izgleda bio scenario za invaziju, ne smemo izgubiti iz vida da je u njemu isto tako bilo predviđeno ubistvo predsednika vlade Ćilibara. Da li mi sad treba da verujemo kako SAD i CIA nisu učestvovalе, direktno ili indirektno, u ubistvu predsednika vlade Grenade, Morisa Bišopa? Da li je državni udar koji je poslužio kao uvod u Poduhvat u okeanu zaista bio žalosna intriga koja se podudarila sa invazijom ili su

taj događaj pažljivo orkestrirali i dugo pripremali inteligentni manipulatori?

Pentagon je u tajnim izveštajima koje je slao Kongresu priznao da je znao da će protiv Bišopa biti izveden državni udar dve nedelje pre nego što se i odigrao. (12) Jedinica komandos koja je učestvovala u invaziji uvežbavala je šest dana, od 23. septembra do 2. oktobra 1983, osvajanje aerodroma i oslobađanje talaca; Pentagon je zahtevao da se o tim manevrima ne obaveštava javnost. (13) Jedan senator otkrio je da su u grupi od sedamdeset studenata koji su otputovali sa Grenade 26. oktobra, dan posle invazije, bili i agenti CIA. (14)

Traganje za odgovorima na ova pitanja biće dug i bolan proces.

P. S. Y. O. P. S., jedinica za psihološke operacije okupacionih snaga Sjedinjenih Država - nova jedinica, za koju smo ovde prvi put čuli - brzo je na ulicama Sent-Džordža i ostalih mesta na Grenadi izlepila plakate na kojima su Bernard Koard i general Hadson Ostin prikazani goli i zavezanih očiju kao ubice u narodu voljenog Morisa Bišopa, a što je trebalo da izazove podsmeh i prezir naroda Grenade. Dobro je poznato da bi se Bišop, da nije bio ubijen, suprotstavio invaziji i borio do poslednjeg deteta. Zbog toga je bilo od suštinske važnosti pronaći ljude koji će, kao žrtveni jarci, biti odgovorni za njegovu smrt. Pojednostavljeni o borbi za vlast do koje je došlo unutar partije Nju Džuel Muvment - ako je do nje uopšte i došlo - tek treba da budu objavljene i sigurno su složene. Međutim, nekoliko meseci kasnije, ti ljudi su i dalje izolovani u zatvoru Ričmond Hil, u Sent-Džordžu, a čuvaju ih "bezbednosne snage" koje nisu sa Grenade. Dok ovo pišem, protiv njih još uvek nije podignuta optužnica niti su izvedeni pred sud, niti je oslobođeno četrdesetak drugih stanovnika Grenade koji su zatvoreni u isto vreme kad i oni.

Ništa se ne zna o dvojici Amerikanca umešanih u događaje koji su se odvijali poslednjih dana Bišopovog režima. Za jednim od njih raspisana je poternica, ovde u Sjedinjenim Državama, dok drugi ima dva pasoša iz dve različite zemlje. (15) Za koga su oni radili i na čijoj su strani bili? Njihov identitet nikada nije otkriven, što je omiljena taktika u prikrićanju operativaca, a o njihovom postojanju svedoči samo jedan red na poslednjoj stranici Njujork Tajmsa. U prilog tome govori i izjava Evana Gelbrejta, američkog ambasadora u Francuskoj, data na državnoj televiziji, u kojoj on iznosi da su Sjedinjene Države bile umešane u događaje na Grenadi "u nedeljama koje su prethodile Bišopovoj smrti." (16)

Regina Fuks, zapadnonemačka medicinska sestra koja je radila na Grenadi, kaže da je bila u zatvoru zbog lažne optužbe da je skrivala begunce i da su je bez prestanka ispitivala dvojica Amerikanaca od kojih joj se jedan od njih, Frenk Gonzales, predstavio kao agent CIA. (17)

Invazija na Grenadu bila je iz više razloga važna za Sjedinjene Države jer im je pružila mogućnost za vršenje mnogih ispitivanja. Jedno od značajnijih ispitivanja bila je dugoročna dilema Pentagona o tome da li će crnci u američkoj vojsci pucati na druge crnce. To postaje pitanje od vitalnog značaja jer američki vojno-industrijski kompleks sve više koristi Grenadu za svoje vojne potrebe, što položaj ove male zemlje iz Trećag sveta čini sve nesigurnijim s obzirom na poznatu činjenicu da Sjedinjene Države ili ignorišu ili uvek staju na pogrešnu stranu u svakoj borbi za oslobođenje koju vode potlačeni narodi. Naravno, invazija im je poslužila i za manje važna istraživanja. Pored toga što su isprobavali novo oružje, postavilo se i pitanje da li se marincima dopadaju novi šlemovi nalik nacističkim. Nisu im se dopali jer nisu mogli da se briju s njima na glavi. Takođe se postavilo pitanje da li su nove vojničke uniforme suviše teške da bi vojnicima bile udobne u tropskim predelima. Bile su preteške. (18)

Čujte jezik koji su u Pentagonu smislili stručnjaci za psihološki rat vođen na Grenadi.

- *Stigli smo tamo u poslednji čas.*
- *To nije invazija već operacija spasavanja.*
- *Čišćenje.*
- *To je naša teritorija. Imali smo pravo.*
- *Naoružane ubice (milicija na Grenadi).*
- *Ličnost tipa Idi Amina, sposoban za uzimanje talaca (general Ostin).*
- *Zatvoren zbog širenja nezadovoljstva među stanovništvom.*

Ovakav jezik ciljao je na to da smanji aspiracije crnačke nacije u očima i ušima Amerikanaca bele rase, koji su već potajno bili užasnuti zbog crnačke opasnosti i razjareni zbog mitova o crnačkom napretku, dok ih je vlada svojom politikom podsticala da život osobe crne kože nikad ne shvataju ozbiljno.

Čak su i mnogi američki crnci, koji su osećali opasnost od neke aveti socijalizma koja je u najboljem slučaju bila mitskog i nedefinisanog karaktera, prihvatili vladinu priču o tome da su "oni" protiv

"nas." Ali ko se od nas, američkih crnaca, ikad potrudio da ispita na koji način socijalizam može da bude pretnja nekom društvu koje je skoro isto toliko destruktivno koliko je i rasizam destruktivan u našem životu? Zbog konstantne manipulacije sredstvima javnog informisanja, mnogi američki crnci su istinski zbunjeni i brane "našu" invaziju na crnačku Grenadu u nastupu pogrešno shvaćenog patriotizma.

Ušli smo u 1984. godinu, a istovremeno postojanje oprečnih gledišta razbija nam mozak i guši naš protest.

Pored toga što karipskoj zajednici pokazuje šta će se dogoditi svakoj onoj zemlji koja se usudi da na sebe preuzme odgovornost za svoju sudbinu, invazija na Grenadu predstavlja i ogoljeno upozorenje za trideset miliona američkih crnaca. Pazite šta radite. Pokazali smo onima dole, a nećemo oklevati da isto pokažemo i vama. Napravili smo logore za internirce. Kabine za saslušavanje. Okupacione trupe SAD žurno su na Grenadi sagradile kabine za saslušavanje. Zatvorenici su stavili povez preko očiju i skinuli ih do gole kože. Pretresali su svaku kuću tražeći nepostojeće Kubance. Vršili su pritisak na susede da prijavljuju jedni druge. Nije bilo drugih bogova osim nas. Na blokiranim putevima i aerodromima, vojnici Sjedinjenih Američkih Država, kojima su pomagali bivši pripadnici Gejrove zloglasne bande "Mungos," imali su sveske sa spisikom Bišopovih simpatizera i simpatizera Narodne revolucionarne vlade. (19) To je bila taktika gušenja pobeđenog naroda. Nije bilo sudova, nije bilo optužnica, nije bilo sudskih procesa. Nastupilo je blagostanje, ali nije isplaćena odšteta za gubitak posla, za uništene živote i kuće. Štampane su propusnice za izlazak na ulicu. Zatvorene su "kavgađžije." Iz nove radio-stanice iz sata u sat trešti muzika rok grupe Bič Bojs.

Kome pripada Grenada?

Stotine leševa stanovnika Grenade zakopano je u neobeležnim grobovima; rođaci su nestali bez objašnjenja; preživeli su ošamućeni i čute iz straha da ne budu uhapšeni i optuženi da "šire nemir među stanovništvom." Nema priznanja i prema tome nema pomoći sestrama, majkama, suprugama i deci ubijenih. Porodice su razbijene, a životi divljački razoreni planskom brutalnošću neobjavljenog rata. Niko nije obratio pažnju na leševe Grenadana koji su u plastičnim vrećama prevoženi tamo-amo od Barbadosa do Grenade, do Kube i nazad do Grenade. Uostalom, svi leševi izgledaju isto; možda će, ako ih dovoljno dugo budu vozikali po svetu, jednog dana nestati ili postati nevidljivi ili biti proglašeni za žrtve nekog drugog naroda.

"Moj brat je poginuo u Kalisti kad su pucali na kuću," rekla je Izme, "zato što su mislili da tamo žive neki Kubanci. Moj otac je izgubio ruku i nogu. Preneli su ga u Bolnicu na Barbadosu, ali je tamo umro. Njegovo telo je vraćeno na Aerodrom Perl, a ja moram da pozajmim novac da ga prevezem kući i sahranim."

Nedeljama posle invazije, Grenadani su još uvek osećali miris leševa rasutih svuda po ostrvu i sahranjivali ih. Pravi broj poginulih nikad neće moći saznati. Nije moguće prebrojati civilne žrtve. Čak ni tela Morisa Bišopa i njegovih ubijenih ministara nikad sa sigurnošću nisu identifikovana, bez sumnje zato da bi se izbeglo da na tom mestu ljudi koji su ga voleli stvore svetište i svakako zato da bi se zadatak bacanja ljage na njegovu ličnost u svesti naroda lakše ostvarilo. Izvršenje tog zadatka već je počelo.

Prvi put u nekom američkom ratu, američka štampa je držana po strani sve dok pozornica nije bila spremna. Taj presedan ukazuje na značenje koje vojna cenzura ima u ovoj zemlji. Štampa je u to vreme takođe odvrćala pažnju javnosti od same invazije. Izvršiti zadatak sa "hirurškom preciznošću" značilo je pokušati da se prikrije bombardovanje i uništenje civilnih kuća, uništenje bolnice, radio-stanice i sedišta policije; pokušati da se prikriju američki teški transporteri koje su vojnici ostavili na ivici puta jer nisu bili obučeni da voze levom stranom, i civilni automobili s kojima su se ta vojna vozila sudarila. To je značilo prisvajanje, upotrebu i uništavanje kuća, prodavnica i drugih preduzeća bez ikakve naknade. Kad je, posle kozmetičkog čišćenja, američkoj štampi dozvoljen pristup na Grenadu, ona nas je počastila fotografijama nasmejanih Grenadana koji pozdravljaju svoje okupatore (vidite li na šta se troši novac od poreza koji plaćate?). Ali, naravno, nisu fotografisani natpisi koji pozivaju susede da prijavljuju jedni druge. Nisu slikani ni natpisi prisutni širom zemlje koji zahtevaju okončanje jenkijevskog imperijalizma. NEMA BIŠOPA, NEMA REVOLUCIJE.

Šta je, dakle, revolucija donela Grenadi? Donela joj je začetak agroindustrije koja je prvi put u istoriji tog ostrva počela da prerađuje sopstveno voće i sopstvenu kafu pod sopstvenom robnom markom "Spajs Ajl Fuds." Konzervirane proizvode sa sopstvenog tla koji su se mogli kupiti u prodavnicama. Začetak ribolovstva i industrijske prerađevine ribe. Zašto bi se u zemlji bogatoj tropskim voćem najčešće pio voćni sok od pomorandže uvezen sa Floride ili zašto bi se u istoj toj zemlji, čije vode obiluju ribom, najviše jela usoljena riba iz Kanade?

Revolucija je dovela do toga da se broj lekara na ostrvu udvostručio od dvadeset tri na četrdeset, da je prvi put u svakoj parohiji otvoren dom zdravlja i da je otvorena zubarska ordinacija. Revolucionarna vlada je u cilju zdravstvene zaštite stanovništva organizovala kampanju za uništavanje legla komaraca koju je uspešno sprovedla Nacionalna omladinska organizacija i na taj način zaštitila Grenadu od talasa groznice denga koja je zahvatila ostali deo Kariba leta 1981. godine. (20)

Revolucija je dovela do toga da dvanaestogodišnji Lindon Adams iz L'Estera, Karijaku, podučava sedamdesetogodišnju ženu u čitanju i pisanju što je bio deo programa opismenjavanja po sistemu da svako onaj ko zna da čita i piše nauči nekog ko ne zna, a sprovodio ga je Centar za narodno obrazovanje. Taj izuzetno uspešan program dobio je podršku jednog od najbriljantnijih učitelja svih vremena, Paula Frijera, direktora programa za opismenjavanje Svetskog saveta crkava. Kad su se odjeci Poduhvata u okeanu 1981. pročuli sa Viksa po Karibima, a smrad od potencijalne invazije Sjedinjenih Američkih Država raširio nad brežuljcima od Grend Itenga do Harvi Vejla, jedan od najmlađih učitelja iz Centra za narodno obrazovanje, po imenu Lindon, rekao je: "Pre revolucije bili smo u mraku. Ja se nikad neću predati. Radije ću da poginem od njihove puške nego što ću pristati da radim za njih ako dođu da nam uzmu našu zemlju i ponovo pokušaju da nas potčine." Njegova susedka koja ima sedamdeset tri godine i koju on podučava kaže: "Mislim da je situacija u L'Esteru mnogo bolja nego pre i da će biti još bolja. Pogledajte kako deca napreduju i dobro uče! Ja mislim da ovaj dečak za svoje godine odlično napreduje!"(21)

Amerikanka koja pohađa medicinsku školu, koja je prisustvovala sceni kad je ubijen prvi američki marinac koji se iskrcao na Grenadi, opire se sugestijama novinarko koja je intervjuiše i koja govori o uporištima inostranih boraca, o Kubancima koji se skrivaju u brdima. Ona kaže: "O, ne, njega nisu ubili Kubanci. Ubili su ga jedan starac i njegov sin koji su pucali iz svoje kuće." Lindon Adams i njegova susedka nisu Kubanci. Starac i njegov sin koji su branili svoju kuću nisu Kubanci. Oni su Grenadani koji su se usudili da poveruju u činjenicu kako imaju pravo na to da sami definišu sebe i budućnost svoje nacije nezavisno od Sjedinjenih Američkih Država.

Društvo na Grenadi je izuzetno slojevito i čine ga velika, izuzetno siromašna masa nadničara i seljaci sa malim imanjima, mala ali sve brojnija grupa radnika u uslužnim delatnostima skoncentrisana u gradovima, mala bogata srednja klasa, državni službenici koji imaju

zemlju i koji su se tradicionalno više bavili uvozno-izvoznim poslovima nego što su bili zainteresovani za razvoj nacionalne proizvodnje. Vlada Morisa Bišopa postajala je uspešan most između ovih različitih grupacija. Rasni i klasni problemi imaju duboke korene zbog veoma složenog nasleđa koje su za sobom ostavili nekadašnji kolonizatori. Grenadani su, s pravom, izuzetno otporni na svaku sugestiju o površnim rešenjima koja dolazi spolja. Revolucija je, uspevši da ujedini ciljeve ovih različitih grupa, postala još veća pretnja za Sjedinjene Američke Države.

Za prosečnog stanovnika Grenade, Sjedinjene Države bile su veliko ali nejasno prisustvo i zemlja u kojoj žive neki njihovi dragi rođaci. Sve dok nije počela informativna kampanja Narodne revolucionarne vlade, stanovnici Grenade nisu pratili međunarodne vesti i komentare tako da uglavnom nisu bili svesni položaja koji Sjedinjene Američke Države zauzimaju u svetskoj politici niti njihove tradicije institucionalizovanog rasizma i klasne podeljenosti. Ronald Regan su doživljavali kao očinsku figuru i filmsku zvezdu koju nisu povezivali sa politikom sistematskog ekonomskog i vojnog tlačenja obojenih naroda u zemljama u razvoju širom sveta.

Ali prosečan stanovnik Grenade je isto tako izuzetno zainteresovan za političke teme u svojoj zemlji u onoj meri u kojoj mu borba za preživljavanje to dozvoljava. Mnogi aspekti oktobarskih događaja izbijaju na površinu u svakom razgovoru, opreznom ili neopreznom, zvaničnom ili nezvaničnom.

Sukobi u pokretu Nju Džuel, Bišopov kućni pritvor, demonstracije koje su zatim usledile i u kojima je učestvovalo deset hiljada Grenadana, drugi manji marš koji se završio Bišopovim oslobađanjem i ubistvom zajedno sa drugim ministrima i stotinama Grenadana na Ričmond Hilu, četvorodnevni policijski čas koji je usledio posle tih događaja - sve to je ostavilo osećanje užasa u srcima svih stanovnika ostrva. U tim danima bilo kakvo okončanje sukoba izgledalo je bolje nego njihov nastavak.

Radio-stanica "Spajs Ajland," pod kontrolom Sjedinjenih Američkih Država, počela je da emituje program istog onog popodneva kad je počela invazija, a najveći deo stanovnika Grenade dobijao je informacije o događajima sa letaka i plakata koje su širom zemlje lepili članovi jedinice za psihološke operacije okupacionih snaga Sjedinjenih Država. Među stanovnicima su se širile glasine koje su pokušavale da objasne neobjašnjivo. Jedna prodavačica u Sent-Džordžu rekla mi je da je čula kako je u Fort Rupertu vojska pucala na

stanovništvo zato što su im "Rusi stavili neke tablete u mleko od kojih su poremetili i počeli da ubijaju sve oko sebe."

Ostaje da se vidi da li će budući planovi Sjedinjenih Država vezani za Grenadu opravdati viziju mnogih Grenadana koji Sjedinjene Države smatraju svojim spasiocem. Takvo gledište ni danas nije ni upola onoliko rašireno koliko bi američki mediji želeli da mi verujemo da jeste. Jedan devetnaestogodišnji nadničar iz Sent-Džordža koji je nedavno ostao bez posla kaže: "Oni to mogu da zovu misijom spasavanja koliko god im je volja, ali ja još uvek nisam spasen." Mnogo je bola ispod glazure zahvalnosti: previše očeva, ujaka, braće i sestara je ubijeno ili ranjeno zato što su "Amerikanci mislili da tamo žive Kubanci." Na celoj Grenadi sam osetila nevericu i umrtvljujuće posledice užasa u svakom razgovoru o ratu, često i pod maskom živahnosti.

Drugi put sam došla na Grenadu šest nedelja posle invazije u želji da saznam da li je ta zemlja još uvek živa, u želji da ispitam svoj legitimni stav sa pozicije zabrinute osobe koja je poreklom sa Grenade, a živi u Sjedinjenim Državama, povodom vojne invazije na taj mali crnački narod od strane moćnih Sjedinjenih Država. Gledala sam oko sebe, razgovarala sa Grenadanima na ulici, u radnji, na plaži, na verandama u sumrak. Grenada je njihova zemlja. Ja sam samo njihova rođaka. Ja moram dugo i pažljivo da slušam i da dobro razmislim o implikacijama onog što sam čula, kako u suprotnom ne bih bila optužena za istu onu olaku aroganciju za koju se optužuje vlada Sjedinjenih Država kad veruje u spoljašnja rešenja za budućnost Grenade.

Došla sam na Grenadu i da bih se uverila da je preživela napad najmoćnije države na planeti. Preživela je. Grenada je izubijana, ali je veoma živa. Grenadani su topao i žilav narod (kao da čujem svoju majku koja kaže: "Žene sa ostrva su dobre supruge. Njih ništa ne može da iznenadi jer su doživele i gore.") koji je i ranije opstao uprkos kolonizatorima. Ja se ponosim što vodim poreklo iz zemlje koja je povela prvu crnačku revoluciju na engleskom govornom području na ovoj hemisferi. Mnogo toga je, na žalost, izgubljeno na Grenadi. Ali nije izgubljeno sve. Nije izgubljen duh naroda. Parola Uvek napred, nikad nazad (22) više je od pukog zvižduka u mraku koji je sada svuda oko nas.

1. P. Tyler, Washington Post, October 10, 1983, p. A14.
2. A. Cockburn, Village Voice, November 8, 1983, p. 11.
3. B. D. Ayers, New York Times, October 22, 1983, p. A5 and J. McQuiston, New York Times, October 26, 1983, p. A20.
4. Text of Treaty, New York Times, October 26, 1983, p. A19.
5. S. Taylor, New York Times, October 26, 1983, p. A19.
6. A. Lewis, New York Times, November 3, 1983 and A. Cockburn, Village Voice, November 8, 1983, p. 10.
7. S. Mydans, New York Times, January 15, 1984, p. 9.
8. Christian Science Monitor, November 7, 1983.
9. A. Schlesinger, Jr., Wall Street Journal, October 26, 1983.
10. C. Sunshine, ed., Grenada - The Peaceful Revolution (E. P. I. C. A., Washington, D. C., 1982).
11. C. Sunshine, The Guardian, December 28, 1983.
12. E. Ray and B. Schaap, "U. S. Crushes Carribean Jewel," Covert Action Bulletin # 20, Winter 1984, p. 11.
13. Ibid., p. 13.
14. Ibid., p. 5.
15. S. Taylor, New York Times, November 6, 1983, p. 20.
16. Ibid.
17. Washington Post, November 21, 1983.
18. CBS Evening News, December 18, 1983.
19. The London Guardian, November 4, 1983.
20. Grenada -The Peaceful Revolution, p. 87.
21. Carriacou - In the Mainstream of the Revolution (Fedon Publishers, St. Georges, Grenada, 1982), pp. 54-57.
22. Parola iz doba revolucije na Grenadi.